

Foto: © UNICEF/NYHQ2011-1059/Holt

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem

Starptautiskie standarti un desmit
ES dalībvalstīs iegūtie dati

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem

Starptautiskie standarti un desmit
ES dalībvalstīs iegūtie dati

2015

2015

ISBN 978-615-80236-1-0

Paziņojums par autortiesībām:

© Cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (MDAC), 2015. gads. Visas tiesības paturētas.

Šī publikācija sagatavota ar Eiropas Savienības programmas "Pamattiesības un pilsonība" finansiālo atbalstu. Par šīs publikācijas saturu pilnībā atbild Personu ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (Mental Disability Advocacy Center) un tā nekādā veidā neatspoguļo Eiropas Komisijas oficiālo viedokli.

Saturs

Priekšvārds	4
Kopsavilkums	5
Ievads	7
I kopums. Tiesību akti, uzraudzība un sūdzības – strukturālie rādītāji	11
II kopums. Līdzdalība tiesu procesos – procesa rādītāji	19
III kopums. Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības veicināšana – procesa rādītāji	30
1. pielikums. Projekta dalībnieki	37

Priekšvārds – Bērni ir bērni ir bērni...

Uz ielas zēns sāk kliegt un uzbrūk garāmgājējam. Tiek izsaukta policija. Policijas darbinieki dusmīgi un uztraukto bērnu aizved uz policijas iecirkni un ievieto kamerā, lai „viņš nomierinātos”. Bērna acīs lasāms pārbīlis. Viņš noslīgst uz grīdas kameras stūrī. Viņš tur pavadīs 24, varbūt 48, bet varbūt 72 stundas, nesaņemot palīdzību. Un viņam nav citas vietas, kur doties. Pat viņa juridiskais pārstāvis viņu uzskata par nastu.

Kas pārstāvēs viņa lietu tiesā? Kā bērns ar garīga rakstura traucējumiem viņš nevar viens pats piekļūt tiesību aizsardzības līdzekļiem. Kas vērsīsies pret viņa juridisko pārstāvi, kurš neaizsargā zēna tiesības?

Meiteņu ar intelektuālās attīstības traucējumiem iestādes priekšā sastājusies gara automašīnu rinda. To vadītāji sagaida, kad bērni nāk ārā no ēkas, un ar pārtiku, saldumiem vai nedaudz naudas ievilina meitenes automašīnās, lai viņas seksuāli izmantotu. Šiem cilvēkiem nav bail. „Šīs atpalikušās meitenes taču nevar liecināt tiesā!” viņi domā.

Kas palīdzēs šīm meitenēm, kad viņu lieta tomēr tiks ierosināta tiesā? Kas nodrošinās, ka viņas tiek uzklaustītas? Kas viņām palīdzēs izteikties? Kādas ir garantijas, ka tiesa viņu liecību pieņems par pierādījumiem?

Septiņpadsmitgadīgs jauniešs ar smagiem mācīšanās traucējumiem ir spiests sniegt liecību tiesā satiksmes negadījuma lietā. Viņš īsti nesaprot notiekošo, viņam ir dzirdes traucējumi un viņam ir grūti koncentrēt uzmanību uz ilgāk kā 20 minūtēm. Viņam ir bail. Un viņam vajag uz tualeti. Tiesnesis un abi advokāti sāk zaudēt pacietību. Viņi zēnam nelaiņi aizrāda. Situācija pasliktinās. Zēns pārtrauc runāt un sāk raudāt. Liecība un dārgais laiks ir zaudēti. Šos bērnus nevajadzētu pieņemt tiesā, vai ne? Viņi vienalga nespēj sniegt liecību, vai ne?

Kas pateiks tiesām, ka bērniem ar garīga rakstura traucējumiem ir nepieciešama palīdzība un ka viņi spēj liecināt, ja saņem atbalstu? Kas pateiks tiesām, ka šiem bērniem ir viedoklis, kas ir jāuzklausa? Kas pateiks tiesnesim, ka viņam ir jāmaina tiesas darbības veids šā bērna vislabākajās interesēs?

Trīspadsmitgadīga meitene ar Dauna sindromu ir izvarota un palikusi stāvoklī. Viņas vecāki un tiesa neuzskata, ka viņa spētu sniegt liecību. Prokurors atsakās no apsūdzības. Vecāki izlemj meiteni anestezēt, izdarīt ķeizargriezienu un meitenes mazuli atdot adoptīvai. Nevieni nav pajautājis, ko domā meitene. Nevieni nav pajautājis, vai viņa atpazītu pāridarītāju vai arī vai viņa saprot, ka ir stāvoklī. Nevieni nav pajautājis, vai viņa nevēlētos paturēt savu mazuli un vai viņa varētu par savu mazuli parūpēties. Viņai ir Dauna sindroms, tādēļ visi uzskata, ka nav nav nekādas vajadzības runāt ar šo meiteni.

Kas ierosinās viņas lietu tiesā un parūpēsies, lai viņa tiktu uzklaustīta? Kas novērtēs, ko šī meitene spēj un kāds atbalsts viņai ir vajadzīgs? Un kas aizsargās viņas kā bērna un kā mātes tiesības?

Daudzās, patiesībā pārāk daudzās, valstīs bērni ar invaliditāti tiek marginalizēti, atstumti, pat uzskatīti par Dieva sodību. Šie bērni tiek slēpti, padarīti neredzami, netiek uzklaustīti un tiek uzskatīti par apkaunojumu savām ģimenēm. Labākajā gadījumā viņus uzskata par apgrūtinājumu, sliktākajā – par „idiotiem”, „atpalikušajiem” vai pat „raganām”, kas ir atsūfītas, lai sodītu attiecīgās ģimenes. Dažām ģimenēm šķiet, ka vienīgā pieņemamā iespēja ir atteikšanās no bērna.

Kas aizsargās šos bērnus pret viņu vecākiem, pret viņu kopienu un pret viņu skolotājiem (ja viņi vispār apmeklē skolu)? Kura tiesa pieņems šādas prasības, atdos bērniem viņu tiesības, viedokli? Vai arī tiesas atteiksies no šiem bērniem?

Neviens no iepriekš aprakstītajiem gadījumiem nav izdomājums. Tie visi ir gadījumi, ar kuriem esmu saskārusies savā darbā kā tiesnese, jomas eksperte un ANO Bērnu tiesību komitejas locekle. Un šie gadījumi norāda uz plašu šo problēmu izplatību visā Eiropā.

Visas valstis, izņemot divas, ir ratificējušas Konvenciju par bērna tiesībām. Šīm valstīm ir juridiski saistoši aizsargāt visus bērnus, kas dzīvo to teritorijās. Lielākā daļa valstu ir arī ratificējušas Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, kas nodrošina tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar invaliditāti.

VISIEM bērniem ir tiesības uz aizsardzību. VISIEM bērniem ir tiesības uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību.

Valstu pienākums ir informēt bērnu ar invaliditāti vecākus par viņu bērnu tiesībām. Turklāt valstīm ir pienākums palīdzēt ģimenēm bērnu audzināšanā.

Valstī jāsekmē tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība VISIEM bērniem, sniedzot viņiem atbalstu. Jau ir izstrādāti vairāki atbalsta mehānismi, piemēram, starpnieki, kas sekmē saziņu starp tiesām un bērniem, un šie mehānismi ļauj cilvēkiem, kuriem bērns uzticas, būt kopā ar bērnu tiesvedības gaitā. Ir arī izstrādāti citi līdzekļi, tostarp video saites, lai bērnus varētu noprotināt viņiem pazīstamā vidē, tiesas darbinieku un advokātu apmācība par darbu ar bērniem, kā arī rokasgrāmatas par bērnu vajadzību noteikšanu tiesu sistēmā. Taču neviena no šīm praksēm netiek konsekventi izmantota visā Eiropā.

Aizsardzības mehānismi ir jānodrošina VISIEM bērniem. Un ir jānojauc šķēršļi, kas kavē bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļūvi tiesību aizsardzības līdzekļiem.

Es uzskatu, ka šis ziņojums ir lielisks un absolūti nepieciešams instruments, kas palīdzēs paskaidrot dažādās pastāvošās problēmas un diskriminācijas veidus, ar kuriem bērni ar garīga rakstura traucējumiem saskaras krimināllietās, civillietās un administratīvajās lietās.

Konvencijas par bērna tiesībām un Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām dalībvalstīm ir pienācis laiks pildīt savas attiecīgās saistības un tiesu sistēmām ir laiks apgūt, kā pareizi rīkoties šo ārkārtīgi marginalizēto bērnu grupu gadījumā.

Bērnu vislabākajās interesēs. Bet arī tiesiskuma interesēs.

Tiesnese Renāte Vintere (Renate Winter)

ANO Bērnu tiesību komitejas locekle

Kopsavilkums

„Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība” ir tiesiskuma pamatprincips. Tiesvedībā tas nozīmē tiesības piekļūt tiesību aizsardzības mehānismiem, tostarp tiesām. Būtībā tas izriet no tiesībām uz efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 8. pantā noteikto pamattiesību pārkāpumu gadījumā. Tas ir cieši saistīts ar principu, kas paredz vienlīdzību likuma priekšā.

Bērniem ar garīga rakstura traucējumiem bieži tiek liegtas šīs tiesības. Tikai pēdējos gados, kopš ANO Konvencijas par bērna tiesībām un pēc tam ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām pieņemšanas, šos bērnus sāk atzīt par tiesību subjektiem un vairs neuzskata par pasīviem aprūpes objektiem. Tomēr šī attieksmes maiņa vēl ir jāintegrē valstu tiesu sistēmās.

Eiropā bērni ar garīga rakstura traucējumiem nesamērīgi bieži saskaras ar cilvēktiesību pārkāpumiem, tostarp ar izglītības nepieejamību un ievietošanu iestādēs, kuras ir nošķirtas no viņu kopienām, un šie bērni ir arī pakļauti lielākam vardarbības, izmantošanas un citu veidu ļaunprātības riskam. Krimināltiesību sistēmās šādi bērni ir ārkārtīgi bieži sastopami apsūdzēto vai cietušo rindās, taču viņi nesaņem atbilstīgus tiesu sistēmas pakalpojumus. Neelastīgās un paternālistiskās tiesu sistēmas viņu liecības bieži neņem vērā. Un nereti ar šiem bērniem pat neapspriež jautājumus, kas, visticamāk, būtiski ietekmēs viņu dzīves.

Šim ziņojumam ir divi pamatmērķi. Pirmais ir analizēt starptautiskās tiesības un standartus, kas attiecas uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību, un tos attiecināt tieši uz bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Eiropas kontekstā. Tāpat tiks aplūkoti būtiskākie Eiropas dokumenti, tostarp Eiropas Padomes Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, Eiropas Savienības Pamattiesību harta un Eiropas Cilvēktiesību konvencija. Balstoties uz šiem standartiem, ir izstrādāti 11 rādītāji, lai novērtētu, cik lielā mērā valdības īsteno pasākumus, lai uzlabotu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem savās valstīs. Tie ietver gan strukturālus rādītājus, kas attiecas uz valstu tiesību aktiem, politiku un uzraudzības mehānismiem, gan procesu rādītājus, kuri attiecas uz bērnu līdzdalību tiesu procesos un uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības sekmēšanu.

Ziņojuma otrais mērķis ir iepazīstināt ar datiem, kas iegūti pētījumos par šo jautājumu desmit Eiropas Savienības dalībvalstīs, proti, Apvienotajā Karalistē, Bulgārijā, Čehijā, Īrijā, Latvijā, Lietuvā, Rumānijā, Slovēnijā, Spānijā un Ungārijā. Saskaņā ar mūsu rīcībā esošo informāciju šis ir pirmais šāda veida starptautisks pētījums par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām piekļūt tiesību aizsardzības līdzekļiem.

Viens no būtiskākajiem secinājumiem ir tas, ka pilnībā trūkst datu par to, kāds skaits bērnu ar garīga rakstura traucējumiem saskaras ar tiesu sistēmām, par šo bērnu traucējumu raksturu un par tiesvedības rezultātiem. Lai gan visām valstīm ir nacionālās sistēmas cilvēktiesību uzraudzībai, pētnieki šajās desmit Eiropas valstīs konstatēja, ka minētajās sistēmās reti ņem vērā šis sevišķi marginalizētās bērnu grupas situāciju.

Lai tomēr iegūtu šādus datus, pētnieki intervēja advokātus, tiesnešus, vecākus un citus profesionāļus nolūkā uzzināt viņu viedokļus un pieredzi saistībā ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiesu sistēmās. Lai gan valdībām ir pienākums novērtēt bērnu vajadzības saistībā ar līdzdalību tiesvedībā, kas viņus skar, praksē tas notiek reti. Lielākajā daļā gadījumu novērtējumos cenšas apzināt bērnu kognitīvās spējas un viņu spēju sniegt derīgas liecības atbilstīgi liecību sniegšanas noteikumiem, nevis novērtēt viņu saziņas vai citas vajadzības. Rezultātā daudzos gadījumos šie bērni tiek izslēgti no līdzdalības tiesvedībā vai tiek iesaistīti formālos un neelastīgos procesos, galu galā liedzot viņiem tiesības tikt uzklautiem.

Ziņojumā ir izklāstīti vairāki ieteikumi valdībām un Eiropas Savienībai (ES), lai tās risinātu šos jautājumus. Ļoti nozīmīgi ir tas, ka dažas valdības ir novērtējušas savus nacionālos tiesiskos un politikas regulējumus, lai konstatētu šķēršļus, kas kavē bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem. Eiropas Savienība var, un tās pienākums ir sekmēt šo procesu, sniedzot tehnisko palīdzību valdībām, lai tās spētu to efektīvi īstenot. Šajā ziņā neaizvietojamais resurss ir Eiropas Padomes Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu. Turklāt ES ir jāņem līderpozīcijas, veicot sistemātisku pētījumu par to, cik lielā mērā Eiropas tiesu sistēmas reaģē uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām un vajadzībām.

Valstu līmenī lielākie šķēršļi ir tiesu sistēmu pārvaldē iesaistīto personu, tostarp tiesnešu, advokātu, policijas darbinieku, sociālo darbinieku un psihologu, nepilnīgās zināšanas un izslēdzošā attieksme. Lai gan pētnieki atklāja dažus tādus daudzsoļošu praksi piemērus kā bērniem piemērotas noplatināšanas telpas un starpnieku izmantošana, tie visbiežāk bija vienreizēji pasākumi. Tagad valdībām ir jāsteno pasākumi, lai uzlabotu minēto profesiju pārstāvju informētību par bērnu un personu ar invaliditāti tiesībām un par to, cik būtiska ir daudzdisciplīnu pieeja, lai likvidētu šķēršļus un uzlabotu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuves tiesību aizsardzības līdzekļiem kvantitatīvi un kvalitatīvi.

Šīm pārmaiņām būs vajadzīgs laiks, taču valdības var īstenot dažus tūlītējus pasākumus. Piemēram, bērniem, kas nonāk saskarē ar tiesu sistēmām, būtu vienmēr jānodrošina juridiskā palīdzība un juridiskais pārstāvis, it sevišķi ja ir iespējams interešu konflikts starp šādiem bērniem un viņu vecākiem vai likumīgajiem aizbildņiem. Protams, daudzi bērni, visticamāk, paši neierosinās tiesvedību gadījumos, kad ir pārkāptas viņu tiesības. Šajos gadījumos ir svarīgi, lai neatkarīgas struktūras, piemēram, nacionālās cilvēktiesību aizsardzības

iestādes un nevalstiskās organizācijas (NVO), varētu uzsākt sūdzības procedūru šo bērnu vārdā un saskaņā ar šo bērnu norādījumiem.

Šajā ziņojumā izklāstītie rādītāji un pētījumos iegūtie dati parāda, ka tagad šiem jautājumiem ir jāpiešķir daudz augstāka prioritāte. Lai veicinātu šo procesu, šā projekta ietvaros arī izstrādāja instrumentu kopumu, kas jāizmanto valdībām un citām struktūrām un kas ietver apmācības norādes un programmu tiesu sistēmās iesaistīto profesiju pārstāvjiem, pamatnostādnes un standartus par datu apkopošanu, kā arī faktu lapas par katru no projekta valstīm, kurās norādītas svarīgākās attiecīgās valsts problēmas.

Risinot jautājumu par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību, ieguvēji būs ne tikai šie bērni, jo reformu procesa rezultātā tiesām būs jāklūst atvērtākām, elastīgākām un labāk jāreaģē uz personu ar invaliditāti, kā arī citu marginalizētu grupu vajadzībām. Tas nozīmē advokātu darbību pilnveidi, sekmējot pieejamāku informāciju par tiesībām un tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, un galu galā arī labāku tiesību aizsardzības līdzekļu kvalitāti.

Ievads

Eiropā bērni ar garīga rakstura traucējumiem saskaras ar sistemātiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem. Viņi tiek nošķirti no saviem vecākiem un ievietoti iestādēs. Viņiem tiek liegta izglītība un viņi nonāk izolētā vidē. Turklāt tiesu sistēmās viņi nesamērīgi bieži nonāk nepilngadīgo apsūdzēto statusā. Daudziem ir liegta iespēja vērsties pret netaisnību. Un bērni ar garīga rakstura traucējumiem, kas nonāk tiesu sistēmās, saskaras ar neapmācītiem profesionāļiem, kuri strādā saskaņā ar neelasfīgām procedūrām, kas nenodrošina šo bērnu un personu ar invaliditāti vajadzības.

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība personām ar garīga rakstura traucējumiem Eiropā ir uzsvēta kā joma, kurā veicama turpmāka izpēte un pasākumi. Pieejami ir arī aizvien plašāki pētījumi un pierādījumi, kas parāda, ka bērni ar invaliditāti saskaras ar plašāku vardarbību¹, un Eiropas Savienība (ES) ir aicinājusi īpašu uzmanību pievērst jautājuma risināšanai

par cilvēktiesību pārkāpumiem, kuri vērsti pret bērniem ar invaliditāti². Līdz šim nekāds konkrēts uzsvars nav likts uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem kā atsevišķas personu grupas pieejamības tiesību aizsardzības līdzekļiem nodrošināšanu, un tieši šo plaisu cenšas novērst šis ziņojums.

Šajā ziņojumā ir izklāstīti starptautiskie standarti par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un tie izmantoti, lai analizētu bērnu reālo situāciju desmit ES dalībvalstīs³. Ziņojumā ir aplūkotas starptautiskās tiesības un standarti, kas attiecas uz bērnu tiesībām un personu ar invaliditāti tiesībām, un izmantotas esošās Eiropas Padomes vadlīnijas attiecībā uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības uzlabošanu⁴. Ziņojums atsaucas gan uz šo desmit jurisdikciju kopīgajiem elementiem, gan to atšķirībām un sniedz ieteikumus par rīcību, ko varētu īstenot valdības un ES.

Jēdzieni un definīcijas

Kas ir tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība?

Starptautiskajās tiesībās „tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība” ir jēdziens, kas nemitīgi attīstās. To apraksta kā „efektīvu piekļuvi sistēmām, procedūrām, informācijai un atrašanās vietām, ko izmanto tiesiskuma nodrošināšanā”⁵. Tas ir saistīts ar tiesiskumu un pirmo reizi minēts moderno cilvēktiesību attīstības sākumposmā. Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (VCD) 8. pantā ir noteikts, ka:

„Katram cilvēkam ir tiesības uz efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem kompetentā valsts tiesā gadījumos, kad pārkāptas viņa pamattiesības, kas noteiktas konstitūcijā vai likumā.”

Līdzīgi Eiropas Cilvēktiesību konvencija (ECTK) nosaka tiesības uz efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem valsts līmenī. Ikvienai personai bez izņēmumiem ir jānodrošina vienlīdzīga tiesiskās aizsardzības līdzekļu pieejamība (ECTK 14. pants).

Attīstoties starptautiskajām cilvēktiesībām, ir attīstīties arī efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekļu garantu marginalizētām sabiedrības grupām. Kopš 1989. gada ANO Konvencija par bērna tiesībām (UNCRC) sekmē iesaistīto valstu attālināšanos no uzskata, ka bērni ir aprūpes un aizsardzības objekti, un tuvošanos atzīņai, ka bērni ir cilvēktiesību subjekti ar „pašpārstāvības tiesībām” (5. pants) un pieaugošu pašnoteikšanās līmeni. UNCRC 12. pantā ir atzīts, ka bērniem pašiem ir teikšana visos jautājumos, kas viņus skar, tostarp arī tiesvedības kontekstā:

„...bērnā tiek dota iespēja tikt uzklusītam jebkādā ar viņu saistītā tiesvedībā un administratīvā procesā vai nu tieši, vai ar pārstāvja vai attiecīgas iestādes starpniecību...”

- 1 Hilary Brown, *Pieaugušo un bērnu ar invaliditāti aizsardzība pret ļaunprātību (Safeguarding adults and children with disabilities against abuse)* (Strasbūra: Eiropas Padome, 2003. gads).
- 2 ES plāns par bērnu tiesībām, Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai, 2011. gada 15. februāris, COM (2011) 60 galīgā redakcija, pieejams tiešsaistē: http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).
- 3 Pētījumu veica Apvienotajā Karalistē, Bulgārijā, Čehijā, Īrijā, Latvijā, Lietuvā, Rumānijā, Slovēnijā, Spānijā un Ungārijā.
- 4 Eiropas Padomes Ministru komitejas Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tieslietu sistēmu, ko Ministru komiteja 2010. gada 17. novembrī pieņēma ministru vietnieku 1098. sanāksmes laikā, pieejamas tiešsaistē: www.coe.int/t/childjustice (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).
- 5 Janet E. Lord un citi, *Cilvēktiesības. Jā! Rīcība un personu ar invaliditāti tiesību un interešu aizsardzība (Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities)*, 2. izdevums, (Mineapole: Minesotas universitātes Cilvēktiesību centrs (University of Minnesota Human Rights Center), 2012. gads).

Pirmo reizi starptautiskajās tiesībās „piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem” kā atsevišķas tiesības tika ietvertas 2006. gadā pieņemtajā ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām (UNCRPD), šķiet, lai likvidētu daudzos šķēršļus, ar ko personas ar invaliditāti saskaras, cenšoties piekļūt tiesiskajai aizsardzībai tiesību pārkāpumu gadījumos. Sekmējot pāreju uz invaliditātes sociālo modeli⁶, UNCRPD 13. panta 1. punktā ir noteikts, ka valdības:

„...nodrošina efektīvu tiesību pieejamību personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem, tostarp nodrošināt procesuālu un vecumam atbilstošus pielāgojumus, lai atvieglotu viņu kā tiešu un netiešu procesa dalībnieku, tostarp kā liecinieku, lom visās tiesvedības stadijās, tostarp izmeklēšanas un citās pirmstiesas stadijās” [pasvītrojums ievietots papildus].

Daži no būtiskākajiem šķēršļiem, ar ko piekļuvē tiesību aizsardzības līdzekļu saskaras personas ar invaliditāti, izriet no tiesiskuma nodrošināšanā iesaistīto personu attieksmes⁷. It sevišķi attiecībā uz personām ar intelektuālās attīstības traucējumiem vai personām ar psihosociāliem traucējumiem advokātu, tiesnešu, ierēdņu, tiesu ekspertu un citu profesionāļu rīcības norma nereti ir izslēdzīga attieksme⁸. Tādēļ valdībām ir jāveicina tiesu sistēmu profesionāļu apmācība, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgu piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem (13. panta 2. punkts). Šie uzdevumi aplūkojami saistībā ar pienākumu nodrošināt personu ar invaliditāti pilnvērtīgu iekļaušanu sabiedrībā, „identificējot un likvidējot šķēršļus” tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamībai (9. pants), tostarp identificējot un likvidējot ar attieksmi saistītos šķēršļus.

Eiropā tiesības uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību turpināja nostiprināt Eiropas Savienības Pamattiesību harta (turpmāk – ES Pamattiesību harta), it sevišķi tās 47. un 48. pants. Šie panti ietver tiesības uz uzklaušīšanu saprātīgā termiņā, iespēju saņemt juridiskas konsultācijas, aizsardzību un aizstāvību un nevainīguma prezumpciju.

Visbeidzot, sevišķi tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem iegūst aizvien lielāku nozīmi Eiropas Padomes kontekstā. Eiropas Padomes Ministru komiteja 2010. gadā pieņēma Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu⁹, kas nodrošina „praktisku instrumentu, kuru dalībvalstis var izmantot, lai pielāgotu savas tiesu un ārpustiesas sistēmas bērnu specifiskajām tiesībām, vajadzībām un interesēm” (turpmāk – Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu). Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu ietver bērna tiesības piedalīties tiesvedībā, kas viņu skar, kā arī paredz maksimāli ņemt vērā bērna vislabākās intereses un bērnu aizsardzību pret diskrimināciju saskarsmē ar kompetentajām iestādēm un dienestiem, kuri iesaistīti krimināltiesību, civiltiesību vai administratīvo tiesību administrēšanā.

Šajā ziņojumā šie standarti ir attiecināti uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem specifiskajām vajadzībām. Atzīstot, ka ikviena no šīm trim tiesību jomām (krimināltiesības, civiltiesības un administratīvās tiesības) ietver daudzveidīgu cilvēku gūto pieredzi, šajā pētījumā uzmanība ir koncentrēta uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību saistībā ar sevišķi bieži sastopamiem cilvēktiesību pārkāpumiem pret bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, it īpaši tiesībām dzīvot sabiedrībā un uz aizsardzību pret izmantošanu, vardarbību un ļaunprātību; saistībā ar nepilngadīgiem cietušajiem, lieciniekiem un apsūdzētajiem kriminālprocesa kontekstā; un saistībā ar lēmumiem par izglītību.

Kas ir bērni?

Šajā ziņojumā vārdus „bērns” un „bērni” izmanto, runājot par personām, kas jaunākas par 18 gadiem, kā noteikts UNCRC 1. pantā, kā arī atbilstīgi vispārpieņemtām starptautiskajām normām. Astoņpadsmit gadus nereti uzskata par pilngadību, kad persona iegūst tiesības uz pašnoteikšanos un piekļuvi dažādām citām lietām atkarībā no jurisdikcijas (vadītāja apliecība, militārais dienests, alkohola iegāde). Jāatzīmē, ka daudzas personas ar invaliditāti lielai daļai šo tiesību nevar piekļūt arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, jo to paredz aizgādības sistēmas¹⁰.

Kas ir personas ar invaliditāti?

Termins „invaliditāte” starptautiskajās tiesībās nav definēts, taču UNCRPD 1. pants nosaka, ka „pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt viņu pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem”. Šī definīcija attālina uzmanību no traucējuma klīniskā apzīmējuma un pievērš to atziņai, ka cilvēku „spējas ierobežo” vides, attieksmes, finanšu, sociālie un juridiskie šķēršļi, kas kavē viņu piekļuvi pasaulei.

Ziņojumā termins „bērni ar garīga rakstura traucējumiem” izmantots, runājot par bērniem ar intelektuālās attīstības, attīstības, kognitīviem un/vai psihosociāliem traucējumiem¹¹. Šie termini nav izsmeljoši. Tiek atzīts, ka ikvienam bērnam ir vairāki viņa identitātes aspekti. Viens no šķēršļiem, ar ko visbiežāk saskaras bērni ar garīga rakstura traucējumiem saistībā ar tiesu sistēmām, ir diskriminējošas procedūras. Šajā ziņojumā termins „diskriminācija invaliditātes dēļ” ir izmantots, atsaucoties uz UNCRPD 2. pantu, kas nosaka, ka diskriminācijas invaliditātes dēļ „nozīmē jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas. Tā ietver visas diskriminācijas formas, tostarp saprātīga pielāgojuma atteikumu.”

6 Rannveig Trausdóttir, „Invaliditātes pētījumi, sociālais modelis un tiesiskā regulējuma attīstība” (Disability Studies, the Social Model and Legal Developments), Oddný Mjöll un Gerard Quinn (redaktori), ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009. gads), 3.-16. punkts.

7 Skatiet, piemēram, Clare Edwards un citi, Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība Īrijā personām ar invaliditāti, kas cietušas no noziedzīgiem nodarījumiem, (Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland), (Korkas universitāte, 2012. gada februāris), 127. lpp.

8 Eilíonóir Flynn, Tiesiskums invaliditātei? Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība un ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (Disabled Justice? Access to Justice and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities), (Farnham: Ashgate, 2015. gads), 3. nodaļa.

9 Eiropas Padomes Ministru komitejas Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, ko Ministru komiteja 2010. gada 17. novembrī pieņēma ministru vietnieku 1098. sanāksmes laikā, pieejamas tiešsaistē: www.coe.int/t/childjustice (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

10 Skatiet, piemēram, Cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (Mental Disability Advocacy Center), Rīcībasplāns Eiropā (Legal Capacity in Europe) (Budapešta: MDAC, 2013. gads), 12.-13. lpp.

11 Šo terminu detalizētās definīcijas ir norādītas turpmāk tekstā.

„Saprātīgs pielāgojums” nozīmē vajadzīgās un atbilstošās izmaiņas un korekcijas – ja tās konkrētā gadījumā ir nepieciešamas un neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu –, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības (UNCRPD 2. pants).

Kas ir personas ar garīga rakstura traucējumiem?

Šo terminu izmanto, runājot par personām ar intelektuālās attīstības, attīstības, kognitīviem vai psihosociāliem traucējumiem.

Personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem parasti saskaras ar lielākiem sarežģījumiem nekā lielākā daļa cilvēku, kuriem nav intelektuālās attīstības un adaptīvās funkcionalitātes traucējumu, jo šo personu traucējumi, visticamāk, pastāv jau kopš dzimšanas vai iegūti pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas.

Attīstības traucējumi ietver intelektuālās attīstības traucējumus, kā arī personai diagnosticētus attīstības sarežģījumus, tostarp cerebrālo trieku, autisma spektra traucējumus un augļa alkohola spektra traucējumus. Kognitīvie traucējumi attiecas uz mācīšanās un informācijas apguves grūtībām. Kognitīvos traucējumus var izraisīt iegūta smadzeņu trauma, infarkts un demences formas, tostarp Alcheimera slimība.

Personas ar psihosociāliem traucējumiem ir cilvēki, kam ir garīgās veselības problēmas vai psihiska saslimšana un/vai kas identificēti kā garīgās veselības aprūpes patērētāji, garīgās veselības aprūpes pakalpojumu lietotāji, psihiatriju pārcietušie vai ārpazītie.

Tās nav savstarpēji izslēdzošas grupas. Daudziem cilvēkiem ar intelektuālās attīstības, attīstības vai kognitīvajiem traucējumiem ir arī psihosociāli traucējumi.

Struktūra un metodika

Šim ziņojumam ir divas daļas. Pirmajā daļā ir analizēti attiecīgie ANO un Eiropas tiesību standarti par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību, attiecinot tos uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem specifisko situāciju. Tādējādi ziņojumā ir ierosināts cilvēktiesību rādītāju kopums, ko var izmantot, lai novērtētu, cik lielā mērā šādiem bērniem ir nodrošināta tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība. Šī pieeja balstās uz analītiskām vadlīnijām, ko izstrādājis ANO Augstā cilvēktiesību komisāra birojs (OHCHR) par cilvēktiesību īstenošanas novērtēšanu¹².

Tika ierosināti trīs rādītāju kopumi.

1. **I kopums „Tiesību akti, uzraudzība un sūdzības”** ietver četrus strukturālus rādītājus, kas attiecas uz starptautisko tiesību ratificēšanu, valsts politikas virzieniem attiecībā uz neatkarīgu uzraudzības iestāžu un sūdzību iesniegšanas mehānismu pieejamību.
2. **II kopums „Līdzdalība tiesu procesos”** paredz procesu rādītājus, lai novērtētu, cik lielā mērā bērni var jēgpilni un droši iesaistīties tiesu sistēmu darbībā, tostarp vai tiesību sistēmas ņem vērā bērnu vislabākās intereses, kā arī piekļuves pasākumi, kas ir veikti, lai uzlabotu vispārējo tiesību sistēmu pieejamību, individualizētu saprātīgu pielāgojumu pieejamību un nodrošināšanu un personas datu aizsardzības pasākumi.

3. **III kopums „Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības veicināšana”** paredz procesu rādītājus, kas attiecas uz juridisko pārstāvību, juridisko palīdzību un tiesu sistēmas profesionāļu apmācību.

Ziņojumā neaplūko rezultātu rādītājus, kas OHCHR vadlīnijās definēti kā „rādītāji, [kas] attiecas uz individuāliem un kopīgiem sasniegumiem, kuri atspoguļo cilvēktiesību īstenošanas situāciju konkrētajā kontekstā”¹³. Tiesību sistēmu daudzveidības un kopīgas pieejas neesamības attiecībā uz personu ar invaliditāti piekļuvei tiesību aizsardzības līdzekļiem dēļ šajā ziņojumā nebija iespējams izstrādāt rezultātu rādītājus. Tas būs mūsu uzdevums nākotnē. Strukturālo un procesu rādītāju analīze ļaus valdībām un ES iestādēm izstrādāt kopīgu pieeju, kas savukārt nodrošinās salīdzināmu rezultātu datu apkopošanu. Šeit būtiska būs kopīgas metodikas izstrāde kvalitatīvu datu apkopošanai attiecībā uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem pieredzi, nonākot saskarsmē ar tiesu sistēmām.

Otrajā ziņojuma daļā ir aprakstīti pētījumos iegūtie dati attiecībā uz katru no rādītājiem. Šīs daļas pamatā ir desmit ES dalībvalstīs veiktā primārā un sekundārā izpēte. Datus apkopoja trīs posmos laikā no 2013. gada septembra līdz 2014. gada martam. Iesaistītie pētnieki bija profesionāļi no dažādām akadēmiskajām un praktiskajām nozarēm. Informācija tika apkopota saskaņā ar standartizētu metodiku.

Pirmajā posmā veica sekundāro datu apkopošanu, sākot ar teorētiskās valsts tiesību aktu, politikas un plašsaziņas līdzekļu informācijas analīzi. Otrajā posmā pētnieki veica detalizētāku

12 Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā cilvēktiesību komisāra birojs, *Cilvēktiesību rādītāji: novērtēšanas un īstenošanas vadlīnijas (Human Rights Indicators: Guide to Measurement and Implementation)*, HR/PUB/12/5, (Ņujorka un Ženēva: OHCHR, 2012. gads).

13 Skatiet 10. zemsvītras piezīmi.

izpēti, kas ietvēra saziņu ar uzraugošajām iestādēm, lai piekļūtu publiski nepieejamai informācijai.

Trešajā posmā [pētnieki] veica primāro empīrisko izpēti, tostarp intervijas ar mērķa grupām, kas ietvēra bērnu ar garīga rakstura traucējumiem vecākus un tiesu sistēmas profesionāļus, kuri saskaras ar šādiem bērniem. Intervētās personas aprakstīja savu pieredzi, kas gūta saskarsmē ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Eiropas tiesu sistēmu kontekstā, un sniedza ļoti vērtīgu informāciju, kas apliecina plaisu starp politiku un praksi¹⁴.

Pētījumā tika iegūta apjomīga kvalitatīvā izpētes informācija. Tika veikta tematiskā analīze, kuras gaitā identificēja dažādo jurisdikciju pieejas un kopīgos elementus. Šos konstatējumus izmantoja strukturālo un procesu rādītāju pilnveidošanai (rādītāji ir aprakstīti iepriekš).

Ziņojumam ir vairāki ierobežojumi. Viens no tiem ir ārkārtīgi ierobežotie publiski pieejamie dati par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, informācijas trūkums par šādu bērnu saskarsmi ar tiesu sistēmām un mazais skaits veikto pētījumu par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar invaliditāti un bērniem bez invaliditātes. Sevišķi pārsteidzošs bija statistikas datu trūkums par bērnu pieredzi saskarsmē ar tiesu sistēmām. Gadījumos, kad neliels daudzums datu tomēr bija pieejams,

ši informācija nebija nodalīta tā, lai būtu iespējams nošķirt invaliditāti vai dažādas invaliditātes kategorijas.

Rezultātā šā ziņojuma secinājumi lielā mērā balstās uz kvalitatīvajiem datiem, kas iegūti no bērnu, vecāku un iesaistīto profesionāļu liecībām. Lai aizsargātu bērnu un dalībnieku identitāti, personu dati ir anonimizēti.

Projekta gaitā tika sagatavoti arī vairāki citi materiāli¹⁵, tostarp:

- divi datu apkopošanas ziņojumi, kuros aplūkoti starptautiskie un Eiropas standarti par datu apkopšanu, kā arī tas, kādēļ datu (it sevišķi nodalītu datu) apkopšana ir svarīgs informācijas avots politikas izstrādei par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un kādi dati trūkst pētījumā iesaistītajās valstīs;
- tiešsaistes apmācības un izglītības rīks tiesu sistēmas profesionāļiem, kas saskaras ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem; šis rīks sniedz pārskatu par cilvēktiesību standartiem, kas šādiem profesionāļiem būtu jāpārziņina (ietverot ierosināto mācību programmu), ietver Eiropā sastopamas daudzsoļošanas prakses pieejas un apmācības programmas, kā arī ietver apmācības un izglītības materiālu bibliogrāfiju; un
- katras pētījumā iesaistītās valsts fakto lapa, kurā saskaņā ar šo valstu sniegto informāciju aprakstīti galvenie šķēršļi, kas kavē bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļūvi tiesību aizsardzības līdzekļiem.

Pateicība

Šis ziņojums ir sagatavots projekta „Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem” (turpmāk – projekts) ietvaros un to līdzfinansēja Eiropas Savienības Pamattiesību un pilsonības programma.

Projektu vadīja Cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (MDAC) un projekta vadības komanda. Ziņojums balstīts uz pētījumiem, ko projekta partneri veica desmit projektā iesaistītajās valstīs, saņemot atbalstu no ekspertu grupas locekļiem un konsultantes Vanesas Sedlecki (Vanessa Sedletzki).¹⁶ Esam pateicīgi tiesnesei Renātei Vinterei par ziņojuma priekšvārda sagatavošanu.

Šo ziņojumu sagatavoja Katrīne Morleja (Katherine Morley) (bijusi MDAC projektu vadītāja), Stīvens Alens (Steven Allen) (MDAC Interesu aizstāvības un komunikācijas nodaļas direktors), Anna Kambela (Ann Campbell) (MDAC Stratēģiskās tiesvedības nodaļas direktore) un Oliveris Luis (Oliver Lewis) (MDAC izpilddirektors). Palīdzību sniedza arī Anna Zellere (Anna Zeller) (MDAC projektu asistente) un Ādams Sklenārs (Ádám Szklenár) (MDAC digitālo mediju un komunikāciju asistents), kurš rūpējās par dizainu un izstrādi.

---

14 Plašāka informācija par šajā pētījumā izmantotajiem metodiskajiem paņēmieniem ir pieejama papildu ziņojumā: Anna Lawson, *Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, datu apkopšana un izplatīšana: vadlīniju ziņojums* (Access to Justice for Children with Mental Disabilities, The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report), [Budapešta un Lidsa: MDAC, 2014. gads].

15 Visi materiāli pieejami tiešsaistē: www.mdac.org.

16 Projektā iesaistītās personas ir uzskaitītas 1. pielikumā.

I kopums. Tiesību akti, uzraudzība un sūdzības – strukturālie rādītāji

Lai nodrošinātu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, valdībām ir jāveic reformas savās tiesu iestādēs, tādējādi nodrošinot to atbildību bērna tiesībām. Šā kopuma četri rādītāji norāda virzienu, ar ko saskaņā ir jāizstrādā vai jāgroza valstu tiesību akti, politika un uzraudzības sistēmas, lai nodrošinātu, ka bērniem ar garīga rakstura traucējumiem ir vienlīdzīga tiesības valstu tiesu sistēmās.

Tiesu sistēmu profesionāļi personas ar garīga rakstura traucējumiem mēdz uzskatīt par pasīviem pakalpojumu saņēmējiem, kas nespēj formulēt un izteikt paši savu gribu un vēlmes. Šī perspektīva ir sākusi mainīties, pateicoties starptautisko cilvēktiesību attīstībai pagājušā gadsimta 90. gados, kā rezultātā 2006. gadā tika pieņemta ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (UNCRPD).

Attiecībā uz bērniem būtiska nozīme ir ANO Konvencijas par bērna tiesībām (UNCRC) apstiprināšanai 1989. gadā, galvenokārt tādēļ, ka šī konvencija ir kļuvusi par visplašāk ratificēto starptautisko cilvēktiesību dokumentu. Daudzējādā ziņā šis dokuments izmainīja sabiedrības attieksmi pret bērniem visā pasaulē, mudinot bērnus uzskatīt par tiesību subjektiem, nevis aprūpes objektiem. Līdzīgi, pateicoties UNCRPD, personas ar invaliditāti vairs netiek uzskatītas par objektiem un tiek atzītas par tiesību subjektiem, kam ir tiesības pieņemt lēmumus par savu dzīvi, kā arī aktīvi un vienlīdzīgi piedalīties sabiedrībā.

UNCRPD noteiktās tiesības attiecas uz daudzām dzīves un tieslietu jomām, proti, tiesiskumu, izglītību, veselības aprūpi, transportu, neatkarīgu dzīvi sabiedrībā, aizsardzību pret vardarbību un ļaunprātību, privātuma ievērošanu, brīvību, vārda brīvību un piekļuvi informācijai. Konvencijā ir uzsvērts, ka bērniem ar invaliditāti ir tiesības vienlīdzīgi ar citiem bērniem pilnībā izmantot savas cilvēktiesības¹⁷, un norādīts, ka sabiedrībai ir jāņem vērā bērnu ar invaliditāti pašpārstāvības tiesības¹⁸.

Tāpat UNCRC ir noteiktas pamattiesības, kas bez izņēmuma, arī neatkarīgi no invaliditātes, ir nodrošinātas visiem bērniem¹⁹. Savā skaidrojumā par UNCRC ANO Bērnu tiesību komiteja (turpmāk – UNCRC komiteja) ir izskaidrojusi, ka „ir jābūt pieejamiem efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, ko var izmantot tiesību pārkāpumu gadījumos”. Skaidrojums turpinās, norādot, ka:

„Bērnu īpašais statuss, kā arī tas, ka bērns ir atkarīgs no citiem, viņiem rada reālas grūtības attiecībā uz tiesiskās aizsardzības līdzekļu izmantošanu viņu tiesību pārkāpumu gadījumos. Tādēļ valstīm ir jāpievērš īpaša uzmanība tam, lai nodrošinātu, ka bērniem un viņu pārstāvjiem ir pieejamas efektīvas un bērnu vajadzībām pielāgotas procedūras. Tām jāietver bērniem pieejamas informācijas sniegšana, konsultēšana, aizstāvība, tostarp atbalsts paš aizstāvībai, un neatkarīga sūdzības iesniegšanas procedūra un tiesu pieejamība ar nepieciešamo juridisko un cita veida palīdzību. Gadījumos, kad tiek konstatēti tiesību pārkāpumi, jābūt atbilstošam tiesību atjaunošanas, tostarp kompensāciju, mehānismam, un, ja nepieciešams pasākumiem, kas veicina fizisko un psiholoģisko atveseļošanu, rehabilitāciju un reintegrāciju.”²⁰

Eiropā un ārpus tās tiesu sistēmas nereti ir nepieejamas, neelastīgas un nenodrošina bērnu ar invaliditāti tiesību ievērošanu. Lai risinātu šīs izplatītās problēmas, valdībām ir jānodrošina, ka to valstu tiesu sistēmas ir pieejamas bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un ka tiesu sistēmas profesionāļi saņem pilnvērtīgu apmācību par to, kā sekmēt tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību.

Balstoties uz šiem standartiem, Eiropas Padomes Ministru komiteja pieņēma Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, kas paredzētas profesionāļiem, kuri strādā krimināltiesību, civiltiesību vai administratīvo tiesību sistēmās²¹.

Šajās pamatnostādnēs ir izklāstīti darbības ieteikumi saistībā ar bērnu tiesībām uz informāciju, pārstāvību un līdzdalību. Tāpat pamatnostādnēs ir aprakstīti pienākumi aizsargāt bērna privātumu, aizsargāt bērna drošību, ieviest daudzdisciplīnu pieeju attiecībā uz tiesvedību, kurā iesaistīti jaunieši, un nodrošināt apmācību visiem profesionāļiem, kas iesaistīti bērna tiesību nodrošināšanas administrēšanā. Tāpat pamatnostādnēs prasīts nodrošināt tiesu sistēmu labāku pieejamību un pielāgošanos konkrētām bērnu grupām, piemēram, meitenēm, bērniem ar invaliditāti vai bērniem no etniskām minoritātēm, kurām, iespējams, vajadzīgi papildu pielāgojumi, lai šie bērni varētu vienlīdzīgi piekļūt tiesību aizsardzības līdzekļiem.

17 Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (UNCRPD), 7. pants.

18 UNCRPD 3. panta h) apakšpunkts.

19 CRC 2. panta 1. punkts.

20 ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 5: Konvencijas par bērna tiesībām īstenošanas vispārējie pasākumi, 2003. gada 3. oktobris, CRC/GC/2003/5, pieejams tiešsaistē: http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=_CRC/GC/2003/5 (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 24. punkts.

21 Eiropas Padomes Ministru komitejas Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, ko Ministru komiteja 2010. gada 17. novembrī pieņēma ministru vietnieku 1098. sanāksmes laikā, pieejams tiešsaistē: www.coe.int/t/childjustice (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

Bērni ar garīga rakstura traucējumiem var nespēt izteikties verbāli, kas nozīmē, ka viņi nespēj sazināties veidos, kas citiem cilvēkiem būtu viegli uztverami. Viņi var nespēt piekļūt informācijai, ko spēj saprast citi bērni, un viņu rīcība tiesu sistēmas profesionāļiem var likties neparasta. Ja šiem apstākļiem netiek nodrošināti vajadzīgie pielāgojumi un atbalsts, rodas šķēršļi.

Salīdzinājumā ar citiem bērniem bērni ar garīga rakstura traucējumiem ir pakļauti lielākam konkrētu cilvēktiesību pārkāpumu riskam, tostarp ieviešanai iestādē uz ilgstošu laiku, segregācijai izglītības jomā, izmantošanai vardarbībai un ļaunprātībai, kā arī nepieejamam atbalstam, kas viņiem ļautu dzīvot sabiedrībā.

2012. gadā veikta pasaules mēroga pētījuma rezultāti parādīja, ka salīdzinājumā ar citiem bērniem bērni ar invaliditāti ir pakļauti 3–4 reizes augstākam riskam kļūt par vardarbības

upuriem²². UNCRC komiteja ir paskaidrojusi, ka bērnu ar invaliditāti pakļautību vardarbības riskam palielina dažādi faktori, tostarp nepieciešamība pēc atbalsta, lai paēstu, apgērbtos un nomazgātos; dzīvošana institucionālajā aprūpē; un ignorēšana, ja šādi bērni sazinās neierastos veidos²³.

Turpmāk aprakstītie četri rādītāji norāda, kā valdībām ir jālikvidē šķēršļi tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamībā bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, it sevišķi vismaz ratificējot starptautiskos cilvēktiesību dokumentus; ieviešot politikas virzienus un programmas, kas nodrošina šo starptautisko tiesību īstenošanu attiecīgajās valstīs, un pieņemot nacionālos plānus, lai uzlabotu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību; izveidojot valsts inspekciju, lai uzraudzītu cilvēktiesības institūcijās; un izveidojot ikvienam pieejamas sūdzību iesniegšanas sistēmas.

1.1. rādītājs. Valdība ir ratificējusi un transponējusi starptautiskos cilvēktiesību dokumentus par bērna tiesībām un personu ar invaliditāti tiesībām

ANO Konvencija par bērna tiesībām (UNCRC) un ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (UNCPRD) ir divas svarīgākās starptautiskās konvencijas, kurās noteiktas tiesības piekļūt tiesību aizsardzības līdzekļiem un bērnu ar garīga rakstura traucējumiem saistītās tiesības.

Starptautisko konvenciju ratificēšana pati par sevi nepalīdz personām, kurām tā ir paredzēta. Tikai tad, ja valdības un nacionālie parlamenti transponē šos starptautiskos cilvēktiesību dokumentus (pieņemot valsts tiesību aktus, politikas virzienus un programmas), tiem ir reāla ietekme uz minētajām personām, jo tiek iegūtas likumīgas tiesības, ko šīs personas var pieprasīt, un mehānismi, lai piekļūtu tiesību aizsardzības līdzekļiem tiesību pārkāpumu gadījumā. Starptautiskās tiesības ir saistošas, kas nozīmē, ka valdībām ir savi tiesiskie regulējumi jāsašķir ar valstu starptautiskajām juridiskajām saistībām. Gan UNCRC, gan UNCPRD 4. pantā ir noteiktas konvenciju dalībvalstu vispārējās saistības pildīt uzdevumus, īstenojot likumdošanas un administratīvos pasākumus (UNCRC un UNCPRD) un grozot vai atceļot diskriminējošus likumus, noteikumus, paražas un praksi (UNCPRD).

Abas konvencijas kontrolē starptautisku ekspertu komitejas, kas uzrauga to īstenošanu un sniedz ieteikumus konvenciju dalībvalstīm. Atzīstot, ka konkrētas sabiedrības grupas ir pakļautas dažādām un savstarpēji saistītām diskriminācijas formām²⁴, minētās komitejas aizvien biežāk uzsver, ka valstīm starptautiskie cilvēktiesību dokumenti būtu jāīsteno kopīgi. Šajā nolūkā ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja (turpmāk UNCPRD komiteja) ir aicinājusi valdības „pārskatīt savus tiesību aktus, lai nodrošinātu, ka tiek ņemtas vērā bērnu ar invaliditāti vēlmēs vienlīdzīgi citiem bērniem”²⁵. Tāpat šī komiteja aicināja valdības „rūpīgi pārskatīt visus nacionālos tiesību aktus un saistītos noteikumus, lai nodrošinātu, ka visi konvencijas panti ir attiecināmi uz bērniem, tostarp attiecīgā gadījumā uz bērniem ar invaliditāti, ietverot skaidras atsauces. Valstu tiesību aktos un noteikumos jāparedz skaidras un nepārprotamas normas par bērnu ar invaliditāti tiesību aizsardzību un īstenošanu”²⁶ (slīpinājums ievietots papildus).

22 Lisa Jones un citi, Vardarbības pret bērniem ar invaliditāti izplatība un risks: sistematisks pārskats un novērojumu izpētes metanalīze (*Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies*, *Lancet* 379: 9826 (2012), 1621-1629, pieejams tiešsaistē: <http://press.thelancet.com/childrendisabilities.pdf> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

23 ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 9: Bērnu ar invaliditāti tiesības, 2007. gada 27. februāris, CRC/C/GC/9, pieejams tiešsaistē: <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/C/GC/9> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 43. punkts.

24 Skatiet, piemēram, Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā cilvēktiesību komisāra birojs, *Minoritāšu tiesības: starptautiskie standarti un īstenošanas vadlīnijas (Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation)*, HR/PUB/10/3, (Ņujorka un Ženēva: ANO, 2010. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

25 ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 1: 12. pants Vienlīdzīga tiesības spējas atzīšana, 2014. gada 11. aprīlis, CRPD/C/GC/1, pieejams tiešsaistē: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1 (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 36. punkts.

26 UNCRC komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 9, 17. punkts.

1.2. rādītājs. Valdība ir pieņēmusi valsts politikas virzienus, kas paredz mērķi uzlabot tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem

Papildus tiesību aktiem valdībām ir jābūt nacionālajiem plāniem (tos var saukt dažādi: politika, stratēģija, sistēma utt.), kas apraksta, kā praksē tiks īstenotas bērnu un pieaugušo ar invaliditāti tiesības. Svarīgi, lai šie plāni balstītos uz pamatprincipiem, tostarp:

- nediskrimināciju (*UNCRC* 2. pants un *UNCRPD* 3. panta b) apakšpunkts un 5. pants);
- bērna vislabākajām interesēm (*UNCRC* 3. pants un *UNCRPD* 7. panta 2. punkts);
- bērna pašpārstāvības tiesību atzīšanu (*UNCRC* 5. pants un *UNCRPD* 3. panta h) apakšpunkts);
- tiesībām uz vienādu likuma aizsardzību un uz likumā paredzēto priekšrocību vienādu izmantošanu (*UNCRPD* 5. pants);
- līdzdalību un integrāciju sabiedrībā (*UNCRC* 12. pants un *UNCRPD* 3. panta c) apakšpunkts); un

- pieejamību, universālā dizaina un saprātīgu pielāgojumu nodrošināšanu (*UNCRPD* 3. panta f) apakšpunkts, 4. pants f) apakšpunkts, 5. panta 3. punkts un 9. pants).

UNCRC komiteja ir norādījusi, ka valstīm ir „jāizstrādā un efektīvi jāīsteno vispusīga politika, balstoties uz rīcības plānu, kura mērķis ir ne tikai pilnvērtīgi un bez izņēmuma nodrošināt Konvencijā [par bērna tiesībām] paredzētās tiesības, bet arī nodrošināt, ka bērns ar invaliditāti un šāda bērna vecāki un/vai citas personas, kas rūpējas par šo bērnu, saņem specializētu atbalstu un palīdzību, uz kuru viņiem ir tiesības saskaņā ar minēto konvenciju”²⁷. Tāpat *UNCRC* komiteja ir norādījusi, ka „konvencijas dalībvalstīm ir jāpieņem rīcības plāni un stratēģijas, lai noteiktu pieejamības šķēršļus, kā arī noteiktu termiņus un nodrošinātu gan vajadzīgos cilvēkresursus, gan materiālos resursus šķēršļu novēršanai. Pēc pieņemšanas šie rīcības plāni un stratēģijas ir rūpīgi jāīsteno”²⁸.

1.3. rādītājs. Saskaņā ar tiesību aktiem ir izveidota neatkarīga struktūra, kas uzrauga, aizsargā un veicina bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības, tostarp veic uzraudzību institūcijās

Apvienoto Nāciju Organizācija ir izstrādājusi dažādus noteikumus, kas paredz, ka valstīm ir jāizveido un jāfinansē neatkarīgas organizācijas, kurām ir jāuzrauga tiesību ievērošana. Valstu cilvēktiesību iestādēm (VCTI) ir jāveicina un jāaizsargā cilvēktiesības savās attiecīgajās valstīs. Balstoties uz vispārpieņemto dokumentu „Parīzes principi”²⁹, VCTI jābūt neatkarīgām no valdības un pilnvarotām sniegt konsultācijas par tiesību aktu un politikas reformām un saskaņošanu, identificēt cilvēktiesību pārkāpumus un veikt dažādas uzraudzības funkcijas. Vēl viens ļoti svarīgs VCTI uzdevums ir reaģēt uz atkārtotiem savstarpēji saistītiem diskriminācijas gadījumiem, ar kādiem, piemēram, saskaras bērni ar garīga rakstura traucējumiem sava vecuma un traucējumu dēļ.

UNCRPD 33. pantā ir arī noteikts, ka valdībām ir jāizveido vai jānorīko neatkarīgi valsts cilvēktiesību uzraudzības mehānismi, lai veicinātu, aizsargātu un uzraudzītu *UNCRPD* īstenošanu. *UNCRPD* 16. panta 3. punktā ir noteikts, ka „lai novērstu visu veidu ekspluatācijas, vardarbības un ļaunprātīgas izmantošanas gadījumus, dalībvalstis nodrošina, ka visus personām ar invaliditāti paredzētos atvieglojumus un programmas efektīvi kontrolē neatkarīgas iestādes”.

27 *UNCRC* komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 9, 13. punkts.

28 ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 2: 9. pants. Pieejamība, 2014. gada 11. aprīlis, CRPD/C/GC/2, pieejamas tiešsaistē: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2 (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 33. punkts.

29 ANO Ģenerālā asambleja, Rezolūcija Nr. 48/34: Principi par nacionālo iestāžu statusu (Parīzes principi), 1993. gada 20. decembris, A/RES/48/134.

Eiropā internātos dzīvo vairāk nekā miljons bērnu. Šī problēma ir sevišķi samilzusi Centrāleiropā un Austrumeiropā³⁰. Daudzas šīs iestādes nav pieejamas plašākai sabiedrībai un liedz bērniem ar garīga rakstura traucējumiem viņu brīvību (un nereti arī tiesības). Tādējādi šīs iestādes saskaņā ar Konvencijas pret spīdzināšanu fakultatīvo protokolu (OPCAT) atbilst „aizturēšanas vietas” definīcijai. Minētais starptautiskais protokols paredz, ka valdībām ir jāizstrādā preventīvs valsts mehānisms, ar ko saskaņā var tik apmeklētās visas vietas, kurās var atrasties aizturētas personas³¹.

Šīs valstu uzraudzības iestādes papildina dažādas starptautiskās struktūras, ar kurām valdībām ir pienākums sadarboties. OPCAT paredz Spīdzināšanas novēršanas apakškomitejas (SNA) izveidi, kura apmeklē aizturēšanas vietas valstīs, kas ir ratificējušas OPCAT. SNA ir pilnvarota tikties ar jebkuru personu un piekļūt jebkādiem un visiem dokumentiem³². SNA Eiropas „māsa” ir Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja, kuras uzdevums ir apmeklēt aizturēšanas vietas, lai novērstu spīdzināšanu un necilvēcīgu vai cieņu pazemojošu rīcību Eiropas Padomes 47 dalībvalstīs³³.

1.4. rādītājs. Visās iestādēs, kas sniedz pakalpojumus bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, pastāv efektīvi sūdzību iesniegšanas mehānismi

Bērnu ar garīga rakstura traucējumiem ievietošana iestādēs ir izplatīta prakse, kas paaugstina risku, ka šiem bērniem tiks liegta pašcieņas saglabāšana, izglītība un attīstība³⁴. Turklāt personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem vai psihosociāliem traucējumiem ir neaizsargātākas pret ļaunprātību šādā vidē³⁵. Salīdzinājumā ar sabiedrībā dzīvojošiem bērniem bērni ar garīga rakstura traucējumiem, kas dzīvo institucionālās aprūpes iestādē, ir pakļauti augstākam riskam, ka viņiem tiks liegta iekļaujoša izglītība³⁶, viņi, visticamāk, ir izolēti no ģimenes un draugiem un saskaras ar dažādām ļaunprātības formām, tostarp piespiedu medicīnisko ārstēšanu, ķīmiskiem vai fiziskiem ierobežojumiem un nošķirtību³⁷.

Bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tāpat kā visiem bērniem ir tiesības dzīvot sabiedrībā kopā ar viņu ģimenēm (UNCRC 19. pants). ANO Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi ir noteikts, ka „aprūpētajiem bērniem jābūt pieejamam viņiem zināmam, efektīvam un objektīvam mehānismam, lai ziņotu par sūdzībām vai bažām attiecībā uz apiešanos ar viņiem vai apstākļiem aprūpes vietā”³⁸. Lai sūdzību iesniegšanas procedūras būtu efektīvas, tām jāparedz skaidrs izmeklēšanas un izšķiršanas process, skaidras atbildības, ziņošanas un uzraudzības norādes, kā arī jāveicina kopīga mācīšanās.³⁹

30 Paulo Sergio Pinheiro, *Globāls pārskats par vardarbību pret bērniem – ģenerāļsekretāra pētījums par vardarbību pret bērniem (World Report On Violence Against Children – Secretary General’s Study on Violence Against Children)* (Ženēva: OHCHR, UNICEF, PVO, 2006. gads), 183. lpp.

31 Konvencijas pret spīdzināšanu un citu nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu rīcību vai sodīšanu fakultatīvais protokols (OPCAT), 3. pants.

32 OPCAT, 14. pants.

33 Konvencija pret spīdzināšanu un citu nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu rīcību vai sodīšanu, 17. pants.

34 Pasaules Veselības organizācija un Pasaules Banka, *Globāls pārskats par invaliditāti (World Report on Disability)*, (Ženēva: PVO, 2011. gads), 147. lpp.

35 Karen Hughes un citi, *Vardarbības pret pieaugušajiem ar invaliditāti izplatība un risks: sistematiskais pārskats un novērojumu izpēti metanalīze (Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies)*, *Lancet* 379: 9826/20121621-1629;

36 Skatiet, piemēram, Eiropas Sociālo tiesību komiteja, Lēmums pēc būtības (*Decision on the Merits*), Cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (MDAC) pret Bulgāriju, sūdzība Nr. 41/2007, lēmums: 2008. gada 3. jūnijs.

37 Profesore Hilary Brown, *Pieaugušo un bērnu ar invaliditāti aizsardzība pret ļaunprātību (Safeguarding adults and children with disabilities against abuse)* (Strasbūra: Eiropas Padome, 2003. gads).

39 ANO Ģenerālā asambleja, Rezolūcija Nr. 64/142: Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi, 2010. gada 24. februāris, A/RES/64/142, pieejamas tiešsaistē: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/142 (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 99. punkts.

40 Veselības, sociālo pakalpojumu un sabiedriskās drošības ministrija, AK, *Sūdzības veselības un sociālās aprūpes jomā, izšķiršanas un mācīšanas standarti un pamatnostādnes (Complaints in Health and Social Care, Standards & Guidelines for Resolution & Learning)* (Londona: HMSO, 2009. gads), ievads un 1.6. punkts.

Pētījumā iegūtie dati

1.1. un 1.2. rādītājs. Starptautiskās tiesības un nacionālie plāni
Visas pētījumā iesaistītās valstis ir ratificējušas *UNCRC*. No šīm desmit valstīm tikai Īrija vēl nav ratificējusi *UNCPRD*, lai gan ir paudusi apņemšanos to darīt „pēc iespējas ātrāk”⁴⁰.

Izņemot Slovēniju, visām valstīm ir valsts politikas pamatnostādnes attiecībā uz invaliditāti⁴¹. Bulgārijas, Čehijas un Rumānijas pamatnostādņēm 2014. gadā beidzās termiņš. Jaunas pamatnostādnes vēl nav pieņemtas⁴². Visām valstīm, izņemot Ungāriju un Apvienoto Karalisti, ir bērnu politikas pamatnostādnes, taču Rumānijas pamatnostādņu termiņš beidzās 2014. gadā. Pašlaik valdība izstrādā jaunas pamatnostādnes⁴³.

Pētnieki valstu pamatnostādņēs attiecībā uz bērniem vai invaliditāti nekonstatēja nekādas konkrētas atsauces uz bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, kas liecina par sadarbības trūkumu, lai nostiprinātu šo bērnu tiesības valstu līmeņos.

Mūsu veiktā izpēte arī parāda, ka valstu plāni nav nodrošinājuši būtisku samazinājumu attiecībā uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem nošķiršanu internātos⁴⁴. Pētnieki Bulgārijā, Čehijā, Latvijā, Lietuvā, Rumānijā un Ungārijā aprakstīja dziļi iedibinājušās tradīcijas, kas paredz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem ievietošanu institucionālās aprūpes iestādēs. Pētnieki konstatēja, ka šādu bērnu ievietošana sociālās aprūpes iestādēs bieži ir pirmais vecākiem ierosinātais risinājums, nevis pēdējais un pagaidu risinājums gadījumos, kad bērna veselība vai labklājība ir nenovēršami vai nopietni apdraudēta.

Uzmanības trūkumu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām valsts līmenī saasina tas, ka vairākas valstis arī nav ratificējušas starptautiskos sūdzību iesniegšanas mehānismus,

kas noteikti Konvencijas par bērna tiesībām trešajā fakultatīvajā protokolā (*OP3-CRC*)⁴⁵ un Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām fakultatīvajā protokolā (*OP-CRPD*)⁴⁶. Tikai Spānija un Īrija ir ratificējušas *OP3-CRC* (Rumānija un Slovēnija ir to parakstījušas, bet nav ratificējušas)⁴⁷. Sešas no desmit projekta valstīm ir ratificējušas *OP-CRPD*, proti, to nav ratificējusi Bulgārija, Čehija, Īrija un Rumānija⁴⁸.

1.3. rādītājs. Uzraudzība

Pētnieki projekta valstīs konstatēja cilvēktiesību uzraudzības standartu un veidu būtiskas atšķirības, kā arī to, ka trūkst kopīgu pieeju un metodiku. Viena no problēmām ir valstu cilvēktiesību iestāžu (VCTI), neatkarīgu uzraudzības mehānismu (ja tādi bija ieviesti) un citu līdztiesības iestāžu pilnvaru koordinācijas trūkums. Pētniekiem neizdevās atrast tādas valsts iestādes, kam būtu īpašas pilnvaras vai uzdevumi aizsargāt un veicināt bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības.

Rumānijā un Lietuvā nevienai valsts iestādei nav īpaša pilnvarojuma uzraudzīt institucionālās aprūpes iestādēs ievietoto bērnu tiesības.

Čehijā dažu institucionālās aprūpes iestādēs izmitinātu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības tiek uzraudzītas, dažu ne. Šajā valstī bērnus ar garīga rakstura traucējumiem var ievietot institucionālās aprūpes iestādē vai nu saskaņā ar tiesas procedūru⁴⁹, vai ar privātu vienošanos starp vecākiem un iestādi⁵⁰. Čehijas Sociālās un tiesiskās aizsardzības iestāde uzskata, ka bērni, ko institucionālās aprūpes iestādēs ievieto viņu vecāki, nav Sociālās un tiesiskās aizsardzības iestādes uzraudzības kompetencē⁵¹. Savukārt bērns, kas institucionālās aprūpes iestādē nonāk saskaņā ar tiesas rīkojumu, tiek apmeklēts reizi trīs mēnešos⁵².

40 Valsts ministra paziņojums Tieslietu un līdztiesības ministrijā *Dáil Éireann*, 2014. gada 27. februāris, pieejams tiešsaistē: [http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/\(lindexlookupdail\)/20140227~H?opendocument#H00700](http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/(lindexlookupdail)/20140227~H?opendocument#H00700) (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

41 Skatiet: Invaliditātes ekspertu akadēmiskais tīkls, DOTCOM - Komisijas tiešsaistes rīks invaliditātei, B5. tabula. Nacionālā invaliditātes stratēģija un plāns (*National disability strategy and action plan*), pieejams tiešsaistē: http://www.disability-europe.net/dotcom?term%5B%5D=194&term%5B%5D=196&term%5B%5D=203&term%5B%5D=205&term%5B%5D=207&term%5B%5D=208&term%5B%5D=215&term%5B%5D=217&term%5B%5D=218&term%5B%5D=220&term%5B%5D=231&view_type=matrix (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

42 Turpat.

43 Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, Bērnu aizsardzības sistēmas Eiropas Savienībā: valsts politikas satvars (rīcības plāns vai stratēģija) (*Mapping child protection systems in the EU: National policy framework (action plan or strategy)*), pieejams tiešsaistē: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection/national-policy/> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 23. martā).

44 Skatiet arī: UNICEF, Datu izpētes un politikas departaments (*Division of Data Research and Policy*), *Apslēpts acu priekšā: vardarbības pret bērniem statistikas datu analīze (Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children)* (Ņujorka: UNICEF, 2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://files.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 58. lpp.

45 Konvencijas par bērna tiesībām fakultatīvais protokols par komunikāciju procedūru, kas stājas spēkā 2014. gada 14. aprīlī.

46 Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām fakultatīvais protokols, kas stājas spēkā 2008. gada 3. maijā.

47 ANO līgumu krājums, Konvencijas par bērna tiesībām fakultatīvais protokols par komunikāciju procedūru, ratifikāciju statuss, IV.11.d. nodaļa, pieejams tiešsaistē: https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-11-d&chapter=4&lang=en (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

48 ANO līgumu krājums, Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām fakultatīvais protokols, ratifikāciju statuss, IV.15.a. nodaļa, pieejams tiešsaistē: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&lang=en (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

49 Civilt kodekss, Likums Nr. 89/2012 krājums, 971. pants.

50 Bērna sociālā un tiesiskā aizsardzība, Likums Nr. 359/1999, krājums, 42. pants; un sociālie pakalpojumi, Likums Nr. 108/2006, krājums, 91. pants.

51 Bērna sociālā un tiesiskā aizsardzība, Likums Nr. 359/1999, krājums, 29. panta 2. punkta a) apakšpunkts, kur noteikts, ka iestādē ievietotu bērnu apmeklēšana ir obligāta tikai attiecībā uz tādiem bērniem, kuri iestādē ievietoti saskaņā ar tiesas rīkojumu vai preventīvu lēmumu attiecībā uz bērna audzināšanu. *Quip* organizētā seminārā par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem līdzdalības tiesībām 2014. gada novembrī tika norādīts, ka Sociālās un tiesiskās aizsardzības iestādes darbinieki apmeklē tikai tos bērnus, kas iestādēs ievietoti saskaņā ar šādiem saistošiem rīkojumiem. Plašāk informācija pieejama šeit: <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/026/002973.pdf> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

Ungārijā tikai 20 bērnu tiesību pārstāvji ir pilnvaroti uzraudzīt 22 000 bērnu, kas ievietoti ārpusģimenes aprūpē (t.sk. institūcijās, audžuģimenes un bērnu namos) tiesības.⁵³ To ir kritizējis UNICEF un citas NVO⁵⁴, kā arī Ombuds (55)⁵⁵.

Latvijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai ir plašs pilnvarojums, kas paredz visu institūciju, sabiedrībā balstītu pakalpojumu un citu vietu apmeklēšanu, lai uzraudzītu tur dzīvojošo bērnu tiesības⁵⁶. Inspekcija ir izmeklējusi vairākas sūdzības par vardarbību pret bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, kuru rezultātā ir veikta sekmīga notiesāšana krimināllietā. Piemēram, 2012. gadā inspekcija veica uzraudzību 7 bērnu institucionālās aprūpes iestādēs⁵⁷. Tika konstatēti 11 bērnu tiesību pārkāpumi, proti, šie bērni bija saskārušies ar ļaunprātīgu apiešanos. Četri bērni bija cietuši no emocionālas vardarbības no savu vienaudžu puses, 3 bērni bija saskārušies ar fizisku vardarbību un 4 bērni bija kļuvuši par seksuālas vardarbības upuriem⁵⁸. Divdesmit deviņos citos gadījumos atklāja, ka iestāžu vadītāji un darbinieki nebija nodrošinājuši, lai bērni saņemtu atbilstīgu veselības aprūpi⁵⁹.

Lai sekmētu bērnu tiesību aizsardzību tika pieņemta programma 2013.-2014.gadam "Seksuālās vardarbības risku izvērtēšana un rekomendāciju sagatavošana seksuālās vardarbības novēršanai institūcijās, kurās uzturas bērni ar garīga rakstura traucējumiem."⁶⁰ Šo valsts finansēto programmu īstenoja 5 no 40 Latvijā esošajām iestādēm. Citas metodes tiek pielietotas, lai izvērtētu bērnu tiesību ievērošanu institūcijās, kurās uzturas bērni ar smagiem garīga rakstura traucējumiem, un kuri nespēj komunicēt verbāli. Inspektori pavada iestāde 48 stundas, lai novērotu tur dzīvojošo bērnu tiesību ievērošanu un labklājību. Tomēr pieņemtā programma par seksuālās vardarbības risku izvērtēšanu attiecībā uz bērniem ar garīga rakstura traucējumiem ir izņēmums un vēl nav apstiprināta kā mērķtiecīga uzraudzība visās iestādēs.

Rumānijā nenotiek nekāda neatkarīga uzraudzība attiecībā uz iestādēm, kurās uzturas bērni ar garīga rakstura traucējumiem. Pēc ilgstošas tiesvedības Rumānijas Tiesiskās aizsardzības centram piešķīra tiesības apmeklēt institucionālās aprūpes iestādes, kas sniedz pakalpojumus personām ar invaliditāti. Tiesiskās aizsardzības centrs savus monitoringa secinājumus ietver gada ziņojumos, taču Rumānijas valdība šos ieteikumus lielākoties ignorē.

I.4. rādītājs. Sūdzību iesniegšanas sistēmas

Pētnieki konstatēja, ka gadījumos, kad sūdzību iesniegšanas mehānismi pastāv, tie nereti ir nepieejami bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Savukārt gadījumos, kad šādi mehānismi tomēr ir paredzēti arī bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, šie bērni ne vienmēr saņem saprotamu informāciju par šiem mehānismiem. Turklāt nebija pieejami nodalīti dati, kas parādītu, cik lielā mērā bērni ar garīga rakstura traucējumiem izmanto sūdzību iesniegšanu saistībā ar savām cilvēktiesībām.

Čehijā sociālās aprūpes iestādē dzīvojoši bērni pētniekiem pastāstīja, ka viņi nezina, ar ko viņiem būtu jāsazinās, ja viņi būtu ar kaut ko neapmierināti vai ja saskartos ar pāridarījumiem. Kad bērniem jautāja, ko viņi šādā gadījumā darītu, viņi sacīja, ka slēptos vai bēgtu prom⁶¹.

Bulgārijas, Ungārijas, Latvijas un Rumānijas pētnieki norādīja, ka policija neveic pienācīgu izmeklēšanu saistībā ar kriminālapšūdzībām, kurās cietušie ir bērni ar garīga rakstura traucējumiem. Piemēram, Latvijā kāda māte pastāstīja par savu pieredzi saistībā ar policijas izmeklēšanu par vardarbību pret viņas dēlu, kam ir smagi garīga rakstura traucējumi un kas verbāli nekomunicē. Pūsim bija izdarīti miesas bojājumi, par kuriem ārsts atzina, ka tie norāda uz seksuālu vardarbību. Katru reizi, kad bērnam bija jādodas pie skolas medmāsas, viņš izrādīja uztraukumu. Māte pieprasīja policijai izmeklēt, vai skolas medmāsa ir vardarbīgi izturējies pret viņas dēlu. Policija izmeklēšanu uzsāka, taču pārtrauca to, jo secināja, ka nespēj pienācīgi izmeklēt lietu tādēļ, ka iesaistītais bērns nespēj viņiem vārdos izstāstīt notikušo. Māte pētniekam sacīja: „Mans bērns ir pilnībā neaizsargāts.”⁶²

53 Bērnu tiesību aizsardzības likums (1997. gada Likums Nr. XXXI), 11. panta a) apakšpunkts.

54 *Alternatīva - NVO - Ziņojums par UNCRC īstenošanu Ungārijā 2006-2012. gadā* (Alternative - NGO - Report on the Implementation of the UN CRC In Hungary 2006 - 2012) (Budapešta: Csálad, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2012. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.csagy.hu/images/stories/kutatas/civiljelentes/civil_angol.pdf [pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā].

55 Pamattiesību komisārs, ziņojums Nr. AJB-5863/2012.

56 Ministru kabineta noteikumi Nr. 898, 2005. gada 29. novembris. Valsts Bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Nolikums, 3. un 5. pants.

57 Pārskats: Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2012. gada publiskais pārskats, pieejams tiešsaistē: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_atskaites/?doc=3317&page [pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā], 1. lpp.

58 Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9. panta 2. punktā ir noteikts: „pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu”.

59 Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. panta 1. daļu.

60 Pieejama latviešu valodā: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/vp_2013.pdf [pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā]

61 Intervija ar bērniem Čehijas Hradec Králové reģiona iestādē, 2014. gada 11. marts.

62 Mātes stāstījums pētījuma fokusgrupas diskusijas laikā ar vecākiem, kam ir bērni ar garīga rakstura traucējumiem, Rīgā, Latvijā, 2014. gada 27. februārī.

Bulgārijas, Latvijas un Rumānijas pētnieki arī norādīja, ka brīdī, kad bērns tiek uzņemts institucionālās aprūpes iestādē, atbildība par viņa labklājību tiek uzticēta kādam konkrētam darbiniekam. Tomēr tas pats darbinieks var arī tikt iecelts par bērna likumīgo aizbildni. Rumānijā⁶³, Bulgārijā⁶⁴ un Latvijā⁶⁵ likumīgie pārstāvji var būt iestāžu direktori vai darbinieki. Tas nepārprotami saistīts

ar interešu konfliktu un piekļuves trūkumu neatkarīgam sūdzību iesniegšanas mehānismam.

Ungārijā situācija ir līdzīga, taču, pateicoties nesenu veiktiem tiesību aktu grozījumiem, ieviešanas institucionālās aprūpes iestādē gadījumā par bērna aizbildni ir jāieieļ neatkarīgs valsts norīkots bērna tiesību aizsardzības aizbildnis, nevis iestādes vadītājs vai citi darbinieki⁶⁶.

Ieteikumi

- A.** Īrijai bez turpmākas kavēšanās ir jāratificē *UNCRPD*.
- B.** Apvienotajai Karalistei, Bulgārijai, Čehijai, Latvijai, Lietuvai, Rumānijai, Slovēnijai un Ungārijai ir jāratificē Konvencijas par bērna tiesībām fakultatīvais protokols par komunikāciju procedūru.
- C.** Bulgārijai, Čehijai, Īrijai un Rumānijai ir jāratificē Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām fakultatīvais protokols.
- D.** Bulgārijai, Čehijai un Rumānijai ir jāatjaunina savi valsts invaliditātes politikas dokumenti un rīcības plāni. Visām valdībām ir jāpārskata savi valsts invaliditātes politikas dokumenti un rīcības plāni, īpašu uzmanību pievēršot to šķēršļu likvidēšanai, kas kavē bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem.
- E.** Apvienotajai Karalistei, Rumānijai un Ungārijai ir nekavējoties jārikojas, lai izstrādātu valsts politikas dokumentus un rīcības plānus par bērnu tiesību aizsardzību. Visām valdībām ir jāatjaunina savas nacionālās pamatnostādnes, lai tajās ņemtu vērā bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības, it sevišķi palielinot šo bērnu piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem.
- F.** Visām valdībām ir jāpārskata valsts deinstitutionalizācijas politikas virzieni attiecībā uz bērniem un jānostiprina politiskās apņemšanās, lai ikviens bērns varētu dzīvot kopienas vidē. Deinstitutionalizācijas programmu ietvaros ir jāizstrādā vispusīgi un pieejami sabiedrībā balstīti pakalpojumi, lai nodrošinātu, ka bērni ar garīga rakstura traucējumiem var kopienā dzīvot neatkarīgi un ka viņi var aizsargāt savas tiesības tiesu iestādēs.
- G.** Visām valdībām ir jāanalizē savi nacionālie tiesību akti, politika un tiesu sistēmas, lai identificētu šķēršļus, kas kavē bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem, un jāievieš tiesību aktu un politikas grozījumi, ja tie ir vajadzīgi, lai likvidētu konstatētos šķēršļus.
- H.** Lai veicinātu kopīgas Eiropas pieejas izveidi, Eiropas Savienībai (sadarbībā ar Eiropas Padomi) ir jāpasūta pētījumi un jāsniedz tehniskā palīdzība valdībām saistībā ar nacionālo tiesisko regulējumu un politikas dokumentu grozījumiem.
- I.** Visu valstu valdībām ir:
  - a.** jānovērtē attiecīgo cilvēktiesību uzraudzības struktūru (tostarp valstu cilvēktiesību iestāžu, valstu preventīvo mehānismu un neatkarīgo uzraudzības mehānismu) pilnvarojums, lai nodrošinātu, ka šīs struktūras sadarbojas nolūkā veicināt, aizsargāt un īstenot ikviena bērna tiesības;
  - b.** jānodrošina pilnvaru un resursu piešķiršana neatkarīgām inspekcijām, lai tās varētu regulāri apmeklēt visus bērnus ar garīga rakstura traucējumiem, kas uzturas institucionālās aprūpes iestādēs un/vai saņem sabiedriskos pakalpojumus; šādu apmeklējumu mērķim jābūt bērnu cilvēktiesību, tostarp viņu tiesību uz izglītību un aizsardzību pret ļaunprātību, uzraudzībai;

63 Likums Nr. 272/2004 par bērna tiesību aizsardzību, 66. panta 3. punkts un 68. panta 5. punkts. Skatiet arī: Tiesiskās aizsardzības centrs (*Center for Legal Resources*), Kopsavilkuma ziņojums. *Uzraudzības apmeklējumi (Summary Report. Monitoring Visits)*, 2013. gada oktobris - 2014. gada marts, (Bukarestē: Tiesiskās aizsardzības centrs, 2014. gads), pieejams tiešsaistē: <http://www.crlj.ro/userfiles/editor/files/summary-report%20-%20eng.pdf> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 6. lpp.

64 2009. gada Ģimenes kodekss, 173. panta 1. punkts.

65 2011. gada Bāriņtiesas likuma 35. pants: Bērna ieviešana ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.

66 Bērna tiesību aizsardzības likums (1997. gada Likums Nr. XXXI ar grozījumiem), 75. panta c) apakšpunkts.

- c. jānodrošina, ka visiem iestādēs dzīvojošajiem bērniem tiek iecelts pārstāvis, kas ir no iestādes un valdības neatkarīga persona; šiem pārstāvjiem ir arī jānodrošina, ka bērns saņem palīdzību saistībā ar sūdzības iesniegšanu, un jāsekmē bērna tiesības un vislabākās intereses, kā arī jāveicina piekļuve juridiskai pārstāvībai; pārstāvju pamatuzdevumam jābūt palīdzības (individualizētu atbalsta pasākumu kopuma) sniegšanai bērnam, lai bērns varētu atstāt iestādi un sākt dzīvot sabiedrībā;
- d. jānodrošina, ka visi iestādēs dzīvojošie bērni ir informēti par savām tiesībām iesniegt sūdzību un par to, kā iesniegt sūdzību un kas var viņiem palīdzēt to izdarīt;
- e. jānodrošina, ka visas iestāžu sūdzību iesniegšanas procedūras ir pieejamas bērniem ar garīga rakstura traucējumiem;
- f. jānodrošina, ka visas sūdzību iesniegšanas procedūras paredz skaidru izmeklēšanas procesu, kas ir neatkarīgs, pārredzams, cieņpilns un nodrošina, ka tiesību pārkāpumi tiek pienācīgi izmeklēti un ir paredzēta tiesiskā aizsardzība; un
- g. jānodrošina, ka bērns, kas iesniedz sūdzību, ir aizsargāts pret tās personas pretdarbību, kura ir atbildīga par bērna aprūpi un labklājību.
- J. Valdībām ir jānodrošina, ka visiem profesionāļiem, kas nonāk saskarē ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, ir likumīgs pienākums veicināt šo bērnu vislabākās intereses, tostarp ziņot attiecīgajām iestādēm par jebkādiem tiesību pārkāpumiem, ar kuriem bērni ir saskārušies. Ja profesionālis, kas strādā ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, pēc iespējas agrāk neziņo par tiesību pārkāpumiem, šai personai ir jāpiemēro disciplinārsods. Tāpat ir jāparedz informatoru aizsardzība.

63 Law No. 272/2004 on the Rights of the Child, Articles 66(3) and 68(5). See also: Center for Legal Resources, *Summary Report. Monitoring Visits*. [Vaiko tiesību iestādes Nr. 272/2004, 66(3) ir 68(5) strauspnieci. Taip pat žr. Teisinių išteklų centras, *Suvestinė ataskaita. Apsilankymų stebėseną October 2013-March 2014*, (Bucharest: CLR, 2014), prieinama internete <http://www.crl.ro/userfiles/editor/files/summary-report%20-%20eng.pdf> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 6.

64 Family Code [Šeimos kodeksas], 2009, Article 173(1).

65 Law on Orphan's Court 2011, section 35: Placement of a Child in an Institution of Long-Term Social Care and Social Rehabilitation [Našlaičių teismo įstatymas 2011, 35 skyrius: Vaiko apgyvendinimas ilgalaikės socialinės globos ir socialinės reabilitacijos institucijoje].

66 Child Protection Act [Act XXXI. of 1997], as amended, section 75(c). [Vaiko apsaugos įstatymas (1997 metų XXXI įstatymas), su pakeitimais, 75(c) skyrius].

II kopums. Līdzdalība tiesu procesos – procesu rādītāji

Bērni ar garīga rakstura traucējumiem tāpat kā citi bērni ar tiesu sistēmu var saskarties dažādās situācijās. Viņi var būt cietušie, liecinieki, apsūdzētie, aizdomās turētie, notiesātie vai civilprocesā vai administratīvā procesā iesaistītas personas.

Civilās tiesvedības rezultātā nereti tiek pieņemti lēmumi, kam bērnu dzīvē ir būtiska nozīme, tostarp par to, kur un ar ko bērni dzīvos. Tādējādi bērns ar garīga rakstura traucējumiem ar šādu tiesvedību var saskarties vairākkārt, piemēram, pēc viņa vecāku šķiršanās un saistībā ar lēmumu par to, kurš no vecākiem paturēs aizgādības tiesības, vai lēmumiem par to, kur bērns dzīvos, ja vecāki nespēj bērnu paturēt.

Ar administratīvo tiesvedību bērni ar garīga rakstura traucējumiem var saskarties saistībā ar lēmumiem par viņu izglītību. Tas var ietvert lēmumus par mācīšanās atbalsta vai palīdzības klasē sniegšanu, kā arī lēmumus par to, vai bērns mācīsies parastā vispārīglītojošā vai speciālā izglītības iestādē (neraugoties uz bērna tiesībām uz iekļaujošu izglītību)⁶⁷.

Lai gan visi bērni sastopas ar šķēršļiem saistībā ar līdzdalību tiesvedībā, bērniem ar garīga rakstura traucējumiem šie šķēršļi, visticamāk, būs vēl ierobežojošāki. Šādi šķēršļi var būt strukturāli ierobežojumi, kas izriet no dažādu sistēmu mijiedarbības un no tā, kura persona ir atbildīga par atbalsta sniegšanu bērniem ar garīga rakstura traucējumiem šādu sistēmu ietvaros; procedūras ierobežojumi, kas izriet no tiesību sistēmu sarežģītības un daudzu formālo tiesas procesu neelasības; un attieksmes ierobežojumi, ja tiesu sistēmas profesionāļiem ir negatīvi pieņēmumi par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem spējām⁶⁸.

Šādu šķēršļu likvidēšanai nepieciešami vispārīgi pasākumi, tostarp pieejamības standartu un universāla dizaina izstrāde un īstenošana⁶⁹ kopā ar elastīgu un reaģējošu pieeju, lai noteiktu un nodrošinātu ikviena bērna individuālās atbalsta un saziņas vajadzības⁷⁰.

Mērķim jābūt bērnu līdzdalībai. Nepietiek ar tādu pieeju tiesiskumam, kas balstās uz labklājības apsvērumiem (labticīgu lēmumu pieņemšana bērnu vārdā, neņemot vērā bērna vēlmes vai sajūtas). UNCRD 12. pantā valstīm tiek noteikts pienākums izveidot sistēmas, kurās bērna viedokļi tiek uzklautīti un ņemti vērā:

„...bērnām tiek dota iespēja tikt uzklautām jebkādā ar viņu saistītā tiesvedībā un administratīvā procesā vai nu tieši, vai ar pārstāvja vai attiecīgas iestādes starpniecību, ievērojot attiecīgās valsts tiesību aktu procesuālās normas.”

Eiropas Savienība ir aicinājusi dalībvalstis veikt pasākumus, lai nodrošinātu, ka visi bērni „patiešām tiek uzklautīti” visos jautājumos, kas viņus skar, un ka bērniem neaizsargātās situācijās „tiek pievērsta īpaša uzmanība”⁷¹. UNCRD komiteja ir arī paskaidrojusi, ka bērniem ir jāsniedz atbalsts, lai palīdzētu viņiem „formulēt pēc iespējas neatkarīgāku viedokli”⁷² (slipinājums ievietots papildus) par jautājumiem, kas viņus skar. Arī UNCRPD ir noteikts, ka valdībām ir jānodrošina, lai bērni saņem palīdzību „atbilstoši viņu invaliditātei un vecumam” nolūkā nodrošināt, ka bērni ar invaliditāti var vienlīdzīgi ar citiem bērniem piekļūt savām tiesībām, tostarp tiesiskumam, un izmantot tās⁷³.

Vispārējās saistības

UNCRPD komiteja ir nemitīgi uzsvērusi, ka valdībām ir jāpieņem „atbilstīgi tiesiskie regulējumi”, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti var piekļūt „sabiedrībai pieejamiem pakalpojumiem”⁷⁴. Tiesu sistēmu kontekstā atbilstīgs regulējums nozīmē, ka valdībām ir „vai nu tieši jānodrošina šīs tiesības, vai jāpieņem vai jāpārskata tiesību akti, lai bērns varētu šīs tiesības pilnvērtīgi izmantot”⁷⁵. UNCRPD komiteja ir ieteikusi valdībām „pārskatīt savus tiesību aktus, lai nodrošinātu, ka bērnu ar invaliditāti vēlmes tiek ņemtas vērā vienlīdzīgi ar citiem bērniem”⁷⁶.

67 UNCRPD 24. pants.

68 Claire Edwards, Gillian Harold un Shane Kilcommins, *Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība Īrijā personām ar invaliditāti, kas cietušas no noziedzīgiem nodarījumiem, (Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland)*, (Korkas universitāte, Lietišķo sociālo studiju skola un Krimināltiesību un cilvēktiesību centrs, Juridiskā fakultāte, 2012. gada februāris), pieejams tiešsaistē: http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 140. lpp.

69 UNCRD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 2, 14. un 15. punkts.

70 UNCRPD 5. panta 3. punkts.

71 Eiropadome, Stokholmas programma – atvērta un droša Eiropa tās pilsoņu un viņu aizsardzības labā, 2010. gada 4. maijs, C 115/2, pieejams tiešsaistē: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:en:PDF> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 2.3.2. punkts.

72 UNCRD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 12, 20. punkts. Slipinājums ievietots papildus.

73 UNCRPD 7. panta 3. punkts.

74 UNCRD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 2, 27. un 28. punkts.

75 UNCRD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 12, 15. punkts.

76 UNCRD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 1, 36. punkts.

Turklāt valdībām ir jālikvidē šķēršļi, kas diskriminē bērnus ar garīga rakstura traucējumiem⁷⁷. Ir jāgroza reglamenti un valstu tiesisko regulējumu normas, kas paredz, ka bērnu ar intelektuālās attīstības traucējumiem vai kognitīvajiem traucējumiem liecības ir nebūtiskākas par citām liecībām. Ir jāpalīdz bērniem paust viņu viedokli un vēlmes.

UNCRC komiteja ir ierosinājusi nodrošināt, lai visi tiesvedības procesi, kuros ir paredzēts piedalīties bērniem, būtu pārredzami, informatīvi, brīvprātīgi, cieņpilni, aktuāli, piemēroti bērniem, atbilstīgi ar attiecīgu apmācību, droši, reaģētu uz risku un būtu saprotami⁷⁸. Komiteja uzsvēra, ka tiesvedība „ir sarežģīts process, kam var būt traumatizējoša ietekme uz bērnu”⁷⁹.

Lai nodrošinātu atbilstību šiem starptautiskajiem un Eiropas standartiem, vairāki pieejamības pasākumi var palīdzēt nodrošināt bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiešāku līdzdalību tiesvedībā. Šie pasākumi ir:

- tiesu un tiesu noteikumu pieejamības pārbaužu veikšana un nacionālo pieejamības plānu īstenošana;
- informācijas sniegšana sabiedrībai pieejamos veidos (tostarp viegli lasāmos un vizuālos formātos) par tiesu sistēmām un procesiem;
- modernu informācijas un komunikāciju tehnoloģiju un palīgierīču izmantošana;
- saistošu noteikumu par tiesvedības procesu pielāgojumiem personām ar invaliditāti ieviešana; un
- vispārējas un mērķtiecīgas informatīvas kampaņas, lai vairotu sabiedrības informētību.

ANO Augstais komisārs cilvēktiesību jautājumos ir norādījis, ka bērniem jābūt iespējai „efektīvi un jēgpilni” piedalīties tiesvedībā, tostarp bez izņēmuma dodot priekšroku bērnu tiešai nopratināšanai⁸⁰. Tajā pašā laikā visās tiesvedības procedūrās, kas skar bērnus ar garīga rakstura traucējumiem, prioritāte vienmēr ir jāpiešķir vislabāko interešu principam⁸¹.

Individuāli pielāgojumi

Vispārēji pieejamības pasākumi paši par sevi ir svarīgi, tomēr ar tiem nepietiek, lai nodrošinātu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem līdzdalību tiesvedībā. UNCPRD 13. panta 1. punktā ir noteikts, ka konvencijas valstis: „...nodrošina efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem, tostarp nodrošinot *procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus*, lai atvieglotu viņu kā tiesu un netiesu procesa dalībnieku, tostarp kā liecinieku, lomu visās tiesvedības stadijās, tostarp izmeklēšanas un citās pirmstiesas stadijās” (slīpinājums ievietots papildus). Tas nozīmē gan to, ka tiesvedībā ir jāpieļauj zināms elastīgums, lai reaģētu uz atsevišķu bērnu vajadzībām, gan individualizēta atbalsta sniegšana.

Ir jānodrošina piekļuve šādiem palīdzības veidiem: zīmju valodai, augmentatīvai (atbalstošai) un alternatīvai komunikācijai (tostarp tulkiem, kas apmācīti komunikācijā ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem) un citiem pieejamiem komunikācijas līdzekļiem, veidiem un formātiem pēc bērnu izvēles⁸². Kad bērns nonāk saskarsmē ar tiesu sistēmu, ir nekavējoties jāveic „individuāls novērtējums”. Tas „nodrošina, ka bērni paši var piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā, kā arī iespēju vajadzības gadījumā paredzēt saprātīgus pielāgojumus un atbalstu, lai nodrošinātu bērnu pilnvērtīgu līdzdalību savu vislabāko interešu novērtēšanā”⁸³.

Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu ir skaidrota daudzdisciplīnu pieejas nozīme bērnu novērtēšanā un atbalsta sniegšanā, lai šie bērni varētu piekļūt tiesību aizsardzības līdzekļiem un lai tiktu ņemta vērā ikviena bērna individualitāte un vajadzības:

„Ir jāizstrādā kopīga novērtēšanas sistēma profesionāļiem, kas strādā ar bērniem (proti, advokātiem, psihologiem, ārstiem, policijas darbiniekiem, imigrācijas ierēdņiem, sociālajiem darbiniekiem un starpniekiem), saistībā ar tiesvedības procesiem vai procedūrām, kurās ir iesaistīti vai kuras skar bērnus, lai nodrošinātu visu nepieciešamo atbalstu lēmumu pieņēmējiem, ļaujot viņiem pēc iespējas labāk nodrošināt bērnu vislabākās intereses katrā atsevišķā gadījumā”⁸⁴.

Uz aprakstīto standartu pamata ir izstrādāti turpmākie rādītāji.

77 UNCRC 2. pants un UNCPRD 4. panta 1. punkts b) apakšpunkts.

78 UNCRC komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 12, 134. punkts.

79 UNCRC komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 12, 24. punkts.

80 ANO augstais cilvēktiesību komisārs, Bērnu piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem (*Access to Justice for Children*), 2013. gada 16. decembris, A/HRC/25/35, pieejams tiešsaistē: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 46. punkts.

81 UNCRC 3. panta 1. punkts un UNCPRD 7. pants.

82 UNCPRD 21. panta b) apakšpunkts.

83 ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 14: bērna tiesības uz savu vislabāko interešu privilēģētu ievērošanu (3. panta 1. punkts, 2013. gada 29. maijs, CRC/C/GC/14, pieejams tiešsaistē: http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 54. punkts.

84 Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, 17. punkts.

II.1. rādītājs. Visos procesos un procedūrās, kurās iesaistīti bērni ar garīga rakstura traucējumiem, primārais apsvērums ir bērna vislabākās intereses

UNCRC ir stingri noteikts, ka „visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna vislabākajām interesēm”. Šis princips nozīmē, ka bērna labklājībai, drošībai un labsajūtai jābūt primārajam apsvērumam visos lēmumos, kas skar bērnu. Šis princips izriet no atziņas, ka pieaugušie katru dienu pieņem lēmumus bērnu vārdā un šiem lēmumiem ir jābūt bērna vislabākajās interesēs.

UNCRC komiteja ir paskaidrojusi, ka vislabāko interešu princips ietver tiesības uz vislabāko interešu novērtējumu, skaidrojošu tiesisko principu, kurš nodrošina, ka tiesību akti tiek interpretēti veidā, kas nodrošina bērna vislabākās intereses, un noteikumus, ar kuriem saskaņā procedūras garantijās ir jāņem vērā bērna vislabākās intereses⁸⁵. Tādējādi vislabāko interešu princips ir centrālais aspekts jebkuras tiesvedības procesā un rezultātā.

II.2. rādītājs. Tiesu sistēmas ir pieejamas bērniem ar garīga rakstura traucējumiem

Saskaņā ar UNCPRD 9. pantu „dalībvalstis veic atbilstošus pasākumus, lai vienlīdzīgi ar citiem nodrošinātu personām ar invaliditāti pieeju fiziskajai videi, transportam, informācijai un sakariem, tostarp informācijas un sakaru tehnoloģijām un sistēmām, un citiem objektiem un pakalpojumiem, kas ir atvērti vai ko sniedz sabiedrībai gan pilsētās, gan lauku rajonos”.

Arī UNCRC 17. pantā ir noteikts, ka konvencijas dalībvalstīm ir jānodrošina, ka valdība un plašsaziņas līdzekļi bērniem sniedz informāciju, kas sekmē bērnu sociālo, garīgo un morālo labklājību, kā arī fizisko un garīgo veselību. Tāpat konvencija aicina nodrošināt šādas informācijas starptautisku apmaiņu. Organizācija *Inclusion Europe* ir izstrādājusi vadlīnijas par to, kā šādu informāciju padarīt viegli lasāmu un uzveramu personām ar intelektuālās attīstības traucējumiem⁸⁶.

Ļoti svarīgs ir pieejamas informācijas saturs un formāts. Bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un viņu vecākiem vai aizbildņiem pirmām kārtām ir jāsaņem informācija par viņu tiesībām, tostarp par tiesībām piedalīties apstrīdēt netaisnību un pārkāpumus. Turklāt viņiem ir jāsaņem informācija par to, kā apstrīdēt pārkāpumus, un par viņiem šajā saistībā pieejamo atbalstu.

UNCPRD komiteja ir atzinusi, ka:

„Personas ar intelektuālās attīstības un psihosociāliem traucējumiem, kā arī nedzirdīgas un neredzīgas personas sastopas ar šķēršļiem piekļuvē informācijai un saziņai, jo trūkst informācijas viegli lasāmos formātos un augmentatīvās un alternatīvās komunikācijas veidu. Tāpat šīs personas saskaras ar šķēršļiem, kad cenšas piekļūt kādam pakalpojumam, jo pastāv aizspriedumi un šo pakalpojumu sniedzēji nav atbilstīgi apmācīti”⁸⁷.

UNCPRD komiteja ir arī norādījusi, ka profesionāļiem ir jāatzīst un jāņem vērā neverbālas saziņas formas, piemēram, spēles, ķermeņa valoda, sejas izteiksmes, zīmēšana un gleznošana⁸⁸. Tādēļ tiesu sistēmu profesionāļiem ir jānodrošina, ka bērniem ar garīga rakstura traucējumiem ir pieejami un ka viņi var izmantot jebkādu saziņas veidu, kas vajadzīgs, lai atvieglotu viņu viedokļu paušanu⁸⁹. Tā kā saziņa ir divpusējs process, var būt nepieciešams arī tulks vai starpnieks, kas apmācīts saziņai ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem⁹⁰.

85 UNCRC komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 14, 6. punkts.

86 *Inclusion Europe*, Informācija visiem – Eiropas standarti par informācijas sagatavošanu viegli lasāmā un uzveramā formātā (*Information for all – European Standards for making information easy to read and understand*), (2014. gads) pieejams tiešsaistē: <http://www.inclusion-europe.org/etr/en/european-easy-to-read-standards> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

87 UNCRC komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 2, preambula, 7. punkts.

88 ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 12: bērna tiesības tikt uzklausiņam, 2009. gada 1. jūlijs, CRC/C/GC/12, pieejams tiešsaistē: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 21. punkts.

89 Turpat, 20. punkts.

90 „Starpnieks” ir termins, ar ko nereti apzīmē profesionāli, kurš apmācīts, lai palīdzētu bērnam izskaidrot uzdotos jautājumus un paskaidrot bērna dotās atbildes.

II.3. rādītājs. Tiesu sistēmas novērtē katra bērna ar garīga rakstura traucējumiem individuālās vajadzības un nodrošina, ka tiek ieviesti individualizēti pielāgojumi, lai garantētu šo bērnu drošu un efektīvu līdzdalību

Tiesiskajiem regulējumiem un procesiem jābūt pietiekami elastīgiem, lai pielāgotos dažādām individuālām vajadzībām, ko nosaka katra bērna identitāte un rakstura iezīmes. UNCRPD komiteja skaidro, ka novērtējot bērna rakstura iezīmes:

„Konkrēta bērna vislabākās intereses neaizsargātā situācijā nebūs tādas pašas kā citu bērnu vislabākās intereses tādā pašā neaizsargātā situācijā. Iestādēm un lēmumu pieņēmējiem ir jāņem vērā katra bērna konkrētie riska veidi un pakāpes, jo ikviens bērns ir unikāls un ikviena situācija ir jānovērtē atbilstīgi bērna unikalitātei. Ir jāveic ikviena bērna vēstures individualizēts novērtējums, sākot jau no bērna dzimšanas, un šis novērtējums ir regulāri jāpārskata daudzdisciplīnu ekspertu komandai, iesakot saprātīgu pielāgojumu bērna attīstības gaitā.”⁹¹

Tādēļ pienākums novērtēt bērnus, lai noteiktu viņu vajadzības, ir priekšnoteikums, lai tiesu sistēmas padarītu pieejamas šiem bērniem, lai pielāgotos viņu vajadzībām un lai aizsargātu viņu vislabākās intereses. UNCRPD saprātīgu pielāgojumu definē šādi: „...vajadzīgās un atbilstošās izmaiņas un korekcijas - ja tās konkrētā gadījumā ir nepieciešamas un neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu -, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības.”⁹²

UNCRPD komiteja ir norādījusi, ka „saprātīga pielāgojuma mērķis ir individuāls tiesiskums, nodrošinot nediskrimināciju vai līdztiesību un ņemot vērā personas cieņu, neatkarību un izvēles”⁹³.

Tāpat UNCRPD komiteja ir skaidrojusi, ka:

„[V]ide un darba metode ir jāpielāgo bērnu spējām. Ir jānodrošina pietiekams laiks un resursi, lai garantētu, ka bērni tiek atbilstīgi sagatavoti un jūtas pārliecināti, kā arī ka viņiem ir iespēja paust savus viedokļus. Jāņem vērā tas, ka dažādiem bērniem būs vajadzīgas atšķirīgas atbalsta pakāpes un iesaistes veidi atkarībā no viņu vecuma un pašpārstāvības tiesībām.”⁹⁴

Piemēram, ja bērns ar garīga rakstura traucējumiem satraucas vai ir noraizējies, kad nonāk jaunā vai formālā vidē, tiesu sistēmas profesionāļiem ir jānodrošina pielāgojumi, kas bērnam ir pieņemami un kas nodrošina viņa vai viņas konkrētās vajadzības. Tie var būt gan regulārāki pārtraukumi⁹⁵, nopratināšana bērnam pazīstamā un ērtā vidē⁹⁶ vai personas, kam bērns uzticas, klātbūtnes pieļaušana tiesvedībā.

Ir jāizstrādā novērtēšanas vai pārbaudes procedūras, kas bērniem ļauj tieši piedalīties tiesvedības procesos, kad vien tas ir iespējams⁹⁷. Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām testi, kuros nosaka kognitīvās spējas vai kompetenci, nav pareiza pieeja, jo šādi testi paredz izslēdzošu neobjektivitāti. Tā vietā novērtējumu mērķim jābūt to atbalsta pasākumu un pielāgojumu noteikšanai, kas bērniem ar garīga rakstura traucējumiem ir vajadzīgi, lai piedalītos tiesvedībā.

91 UNCRPD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 14, 76. punkts.

92 UNCRPD 2. pants.

93 UNCRPD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 2, 26. punkts.

94 UNCRPD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 12, 134. punkta e) apakšpunkts.

95 Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, 61. punkts: „Tiesas sēdes, kurās ir iesaistīti bērni, ir jāpielāgo bērna darbības ātrumam un uzmanības saglabāšanas spējām, ir jāplāno regulāri pārtraukumi un sēdes nedrīkst pārlieku ielgt. Lai veicinātu bērnu pilnvērtīgu līdzdalību, cik vien to pieļauj viņu kognitīvās spējas, un lai atbalstītu viņu emocionālo stabilitāti, tiesas sēžu laikā ir pēc iespējas jānovērš traucējumi un uzmanības novērsēji”.

96 Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu ir ieteikts samazināt bērnu nopratināšanu skaitu (67. punkts), vairāk pielāgot nopratināšanu bērna vajadzībām (64. punkts) un pielāgot veidu, kādā tiesvedība tiek veikta, lai mazinātu iebiedēšanu un piespiešanu (54. punkts).

97 Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, III daļas B sadaļas 2. punkts.

II.4. rādītājs. Bērnu personas un sensitīvie dati tiek aizsargāti, kā arī bērni ir aizsargāti pret stigmatizāciju plašsaziņas līdzekļos

Kad bērni nonāk saskarē ar tiesu sistēmu, ir jāaizsargā viņu privātums⁹⁸ neatkarīgi no tā, vai tā ir ārpusstiesas sistēma (piemēram, sūdzības ombudam) vai tiesvedība. ES Datu aizsardzības direktīvā „personas dati” definēti kā jebkura informācija par personu, ar kuru var tieši vai netieši identificēt šo personu⁹⁹. Tas ietver attēlus, detalizētus aprakstus par bērnu un bērna ģimeni, vārdus, uzvārdus vai adreses, kā arī audio vai video ierakstus utt. Tāpat tas ietver datus par bērna medicīnisko diagnozi, pakalpojumu sniegšanas un slimības vēsturi¹⁰⁰.

Bērna identitātes privātuma saglabāšanas mērķis ir bērna aizsardzība pret draudiem, iebiedēšanu, atriebību, atmaksu un atkārtotu pakļaušanu ļaunprātībai. Šāds privātums nodrošina, ka plašsaziņas līdzekļu sniegtā informācija neapdraud rehabilitācijas un reintegrācijas sabiedrībā iespējas. ANO Pamatnostādņēs tiesvedību lietās, kurās iesaistīti bērni, kas ir upuri un noziegumu liecinieki, privātums ir atzīts par daļu no bērna cieņas¹⁰¹.

Tomēr, iespējams, ka bērnu ar invaliditāti personas un sensitīvie dati ir jāatklāj tiesu sistēmas profesionāļiem biežāk nekā citu bērnu dati, lai nodrošinātu, ka ir iespējams paredzēt atbalsta pasākumus, kas pielāgojas viņu individuālajām vajadzībām.

Bērnu ar garīga rakstura traucējumiem personas datus drīkst atklāt tikai saskaņā ar viņu vislabākajām interesēm, vēlmēm un līdzdalības tiesībām, tomēr uz to attiecas arī konfidencialitātes nosacījumi, kas nodrošina, ka informācija tiek atklāta tikai reālas vajadzības gadījumā¹⁰². Turklāt ir jāparūpējas par to, lai personām, kurām šāda informācija ir vajadzīga, tiek atklāti vienīgi tie konkrētie dati, kas vajadzīgi attiecīgajā situācijā, kā arī tikai tie bērna slimības vēstures elementi, kuri ir aktuāli konkrēta pielāgojuma nodrošināšanai. Šādos gadījumos, visticamāk, nebūs jāatklāj pilnīgi visa slimības vēsture¹⁰³.

Pētījumā iegūtie dati

II.1. rādītājs. – vislabākās intereses

Pētījumi liecina, ka tiesu sistēmas profesionāļiem nav pietiekama izpratne par vislabākajām interesēm, it sevišķi tas attiecas uz Čehiju, Latviju un Lietuvu. Šajās valstīs šo principu izmanto, lai bērnus ar garīga rakstura traucējumiem nepieļautu tiesvedībai, nevis lai novērtētu viņu atbalsta un pielāgojumu vajadzības.

Čehijā pašlaik norit tiesvedība, kas tiek īstenota četrpadsmitgadīga zēna vārdā, kam Sociālās un tiesiskās aizsardzības iestāde liedza piekļuvi viņa paša lietai. Saskaņā ar tiesību aktiem lietā jābūt ietvertai informācijai tikai par bērnu un bērna ģimeni, taču Sociālās un tiesiskās aizsardzības iestāde, neapspriežoties ar zēnu, izlēma, ka zēna piekļuve savai lietai ir pretrunā viņa šķietamajām „vislabākajām interesēm”. Pētnieki ziņoja, ka šādas situācijas nav nekas neparasts un ka šī pieeja parāda izpratnes trūkumu par to, ka piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem iet roku rokā ar vislabāko interešu pieeju.

Latvijā bāriņtiesu pārstāvji pētniekiem norādīja, ka bērna iesaistīšana tiesvedībā varētu būt pārlieku traumatizējoša, tādēļ labāk ir bērnus nepieļaut šim procesam. Bērna viedokļus apzina, veicot bērna psiholoģisko novērtējumu, un tiesnesis nesazinās ar bērnu tieši. Lai gan ir pareizi paturēt prātā stresu, ko bērniem ar garīga rakstura traucējumiem var izraisīt tiesvedība, līdzdalība procedūrā var arī nostiprināt bērna tiesības. Šāda neobjektīva pieeja, lai bērnus nepieļautu tiesvedībai, nozīmē, ka, visticamāk, bērni arī netiks uzklauti saistībā ar svarīgiem jautājumiem, kas attiecas uz viņu tiesībām.

Lietuvas pētnieks novēroja 10 civillietu sēdes un konstatēja, ka vairākumā gadījumu tiesneši bija ieinteresēti attiecīgo bērnu vajadzībās un veselībā, kā arī tajā, vai viņu vecāki spēj šiem bērniem nodrošināt atbilstīgus dzīvošanas apstākļus. Tomēr tiesneši netikās ar nevienu no bērniem, un nebija neviena mēģinājuma noskaidrot šo bērnu viedokļus. Bērnu vēlmes neietekmēja tiesas konstatējumus, kuriem ir būtiska ietekme uz šo bērnu dzīvi.

98 Skatiet, piemēram, UNCRIC 40. panta 2. punkta b) apakšpunkta vii) punktu un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (ECTK) 6. panta 1. punktu.

99 Eiropas Parlamenta un Padomes 1995. gada 24. oktobra Direktīvas 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti 2. panta a) apakšpunkts.

100 Turpat, 8. panta 3. punkts.

101 ANO Pamatnostādnes tiesvedību lietās, kurās iesaistīti bērni, kas ir upuri un noziegumu liecinieki, III daļas 8. punkta a) apakšpunkts (Principi).

102 Veselības ministrija, AK, *Informācija: atklāt vai ne? (Information: To share or not to share?)*, *Informācijas pārvaldības pārskats (The Information Governance Review)* (Londona: HMSO, 2013. gads), pieejams tiešsaistē: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/192572/2900774_InfoGovernance_accv2.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 19. lpp.

103 Turpat.

II.2. rādītājs. Pieejamība

Visās projekta valstīs tika konstatētas atsevišķas daudzsološas prakses un shēmas, tomēr pētnieki arī norādīja, ka trūkst sistemātisku centienu uzlabot valstu tiesu sistēmu vispārējo pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem.

Eiropas Padomes Ministru komiteja ir pilnvarojusi Komisiju tiesiskuma efektivitātes novērtēšanai (CEPEJ) uzlabot dalībvalstu tiesu sistēmu efektīvu darbību, tostarp novērtējot un nosakot problēmas, sagatavojot ieteikumus par konkrētiem veidiem, kā uzlabot tiesu sistēmu administrēšanu, un vajadzības gadījumā sniegt tehnisko palīdzību¹⁰⁴. Dalībvalstis īsteno regulārus pašnovērtējuma pasākumus saskaņā ar CEPEJ vadlīnijām un sagatavo ziņojumus, kuros ietverti ļoti dažādi tehniskie jautājumi. Valdības informē par pasākumiem, kas tiek īstenoti ar mērķi uzlabot pieejamību konkrētām sabiedrības grupām, piemēram, par bērniem piemērotu nopratināšanas telpu¹⁰⁵ un bērnu liecības ierakstu izmantošanu, lai bērns nebūtu jānopratinā atkārtoti¹⁰⁶.

Apvienotās Karalistes, Bulgārijas, Īrijas un Rumānijas valdības norādīja, ka tiesās gan bērniem, gan pieaugušajiem ar invaliditāti ir nodrošināta pieejama informācija un īpaši pielāgojumi¹⁰⁷. Tomēr Rumānijā¹⁰⁸ un Bulgārijā¹⁰⁹ pētnieki konstatēja, ka personām ar invaliditāti nodrošinātie saziņas līdzekļi ir paredzēti vien nedzirdīgām, mēmām, kurlmēmām un neredzīgām personām. Šajās valstīs netiek nodrošināti saziņas līdzekļi personām ar garīga rakstura traucējumiem.

Čehijas valdība informēja, ka tiesās nodrošina pieejamu informāciju un īpašus pielāgojumus bērniem, bet ne personām ar invaliditāti¹¹⁰. Ungārijas, Slovēnijas un Spānijas valdības norādīja, ka tiesās nodrošina īpašus pielāgojumus bērniem un pieaugušajiem ar invaliditāti, taču pieejama informācija tiek nodrošināta vien bērniem, ne personām ar invaliditāti¹¹¹.

Latvijas un Lietuvas valdības norādīja, ka tiesās nodrošina īpašus pielāgojumus bērniem un pieaugušajiem ar invaliditāti, bet nevienai no šīm grupām netiek nodrošināta pieejama informācija¹¹².

Cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centra (MDAC) pētījumā secināts, ka pieejamas informācijas nenodrošināšana bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un viņu vecākiem/pārstāvjiem ir pastāvīga problēma visās projekta valstīs. It sevišķi bērniem bieži ir pieejama ļoti ierobežota informācija par viņu tiesībām tiesvedības laikā. Apvienotajā Karalistē, Rumānijā, Slovēnijā, Čehijā, Īrijā, Latvijā un Lietuvā tika saņemta informācija par gadījumiem, kad bērniem un viņu vecākiem netiek sniegta informācija par tādām būtiskām tiesībām kā tiesības dzīvot sabiedrībā, par izglītības jautājumiem un par lēmumiem bērniem ievietot institucionālās aprūpes iestādēs.

Bērniem piemērotas nopratināšanas telpas, ierakstīšanas aprīkojums, videokonferences

Saskaņā ar pētnieku sniegto informāciju visās 10 projekta valstīs ir izveidotas bērniem piemērotas nopratināšanas telpas un/vai pieejams ierakstīšanas un video aprīkojums, kas nodrošina, ka bērniem liecība ir jāsniedz tikai vienu reizi. Tomēr šādas nopratināšanas telpas galvenokārt ir pieejamas galvaspilsētās vai lielākajās pilsētās, un to skaits ir pārāk mazs, lai ar to pietiktu visiem bērniem, kas nonāk saskarē ar tiesu sistēmām. Piemēram, tikai sešās Čehijas krimināltiesās ir pieejams videokonferenču aprīkojums¹¹³. Slovēnijā tagad ir 11 bērniem piemērotas nopratināšanas telpas, no kurām pirmo izveidoja NVO¹¹⁴.

104 Eiropas Padomes Ministru komiteja, Rezolūcija par Komisijas tiesiskuma efektivitātes novērtēšanai (CEPEJ) izveidi, 2002. gada 18. septembris, Res(2002)12.

105 Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, 74. punkts: „Izšķirīgā iezīme ir nepilngadīgu cietušo un liecinieku liecības uzklaustīti īpaši sagatavotās un bērniem piemērotās telpās un bērniem draudzīgā vidē”.

106 Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, 67. punkts: „Nopratināšanu skaits ir pēc iespējas jāierobežo, turklāt nopratināšanas ilgums ir jāpielāgo bērna vecumam un uzmanības saglabāšanas spējām”.

107 CEPEJ, Tiesu sistēmu novērtēšanas shēma (Scheme for Evaluating Judicial Systems) – Bulgārija, (2014. gads) pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Bulgaria_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā); Īrija, (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Ireland_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā); Rumānija, (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Romania_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā); un Apvienotā Karaliste, (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/UK_England%20and%20Wales_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā). It sevišķi katrā ziņojumā skatiet atbildes uz 31. jautājumu.

108 Jaunais kriminālkodekss, 105. panta 3. punkts.

109 Administratīvās procedūras kodekss, 14. panta 5. punkts.

110 CEPEJ, Tiesu sistēmu novērtēšanas shēma (Scheme for Evaluating Judicial Systems) – Čehija, (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Czech%20Rep_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 31. jautājums.

111 CEPEJ, Tiesu sistēmu novērtēšanas shēma (Scheme for Evaluating Judicial Systems) – Ungārija, (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Hungary_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā); Slovēnija, (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Slovenia_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā); Spānija (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Spain_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā). It sevišķi katrā ziņojumā skatiet atbildes uz 31. jautājumu.

112 CEPEJ, Tiesu sistēmu novērtēšanas shēma (Scheme for Evaluating Judicial Systems) – Latvija, (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Latvia_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā); Lietuva, (2014. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Lithuania_2014.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā). It sevišķi abos ziņojumos skatiet atbildes uz 31. jautājumu.

113 Apgabaltiesas České, Budějovice, Hradec Králové un Plzeň, kā arī augstākā tiesa Olomouc un rajona tiesa Teplice, skatiet: https://e-justice.europa.eu/content_information_on_national_facilities-319-cz-cs.do?member=1 (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

114 Intervija ar Slovēnijas cilvēktiesību ombudu, Ljublanā, Slovēnijā, 2014. gada 3. martā.

Spānijā ir pieejams videonovērošanas un videokonferenču aprīkojums, taču joprojām izmanto citus mazāk piemērotus pasākumus. Vienā no ziņotajiem gadījumiem bērnam lika sniegt liecību pie tiesas zāles durvīm¹¹⁵, un specializētais advokāts paskaidroja, ka daudzi tiesneši dod priekšroku ekrānu izmantošanai (lai ievērotu apsūdzēto tiesības uzdot jautājumus lieciniekam), neraugoties uz to, ka videokonferences ir atzītas par efektīvāku veidu, kā mazināt stresu cietušiem bērniem¹¹⁶.

Bulgārijas pētnieks norādīja, ka noziedzīga nodarījuma tiesvedības gaidā nepilngadīgos cietušos vai lieciniekus joprojām vairākkārt noprātina dažādi speciālisti. Krimināllietās tas nozīmē, ka bērnu ar garīga rakstura traucējumiem var noprātīt izmeklēšanas laikā, pirms tiesvedības un pēc tam tiesvedības laikā tiesā.

Līdzīgu problēmu konstatēja arī Ungārijā, kur bērniem, kas atzīstas nozieguma izdarīšanā, šī atzīšanās ir jāatkārto vairākas reizes. Spānija norādīja, ka noprātīšanai ir negatīva ietekme uz cietušiem bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, kuriem vienlaigā liek vairākas reizes liecināt par notikušo¹¹⁷.

Rumānijas tiesību aktos ir paredzēts nodrošināt tulkus personām „kas nespēj saprast, runāt vai pietiekami labi izteikties”¹¹⁸. Praksē palīdzība tiek sniegta vienīgi personām ar dzirdes vai runas traucējumiem vai personām, kas nepārzina rumāņu valodu. Personām, kas izmanto neverbālus vai alternatīvus saziņas veidus, palīdzība netiek sniegta. Līdzīgi Bulgārijas tiesību akti paredz nodrošināt tiesvedībā tulkus kurlmēmām, nedzirdīgām, mēmām vai neredzīgam personām¹¹⁹. Sarakstā nav personas ar garīga rakstura traucējumiem. Lietuvā palielinās bērnu noprātīšanas telpu skaits, taču trūkst kvalificētu profesionāļu, kas tajās varētu noprātīt bērnus, it sevišķi bērnus ar garīga rakstura traucējumiem¹²⁰.

Par pozitīvu praksi ziņoja Bulgārijas pētnieks, aprakstot „zilo telpu” izveidi, ko nodrošināja NVO¹²¹. „Zilā telpa” ir telpa, ko tiesu sistēmas profesionāļi izmanto bērnu noprātīšanai. Desmit šādas telpas ir izveidotas ēkās, kas ir nodalītas no tiesas ēkām. Katrai telpai ir divas ieejas, proti, viena bērnam un otra iesaistītajiem pieaugušajiem, tostarp apsūdzētajam pāridarītājam.

Īrijā pētījumā par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību personām ar invaliditāti, kas cietuši noziedzīgos nodarījumos, atklāja, ka šīs personas saskaras ar dažādiem šķēršļiem, attiecībā uz kuriem nav pieejami nekādi pieejamības pasākumi. Lai gan kopš 2005. gada Likuma par invaliditāti pieņemšanas ir uzlabojusies tiesu telpu fiziskā pieejamība, tiesu procedūru struktūra un neelasīgums joprojām ir aktuāli¹²².

Pieejama informācija

Čehijā Valsts tiesību aizstāvja birojs (ombuds) izveidoja uzticības tālruni un e-pasta adresi, ar kuru starpniecību bērni var iesniegt tiešas sūdzības (pieaugušajiem šāds uzticības tālrunis vai e-pasta adrese nav pieejami)¹²³. Šim birojam ir arī bērniem un pusaudžiem paredzēta tīmekļa vietne, kurā izskaidrotas viņu tiesības. Tīmekļa vietnē nav pieejama informācija bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Nav skaidras informācijas par to, vai bērni ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir jebkad izmantojuši minētā uzticības tālruņa un e-pasta adreses sūdzību iesniegšanas mehānismus.

Ungārijā ir līdzīga tīmekļa vietne, kurā sniegts kopsavilkums par bērna tiesībām¹²⁴. Tīmekļa vietnē ir pieejams šo tiesību apraksts bērniem uztveramā redakcijā, taču nešķiet, ka tā atbilstu pieejamības prasībām attiecībā uz bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem.

Latvijā Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai ir tīmekļa vietne, kurā viegli uztveramā veidā ir aprakstītas bērna tiesības, lai gan tīmekļa vietni internetā nav viegli atrast. Vietnē sniegtā informācija nav pietiekami pieejama bērniem ar garīga rakstura traucējumiem¹²⁵.

115 Valsts prokuratūras birojs (*State Prosecutor General's Office*), apkārtraksts Nr. 3/2009 par nepilngadīgu cietušo un liecinieku aizsardzību (*Circular 3/2009 on protection of child victims and witnesses*), 1351. lpp. Augstākās tiesas spriedums Nr. STS 673/2007 un Nr. 1398/1994.

116 Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, 68. punkts: „Ir jāizvairās no nepilngadīgu cietušo vai liecinieku tiešas saskarsmes, konfrontācijas vai mijiedarbības ar apsūdzēto, ja vien cietušas bērns to pats nepieprasa”. Lai gan ekrāni bērnu aizsedz, tie tomēr paredz, ka bērnam ir jāatrodas vienā tiesas zālē kopā ar pāridarītāju. Videokonference ļauj bērnam piedalīties, atrodoties drošā un attālā vietā.

117 *Save the Children Italia ONLUS, Nepilngadīgo tiesības: bērnu, kas pakļauti sociālās atstumtības riskam, piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem (Minor Rights: Access to Justice for children at risk of social exclusion)* (Roma: *Save the Children Italia ONLUS*, 2012. gads), 112. lpp.

118 Jaunais kriminālkodekss, 105. panta 1. punkts.

119 Administratīvās procedūras kodekss, 14. panta 5. punkts.

120 Lietuvā 2008. gadā bērnu noprātīšanas telpas tika izveidotas policijas iecirkņos un tiesās. Pašlaik kopā ir izveidotas 5 bērnu noprātīšanas telpas policijas iecirkņos šādās pilsētās: Viļņa, Kauņa, Klaipēda, Šauļos un Paņevēžā. Policijas iecirkņos 2008. un 2009. gadā veica vairāk nekā 60 bērnu noprātīšanu, no kurām 40 noprātīšanas notika Kauņas policijas iecirkņa bērnu noprātīšanas telpā. Līdz 2011. gadam 41 bērnu noprātīšanas telpa bija izveidota arī tiesu namos. Bērnu atbalsta centrs (*Children Support Centre*), Bērni kā cietušie un liecinieki noziedzīgos nodarījumos: situācijas pārskats Lietuvā (*Children as Victims and Witnesses of Offences: Review of the Situation in Lithuania*), (2011. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.vaikystebesmurto.lt/sites/paramosvaikamscentras/media/images/Biblioteka/Tyrimu_ataskaitos/2012%20vaikai%20nusikalti (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 24. lpp.

121 Plašāka informācija par šo praksi pieejama šeit: <http://www.sapibg.org/en/deteto-svidetel>.

122 Claire Edwards, Gillian Harold un Shane Kilcommins, *Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība Īrijā personām ar invaliditāti, kas cietušas no noziedzīgiem nodarījumiem*, (*Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland*), (Korkas universitāte, Lietišķo sociālo studiju skola un Krimināltiesību un cilvēktiesību centrs, Juridiskā fakultāte, 2012. gada februāris), pieejamas tiešsaistē: http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

123 Tīmekļa vietne pieejama: www.deti.ochrance.cz (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

124 Tīmekļa vietne pieejama: www.gyermekjogok.gkbh.hu (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

125 Tīmekļa vietne pieejama: http://www.bti.gov.lv/lat/lietotaju_ertibam/viegli_lasit/ (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

Slovēnijas Augstākā tiesa ir sagatavojuši dažas grāmatas, kurās aprakstītas procedūras, ar kurām bērni saskarsies, nonākot tiesā¹²⁶. Grāmatas ir sagatavotas bērniem uztveramā valodā un apraksta, kā visiem tiesas darbiniekiem ir jāizturas pret bērniem, taču grāmatas nav nodrošinātas formātā, kas būtu pieejams bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Spānijā organizācija Carmen Prado-Valcarce fonds sadarbībā ar specializēto policijas vienību mazaizsargātiem cietušajiem un Mapfre fondu sagatavoja pieejamus materiālus bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, lai palīdzētu šiem bērniem noteikt un paziņot ļaunprātības gadījumus projekta „Nē + ļaunprātīga izmantošana” (No + abuse) ietvaros¹²⁷. Tāpat Spānijā nevalstiskās organizācijas, kuras koordinē FEAPS (Personu ar intelektuālās attīstības traucējumiem organizāciju federācija) 2011. gadā izstrādāja vadlīnijas „Aizstāvam savas tiesības katru dienu” (*Defend our rights day to day*). Īrijā bērnu ombuds ir sagatavojis bērniem viegli uztveramas brošūras par sūdzību iesniegšanu ombudam¹²⁸.

Bērnu ar garīga rakstura traucējumiem un viņu vecāku pieredze

Apvienotajā Karalistē divas mātes pētniekiem pastāstīja, ka viņu dēli, kuriem sarunas laikā bija 7 gadi un kuriem abiem ir garīga rakstura traucējumi, tika ievietoti segregētā izglītības iestādē, neko neprasot ne mātēm, ne viņu dēliem un neveicot likumā noteiktu novērtējumu par speciālās izglītības nepieciešamību¹²⁹. Bērnu skolotāji un vietējā iestāde viņām vienkārši izstāstīja, kas notiks un kur viņu bērni saņems izglītību. Mātēm netika paskaidrots, ka viņas var apstrīdēt šo lēmumu un ka viņām ir tiesības iesniegt sūdzību¹³⁰. Publicētā pētījumā par izglītības iespējām bērniem ar invaliditāti, norādīja, ka „lielākā daļa vecāku neuzskata, ka ieviešanas procesa gaitā viņi saņēma pietiekamu informāciju par viņu bērniem pieejamajām izglītības iespējām... [un] gandrīz visi vecāki norādīja, ka informāciju meklēja patstāvīgi, izmantojot tīmekļa vietnes un dažos gadījumos nolīgstat neatkarīgus profesionāļus, lai saņemtu palīdzību”¹³¹.

Kāds vecāks Rumānijā rezumēja daudzu vecāku aprakstīto pieredzi, paskaidrojot, ka „[bērnu ar garīga rakstura traucējumiem] vecāki un aizbildņi nesaņem informāciju par savu bērnu tiesībām un par iespēju piekļūt parastajām vispārīglobojošām skolām. Parasti bērnu aizsardzības iestādes viņus informē, ka viņu vienīgā iespēja ir bērnus ievietot speciālajās skolās”¹³².

Slovēnijā kāds sociālais darbinieks paskaidroja, ka „bērni nav labi informēti par savām tiesībām. Ja mēs vai viņu vecāki viņus neinformējam, bērni šo informāciju nesaņem un savas tiesības nezina. [...] Pat piecpadsmitgadīgi jaunieši nezina, ka viņiem ir tiesības noligt advokātu un piedalīties tiesvedībā. Dažreiz pat vecāki nezina, ka viņu bērns var arī izteikt viedokli, un daži vecāki pat neļauj saviem bērniem izteikties”¹³³. Čehijā Valsts tiesību aizstāvja biroja (ombuda) advokāts paskaidroja, ka „sociālie darbinieki neinformē bērnus par viņu tiesībām tiesvedības ietvaros. Tāpat viņi nenoskaidro bērna domas, lai uzzinātu, kādu viedokli pārstāvēt tiesvedībā. Pēc tam, kad tiesa ir pieņēmusi lēmumu, sociālie darbinieki pat neizrunājas ar bērnu”¹³⁴.

Čehijā, Īrijā, Latvijā un Lietuvā pētnieki konstatēja, ka bērni tiek ievietoti internātos, viņus pašus neiesaistot nevienā no lēmuma pieņemšanas posmiem. Čehijā 2012. gadā valsts tiesību aizstāvis (ombuds) apmeklēja 347 par 12 gadiem vecākus bērnus, kas dzīvo speciālās internātskolās, un konstatēja, ka tiesas pirms bērnu ieviešanas iestādē bija uzklauzījušas tikai 69 no šiem bērniem¹³⁵.

Valsts bērnu interešu aizstāvības organizācijas pārstāvis paskaidroja, ka Īrijā ir „ļoti lielas kultūrā iesakņojušās problēmas” saistībā ar bērna viedokļa uzklauzīšanu, jo pastāv uzskats, ka „bērni nespēj formulēt vai izteikt savu viedokli [...]”. Šīs organizācijas pieredze rāda, ka daudziem aprūpē esošajiem bērniem ar garīga rakstura traucējumiem viņu aprūpes vajadzības tiek vienkārši noteiktas, neiesaistot pašus bērnus šajā procesā¹³⁶. Minētais līdzinās attieksmes radītajiem šķēršļiem, uz ko norādījuši Latvijas pētnieki. Par bērnu novērtējumu sagatavošanu bāriņtiesai atbildīgā psiholoģe paskaidroja, ka, viņasprāt, bērns, kas nevar sazināties verbāli, nespēj izteikt savu viedokli¹³⁷.

Lietuvā sociālās aprūpes un tiesībaizsardzības profesionāļi, kas piedalījās fokusgrupās, puda viedokli, ka viņiem nav bērni tieši jāinformē par tiesas lēmumiem, kuri viņus skar, jo tas ir šo bērnu vecāku vai aizbildņu pienākums¹³⁸. Viņi arī paskaidroja, ka bērna viedoklis nereti netiek uzklauzīts. Tiesas parasti iesaista tikai bērna pārstāvi (aizbildni) vai advokātu, kā arī izlasa bērnu tiesību aizsardzības dienesta speciālistu vai psihologu sagatavotos ziņojumus.

126 Slovēnijas Republikas Augstākā Tiesa, Jans dodas uz tiesu (*Jan gre na sodišče*) un Kad jādodas uz tiesu liecināt (*Ko moraš na sodišče kot priča*) (2010. gads) pieejami tiešsaistē slovēņu valodā: <http://www.sodisce.si/znanje/publikacije> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

127 Tīmekļa vietne ar materiāliem pieejama: www.nomasabusos.com (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

128 Bērnu ombuds, *Jauniešu un bērnu sūdzības (Complaints from Young People and Children)*, pieejams tiešsaistē: <http://www.oco.ie/complaints/handling-complaints-from-children-and-young-people.html> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

129 Viens no bērniem saņēma izglītību atsevišķā klases telpā parastajā skolā, savukārt otrs bērns tika ievietots skolēnu norīkojuma nodaļā (*Pupil Referral Unit*).

130 Intervijas ar vecākiem Jorkšīrā un Hamberā, AK, 2014. gada 10. un 12. martā.

131 Helen Poet, Kath Wilkinson un Caroline Sharp, *Jauniešu ar iepašām izglītības vajadzībām un viņu vecāku viedokļi par izglītību internātos (Views of young people with SEN and their parents on residential education)* (Slova: LG Group izpētes ziņojums, Valsts izglītības izpētes fonds (National Foundation for Educational Research, NFER), 12. lpp.

132 Intervija ar vecākiem Tiesiskās aizsardzības centrā (*Centre for Legal Resources*), Bukarestē, Rumānijā, 2014. gada februārī.

133 Intervija ar sociālo darbinieku Sociālā darba centra (*Center of Social Work*) Bērnu un jauniešu tiesību aizsardzības departamentā (*Department for Protection of Children and Youth*), Ļublanā, Slovēnijā, 2014. gada 10. martā

134 Intervija ar advokātu Brno, Čehijas Republika, 2014. gada 28. martā.

135 Valsts tiesību aizstāvis (*Public Defender of Rights*), Ziņojums par sistemātiskiem apmeklējumiem izglītības iestādēs un par preventīvu audzināšanu (*Report of systemic visits to educational facilities for institutional and protective upbringing*), (Brno: Valsts tiesību aizstāvis, 2012. gads), pieejams tiešsaistē: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2012/2012_skolska-zarizeni.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

136 Tālruņa intervija ar bērnu interešu aizstāvības organizācijas pārstāvi, Golvejā, Īrijā, 2014. gada 1. aprīlī.

137 Intervija ar psiholoģi, kas sagatavo atzinumus bāriņtiesai, Rīgā, Latvijā, 2014. gada 27. februārī.

138 Fokusgrupa, kurā piedalījās tiesu, sociālās aprūpes un tiesībaizsardzības pārstāvji no trim Lietuvas reģioniem, 2014. gada februāris–marts.

II.3. rādītājs. Novērtējumi un saprātīgi pielāgojumi

Nebija iespējams noteikt, vai tiesu sistēmas nodrošina pietiekamus pielāgojumus bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, jo trūka kvantitatīvu un kvalitatīvu izpētes datu par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem pieredzi tiesu sistēmās visās projekta valstīs, kā arī statistikas datu par saprātīgu pielāgojumu novērtējumu. Eiropas Padomes Bērna līdzdalības novērtēšanas rīks ietver rādītājus, lai novērtētu bērnu līdzdalību tiesu procesos¹³⁹. Šie rādītāji ietver novērtēšanas kritērijus un datu nodalīšanu,

Pētnieki konstatēja, ka visās projekta valstīs trūkst regulāru novērtējumu attiecībā uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem atbalsta vajadzībām saistībā ar sākotnējo saskarsmi ar krimināltiesību vai nepilngadīgo tieslietu sistēmām. Bulgārijā¹⁴⁰, Lietuvā¹⁴¹ un Spānijā¹⁴² novērtējumu mērķis parasti ir noteikt bērna spēju sniegt liecību vai pierādījumus, nevis (kā tam vajadzētu būt) lai noteiktu, kāds atbalsts ir vajadzīgs, lai bērns varētu piedalīties. Rezultātā atbildība pierādīt savu spēju tiek neatbilstīgi novelta uz bērna pleciem, nevis valstij noteikts pienākums sniegt atbalstu, lai sekmētu bērna piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem.

Apvienotās Karalistes dati parāda, ka no visiem saskarsmē ar krimināltiesību sistēmu nonākušajiem bērniem aptuveni 60 % bija būtiski saziņas sarežģījumi un aptuveni 25% bija kognitīvi vai intelektuālās attīstības traucējumi. Četrdesmit trim procentiem bērnu, uz kuriem attiecās kopienas spriedumi, bija emocionālas un veselības vajadzības, 30% – mācīšanās traucējumi¹⁴³. Kāds advokāts pētniekiem pastāstīja, ka „daži bērni bija tik uztraukušies saistībā ar gaidāmo nopratināšanu tiesā, ka vienkārši atzina savu vainu”¹⁴⁴.

Apvienotajā Karalistē tika novērota kāda daudzsoļa prakse, proti, reģistrētu starpnieku izmantošana saistībā ar mazaizsargātiem lieciniekiem. Šie cilvēki atvieglo saziņu starp tiesu un mazaizsargātiem lieciniekiem¹⁴⁵, piemēram, bērnu vai pieaugušo ar garīga rakstura traucējumiem. Turklāt viņu uzdevums nav tikai sekmēt saziņu, bet drīzāk „aktīvi līdzdarboties saziņas procesā”. Viņi novērtē mazaizsargāto liecinieku saziņas vajadzības un spējas un iesaka policijai vai tiesai, kā vislabāk komunicēt ar šiem lieciniekiem, t. i., kādus vārdus izmantot, par komunikācijas gaitu, kādā fiziskajā vidē runāt ar lieciniekiem un par komunikācijas palīgīdzekļu izmantošanu”¹⁴⁶.

Lietuvas pētnieks norādīja, ka tiesu sistēma ir neelastīga un neveic novērtējumus, kā arī nenodrošina tiesvedības pielāgojumus, lai būtu iespējama bērnu ar garīga rakstura traucējumiem līdzdalība. Tā vietā bērniem nākas saskarties ar neiejūtīgu un neatbilstīgu iztaujāšanu tiesas zālē¹⁴⁷, tostarp arī ar sarkasmu¹⁴⁸. Kāds fokusgrupas dalībnieks pastāstīja par pieredzētu gadījumu, kad tiesu sistēmas profesionālis purināja ratiņkrēslā sēdošu bērnu aiz pleciem, lai no bērna saņemtu atbildi uz uzdoto jautājumu¹⁴⁹.

Lietuvas pētniece novēroja 10 civillietu tiesas sēdes. Viņa secināja, ka tiesas sēžu process un rezultāti ļoti lielā mērā ir atkarīgi no tiesneša attieksmes¹⁵⁰. Daži tiesneši nodrošināja patīkamu atmosfēru, savukārt citi pacēla balsi un radīja ļoti formālu atmosfēru, kas vēl vairāk saasināja jau tā satraucošo situāciju attiecīgajiem bērniem. Šis desmit novērotās lietas ļāva secināt, ka tiesneši tiesas sēdes sākumā izklāsta personu tiesības, taču to parasti dara ļoti ātri un formāli, nepārļiecinoties, ka bērns un viņa pārstāvji ir visu sapratuši.

Čehijā trīspadsmitgadīgs zēns ar intelektuālās attīstības traucējumiem tika turēts aizdomās par cita zēna nāves izraisīšanu. Viņu nopratināja 4,5 stundas, kuru laikā viņš tika aizvests uz notikuma vietu un viņam tika prasīts aprakstīt notikušo, kā arī izspēlēt to, izmantojot manekenu. Viņu piespieda sniegt liecību, lai gan viņš vairākas reizes izteica vēlēšanos pārtraukt nopratināšanu. Nopratināšanu un notikušā rekonstrukciju veica policija bez advokāta klātbūtnes¹⁵¹.

139 Eiropas Padomes Bērnu tiesību daļa (*Children's Rights Division*) un Jauniešu nodaļa (*Youth Department*), *Rādītāji progresa novērtēšanai bērnu un jauniešu līdz 18 gadu vecumam tiesību veicināšanā saistībā ar viņu līdzdalību jautājumos, kas viņus skar (Indicators for measuring progress in promoting the right of children and young people under the age of 18 to participate in matters of concern to them)* (Eiropas Padome, 2014. gads), 9. lpp.

140 Gan Likumā par jauniešu likumpārkāpumiem (ar grozījumiem), gan Likumā par bērnu tiesību aizsardzību (ar grozījumiem) garīga rakstura traucējumi ir minēti saistībā ar rīcības spējas novērtēšanu, nevis ar nepieciešamību nodrošināt saprātīgus pielāgojumus.

141 Lietuvas Republikas Civilprocesa kodekss.

142 Kriminālprocesa likuma 417. panta 3. punktā ir noteikts: „fiziski vai garīgi rīcībnespējīgām personām nedrīkst pieprasīt liecināt”.

143 *Jenny Talbot, Taisnīga piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem? Atbalsts mazaizsargātiem apsūdzētajiem krimināllietās (Fair Access to Justice? Support for Vulnerable Defendants in the Criminal Courts)* (Londona: Prison Reform Trust, 2012. gads), 1. lpp.

144 Pieredzējuša advokāta sniegtā informācija par kriminālkodeksa reformu, apalā galda diskusija par pārdarītājiem, AK, 2014. gada 2. februārī.

145 1999. gada likums par tiesiskumu jauniešiem un liecībām krimināllietās, 29. pants.

146 *Penny Cooper un David Wurtzel, Dienu par veltu un centu par maz: meklējot starpniecības sistēmu mazaizsargātiem apsūdzētajiem Anglijā un Velsā (A day late and a dollar short: in search of an intermediary scheme for vulnerable defendants in England and Wales)*, *Crim L. R.*, 4 (2013), 5. lpp.

147 Informāciju sniedzis tiesnesis un probācijas pārstāvis fokusgrupā, Lietuvā, 2014. gada 7. februārī; informāciju sniedzis arī policijas psihologs un bērnu aizsardzības dienesta pārstāvis fokusgrupā, Lietuvā, 2014. gada 20. februārī.

148 Turpat. Līdzīgas bažas pauda arī kāda bērna ar garīga rakstura traucējumiem vecāks, Lietuvā, 2014. gada 28. martā.

149 Informāciju sniedzis kāds fokusgrupā iesaistīts vecāks, Lietuvā, 2014. gada 28. martā.

150 Desmit civillietu tiesas sēdes, kas Lietuvā tika novērotas laikā no 2014. gada janvārim līdz martam.

151 Cilvēktiesību liga (*League of Human Rights*), *Materiāls iesniegšanai ANO Cilvēktiesību komitejas 108. sesijai*, 2013. gads, pieejamas tiešsaistē: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/bodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2fNGO%2fCZE%2f14415&lang=en (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 1. pielikums.

Slovēnijā kāda māte paskaidroja: „Kā mātei tev ir jābūt līdzās visu laiku un [kriminālprocesā iesaistītajiem profesionāļiem tiesas zālē] jāatgādina, ka viņi runā ar personu ar invaliditāti. Viņiem nav nekādu zināšanu, tev ir viņi jāapmāca. Kā vecākam tev ir jāklūst par starpnieku starp bērnu un struktūru, kura izskata krimināllietu”¹⁵².

II.4. rādītājs. Datu aizsardzība un aizsardzība pret plašsaziņas līdzekļiem

Visām valstīm ir datu aizsardzības tiesību akti, kas atspoguļo ES Datu aizsardzības direktīvas¹⁵³ standartus, kuri liedz atklāt jebkādas personas datus, pēc kuriem var identificēt personu (t. i., vārdu, dzimšanas datumu, dzīvesvietu utt.) bez personas atļaujas un kuri paredz konfidencialitāti attiecībā uz sensitīviem datiem, tostarp informāciju par personas rasi, etnisko izcelsmi un fizisko vai garīgo veselību.

Visās 10 projekta valstīs vecāki var dot piekrišanu savu bērnu personas datu atklāšanai, ja vien to neliedz tiesas rīkojums. Šķiet, nav tādu tiesību aktu, kas paredzētu, ka plašsaziņas līdzekļiem ir jānosaka, vai bērna personas datu atklāšana ir viņa/viņas vislabākajās interesēs. Plašsaziņas līdzekļiem ir vien jāievēro nosacījums par vecāku piekrišanas saņemšanu. Neraugoties uz to, ka ir pieņemti datu aizsardzības tiesību akti, Čehijas un Īrijas pētnieki sniedza informāciju par gadījumiem, kad plašsaziņas līdzekļu paziņojumos ir pieļauta stigmatizācija situācijās, kad bērni ar garīga rakstura traucējumiem ir bijuši noziedzīgu nodarījumu izdarītāji. Piemēram, Čehijā četrpadsmitgadīgs zēns ar Aspergera sindromu uzbruka skolotājam. Plašsaziņas līdzekļos netika publicēts zēna uzvārds, taču tika norādīts viņa vārds un pirmais uzvārda burts, viņa vecums, fotoattēls, kā arī video ar skatiem no viņa dzīvesvietas

apkārtnes, informējot, ka viņam ir Aspergera sindroms¹⁵⁴. Īrijā kādu piecpadsmitgadīgu zēnu atzina par vainīgu četrpadsmitgadīga zēna noslepkavošanā bez nosakāma motīva¹⁵⁵. Tiesnesis secināja, ka zēns „oficiāli necieš no nekādas psihiskas saslimšanas”¹⁵⁶, taču plašsaziņas līdzekļos ziņoja, ka zēns apmeklē psihoterapeitu un ir iepriekš mēģinājis izdarīt pašnāvību¹⁵⁷. Plašsaziņas līdzekļos zēnu nosauca par „launu slepkavu”¹⁵⁸.

Spānijas pētnieki sniedza informāciju par daudzsoļošu plašsaziņas līdzekļu rīcības kodeksu, kas sniedz vadlīnijas par personas un sensitīvu datu aizsardzību, kā arī par bērnu un pieaugušo ar garīga rakstura traucējumiem drošu un nestigmatizējošu atspoguļošanu plašsaziņas līdzekļu paziņojumos. Spānijas televīzijas operatori 2004. gadā parakstīja „Televīzijas satura pašregulējuma un bērnu jautājumu kodeksu”. Kodekss ietver nosacījumu, ka plašsaziņas līdzekļi nedrīkst izmantot tiesvedībā iesaistītu bērnu attēlus un bērnu ar smagām slimībām vai invaliditāti attēlus propagandas nolūkos vai veidā, kas aizskar šo bērnu cieņu¹⁵⁹.

Spānijas Ģimeņu un personu ar garīga rakstura traucējumiem konfederācija 2008. gadā publicēja vadlīnijas „Garīgā veselība un plašsaziņas līdzekļi”, kuru mērķis ir veicināt personu ar garīga rakstura traucējumiem pozitīvu sociālo tēlu un nodrošināt resursus plašsaziņas līdzekļu profesionāļiem, veicinot cieņpilnus plašsaziņas līdzekļu paziņojumus un izvairīšanos no stereotīpiem.

152 Fokusgrupa, kura ietvēra Sončekas asociācijas iestāžu aprūpes vadītāju, Sončekas asociācijas ekspertu padomes priekšsēdētāju, lietotāju pārstāvi un kādu māti, kuras bērnam ir cerebrālā trieka un nelieli intelektuālās attīstības traucējumi, Slovēnijas Cerebrālās triekas asociācijā (*Cerebral Palsy Association*), Sončekā, Slovēnijā, 2014. gada 10. martā.

153 Eiropas Parlamenta un Padomes 1995. gada 24. oktobra Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti. Šā pētījuma ietvaros netika veikta valstu datu aizsardzības tiesību aktu detalizēta analīze.

154 Skatiet: ČTK, *Toto je učitelka, kterou pobodal její student: Po chodbě se procházel s rukama od krve*, [čehu valodā], (blesk.cz, 2012. gada 30. oktobris); un *Television Nova*, 2013. gada 23. janvāris.

155 *The People at the Suit of the Director of Public Prosecutions v. D.G.*, [2005. gads] IE CCA 75.

156 Turpat.

157 Pusaudzis notiesāts par Laois slepkavību (*Teen found guilty of Laois murder*), *breakingnews.ie*, 2004. gada 28. jūlijs.

158 *Liam Collins*, ļaunais slepkava pārsteidz tiesu ar absolūtu nožēlas trūkumu (*Vicious Killer shocks court with stark lack of remorse*), *Irish Independent*, 2014. gada 16. oktobris.

159 Televīzijas satura pašregulējuma un bērnu jautājumu kodeksu (*Código de Autorregulación de Contenidos Televisivos e Infancia*), II.2. punkts.

Ieteikumi

- K.** Valdībām ir jāīsteno pasākumi, lai nodrošinātu tiesu sistēmas profesionāļu vispusīgāku un aktuālāku apmācību par „bērna vislabāko interešu” principu, kas ietver nosacījumu, ka arī piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem ir bērna vislabākajās interesēs.
- L.** Visās tiesās un visām tiesu procedūrām ir jāveic pieejamības pārbaudes attiecībā uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām un vajadzībām.
- M.** Valdībām un likumdevējiem ir valsts tiesību aktos jānosaka bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz saprātīgiem pielāgojumiem tiesu sistēmā un jāparedz pieejamo saprātīgo pielāgojumu neizsmeļošs saraksts.
- N.** Valdībām ir jāizstrādā pamatnostādnes, lai nodrošinātu, ka tiek novērtētas visu bērnu vajadzības, kad viņi pirmo reizi saskaras ar tiesu sistēmu. Saskaņā ar šādu novērtējumu ir jāparedz saprātīgi pielāgojumi atbilstīgi katra bērna individuālajām vajadzībām, piemēram, saziņas palīg līdzekļi un tulki.
- O.** Ir jāgroza tiesību akti, kas attiecas uz pierādījumiem, lai par derīgām atzītu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem liecības (kuras var ietvert neverbālas liecības).
- P.** Visām valdībām ir jāīsteno pasākumi, lai nodrošinātu, ka bērni ar garīga rakstura traucējumiem un viņu vecāki/ aizbildņi saņem pieejamu informāciju par savām tiesībām, tostarp par tiesībām visu veidu tiesvedībā.
- Q.** Bērna ar garīga rakstura traucējumiem personas datus drīkst atklāt tikai tiesu sistēmas profesionāļiem pēc vajadzības, lai nodrošinātu bērna vislabākās intereses, aizsargātu viņa/viņas tiesības un paredzētu saprātīgus pielāgojumus.
- R.** Saistībā ar plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem valdībām ir jāizstrādā reglamentējošas vadlīnijas un jāapmainās ar labāko praksi, lai tiesu sistēmas procesos nodrošinātu bērniem ar garīga rakstura traucējumiem konfidencialitāti un cieņu. Tas nozīmē, ka plašsaziņas līdzekļos nedrīkst publicēt nekādu informāciju vai datus, kas var identificēt bērnu, un ir jāizvairās no demonizējošas valodas vai sensacionālisma.

III kopums. Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības veicināšana – procesu rādītāji

Bērnu tiesību un viņu vislabāko interešu nodrošināšanā ir iesaistīti daudzi cilvēki gan ikdienā, gan tiesu sistēmas kontekstā. Iesaistīšanās tiesvedībā ir nepatīkams process ikvienai personai, jo ir jāpārvar vairāki šķēršļi. Vecāku, aizbildņu, advokātu, sociālo darbinieku un tiesnešu pienākums ir nodrošināt bērnu līdzdalību, lai nodrošinātu taisnīgu lēmumu.

Šajā saistībā sevišķi neizdevīgā situācijā ir bērni ar garīga rakstura traucējumiem, īpaši tie, kuri izolēti no sabiedrības un dzīvo institucionālās aprūpes iestādēs. Institucionalizācijas dēļ šādi bērni ir arī neaizsargātāki pret tiesību pārkāpumiem. Daudzās valstīs bērna aizbildņa pienākumus pilda iestāde, kurā bērns dzīvo, tādējādi bērns ir gan fiziski, gan juridiski atkarīgs no šīs iestādes, kas izraisa interešu konfliktu. Rezultātā daudziem bērniem visā Eiropā ir faktiski liegta iespēja iesniegt sūdzību, un līdzdalība tiesu sistēmas procedūrās ir samērā nereāla.

Neapmācīti tiesu sistēmas profesionāļi var būt šķērslis, kas liedz bērniem ar garīga rakstura traucējumiem pieeju tiesību aizsardzības līdzekļiem. Ja policijas darbinieks vai advokāts nespēj noteikt, ka bērnam ir vajadzīgs saziņas palīg līdzeklis vai ka bērnu biedē konkrēta vide (piemēram, noplatināšanas telpa policijas iecirknī vai liecinieka norobežojums tiesas zālē), bērnam tiek liegta piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem vienlīdzīgi ar citiem bērniem, jo sistēma nespēj pielāgoties šā bērna atšķirīgajām vajadzībām. Bērni ar invaliditāti var sastapties ar netaisnīgu attieksmi, jo viņi var nespēt paust savus viedokļus un izstāstīt pieredzēto vai arī viņu liecība var netikt pienācīgi saprasta vai interpretēta.

Saņemot piemērotu atbalstu, kura sniegšanā ņem vērā bērnu ar garīga rakstura traucējumiem vecumu un invaliditāti, šādi bērni var gan efektīvi piekļūt, gan piedalīties tiesu sistēmu procesos. Faktiski UNCRPD ir atzīts, ka ikvienai personai jābūt likumīgām tiesībām piedalīties visos lēmumos, kas tiek pieņemti par viņas dzīvi¹⁶⁰. Tādēļ tiesu sistēmas profesionāļiem ir jānodrošina sistēmas pietiekams elastīgums, lai sniegtu vajadzīgo atbalstu un pielāgotos bērnu ar garīga rakstura traucējumiem atšķirībām.

Pirmais solis šādu pārmaiņu panākšanā ir pārlicība, ka tās ir iespējamās (kā tas ir daudzās dzīves jomās). Šā projekta pētnieki ir runājuši ar dažādu profesiju pārstāvjiem desmit projekta valstīs. Kā jau bija sagaidāms, šo Eiropas profesionāļu attieksme būtiski atšķiras. Daudzos gadījumos profesionāļi bija pārliecināti, ka bērni ar garīga rakstura traucējumiem nemaz nespēj piedalīties tiesvedībā, kas ietekmē viņu dzīvi. Tieši šai attieksmei ir jāmainās.

Advokāti ir aizsargmūris pret netaisnību. Viņi palīdz saviem klientiem izprast sarežģītos un biedējošos tiesvedības procesus. Advokāti arī juridisko valodu interpretē valodā, kas klientam ir saprotama, un aizstāv intereses klienta vārdā. Nesen pieņemtā ANO dokumentā ir norādīts, ka juridiskā palīdzība un pārstāvība „ir taisnīgas, humānas un efektīvas krimināltiesību sistēmas pamatelements, kura pamatā ir tiesiskums [un] kurš ir citu tiesību nodrošinājuma pamatā”¹⁶¹.

Bērniem, kas spēj dot norādījumus savam advokātam gadījumos, kad viņi ir cietušie vai apsūdzētie kriminālprocesā vai kad viņu vislabākās intereses ir pretrunā viņu vecāku vai aizbildņu interesēm civilprocesā vai administratīvā procesā, ir jānodod iespēja šādus norādījumus dot. Lai bērni varētu īstenot šīs tiesības, advokāti un citi tiesu procesos iesaistītie profesionāļi ir jāapmāca, lai viņi spētu atzīt bērna tiesības un zinātu, kā tās sekmēt. Attiecībā uz bērniem, kas nespēj dot norādījumus savam advokātam, ir jāparedz tāda advokāta iecelšana, kas pārstāvēs bērna vislabākās intereses, kuras var atšķirties, piemēram, no bērna vecāku vai pašvaldības interesēm.

Lai nodrošinātu piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem, visiem bērniem ir jāsaņem juridiskā palīdzība, lai viņi varētu apmaksāt savu juridisko pārstāvi. Bez valsts apmaksātas un kvalitatīvas juridiskās pārstāvības daudziem bērniem tiesiskums tiks nenovēršami liegts.

¹⁶⁰ UNCRPD 12. pants.

¹⁶¹ ANO Ģenerālā asambleja, Rezolūcija Nr. 67/187 par ANO principiem un pamatnostādņiem attiecībā uz piekļuvi juridiskajai palīdzībai krimināltiesību sistēmās (*United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*), 2012. gada 20. decembris, A/RES/67/187, ievads, 1. punkts.

Pamatnostādnēs par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu ir uzskaitīti vairāki elementi, kas vajadzīgi, lai nodrošinātu efektīvu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem, un kas ietver bezmaksas juridisko palīdzību. Pamatnostādnēs ir noteikts, ka visiem bērniem ir tiesības uz pašiem savu advokātu „tiesvedībā, kura pastāv vai var pastāvēt interešu konflikts starp bērnu un vecākiem vai citām iesaistītajām pusēm”. Advokātiem, kas pārstāv bērnus, ir jāsaņem atbilstīga apmācība¹⁶², ir jāsniedz

bērnām atbilstīgs skaidrojums par bērna apgalvojumu sekām un jāpārstāv bērna, nevis savs viedoklis. Gadījumos, kad aizdomās turētais pāridarītājs ir radnieks vai aprūpes sniedzējs, bērns ir jāpārstāv atsevišķi no šīs personas¹⁶³. Turpmāk aprakstītie trīs rādītāji izriet no minētajām pamatnostādnēm un starptautiskajiem standartiem.

III.1. rādītājs. Neatkarīgas struktūras un trešās personas var iesniegt sūdzības bērna vai bērnu ar garīga rakstura traucējumiem vārdā

Kā iepriekš norādīts I.3. rādītājā, valstu cilvēktiesību iestādēm (VCTI) ir svarīga nozīme, sekmējot pieejamību tiesību aizsardzības līdzekļiem un iesaistoties tiesu sistēmās. VCTI ir sevišķi svarīgas gadījumos, kad bērnus (īpaši bērnus, kas dzīvo institucionālās aprūpes iestādēs) pārstāv viņu vecāks vai likumīgais aizbildnis, kura intereses var būt pretrunā bērna interesēm vai kurš vienkārši nevēlas palīdzēt bērnam panākt taisnīgumu saistībā ar bērna tiesību pārkāpumu. Tās nevar aizstāt bezmaksas juridisko palīdzību vai būt juridiskās palīdzības alternatīva, taču VCTI ir tā jāpapildina, nodrošinot papildu iespējas bērniem piekļūt tiesiskajai aizsardzībai un garantijām gadījumos, kad bezmaksas juridiskā palīdzība netiek piedāvāta, piemēram, administratīvos procesos vai civilprocesos. ANO Augstais komisārs cilvēktiesību jautājumos ir norādījis, ka:

„Ja vecāki, likumīgie aizbildņi vai juridiskie pārstāvji nespēj vai nevēlas pārstāvēt cietušu bērnu tiesā, bērniem varētu būt lietderīga iespēja vērsties pie citām struktūrām, tostarp VCTI, bezmaksas juristiem, valsts bērnu tiesību aizstāvjiem un NVO, lai piekļūtu tiesiskajai aizsardzībai. Turklāt piekļuve kolektīvajai tiesvedībai un sūdzību iesniegšanas mehānismiem, piemēram, apvienotām lietām vai stratēģiskās tiesvedības lietām, var nodrošināt iespēju apsūdzēt sistemātiskus, smagus un izplatītus bērnu tiesību pārkāpumus.”¹⁶⁵

UNCRC komiteja ir paskaidrojusi, ka viens no VCTI uzdevumiem ir nodrošināt tiesiskās aizsardzības līdzekļus bērnu tiesību pārkāpumu gadījumā, vai nu tieši izmeklējot atsevišķas bērnu iesniegtas sūdzības, vai atbalstot bērnus piekļuvē citām procedūrām un tiesiskajai aizsardzībai¹⁶⁶. Tādēļ VCTI jābūt pieejamām visiem bērniem neatkarīgi no viņu stāvokļa vai situācijām. Komiteja arī paskaidro, kādēļ tam tā ir jābūt. Proti, tā norāda, ka tas, ka bērni ir atfistības procesā, padara viņus neaizsargātus pret cilvēktiesību pārkāpumiem, un viņu viedokļus reti ņem vērā. Ņemot vērā to, ka lielākajai daļai bērnu nav balsstiesību un viņi nevar jēgpilni iesaistīties politiskajā procesā, viņi vienkārši netiek ietverti politikas darba kārtībā. Piekļuvē tiesību aizsardzības līdzekļiem bērni sastopas ar ievērojamiem šķēršļiem, un tādu organizāciju pieejamība, kas viņiem varētu palīdzēt, „parasti ir ļoti neliela”¹⁶⁷.

162 Šā projekta ietvaros ir sagatavots izglītības un apmācības rīks tiesu sistēmas praktiķiem, kas pieejams tiešsaistē: www.mdac.org.

163 Pamatnostādnēs par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, 37.-43. punkts.

164 „Neatkarīgas struktūras” šajā kontekstā ir valstu cilvēktiesību iestādes, nevalstiskās organizācijas un trešās personas, kas vēlas sekmēt bērna tiesības.

165 ANO Augstais komisārs cilvēktiesību jautājumos, Bērnu piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem (*Access to Justice for Children*), 2013. gada 16. decembris, A/HRC/25/35, pieejams tiešsaistē: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 39. punkts.

166 ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 2: Neatkarīgu valstu cilvēktiesību iestāžu nozīme bērnu tiesību aizsardzībā un veicināšanā (*The role of Independent National Human Rights Institutions in the Protection and Promotion of the Rights of the Child*), 2002. gada 15. novembris, CRC/C/GC/2, pieejams tiešsaistē: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=_CRC%2fGC%2f2002%2f2&Lang=en (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 13. punkts.

167 Turpat, 5. punkts.

III.2. rādītājs. Juridiskā pārstāvība un juridiskā palīdzība ir pieejama bērniem ar garīga rakstura traucējumiem visos tiesu procesos, kas šos bērnus skar

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām ikvienam, kam uzrādīta kriminālpasūtība, ir tiesības sevi aizstāvēt pašam vai ar paša izraudzīta juridiskā aizstāvja starpniecību. Ja personai nav pietiekamu līdzekļu šāda juridiskā aizstāvja atalgošanai, šāds aizstāvis ir jānodrošina bez maksas, ja tas ir tiesiskuma interesēs¹⁶⁸. ES direktīva, ko pieņēma 2013. gadā, paredz bezmaksas juridisko palīdzību visām kriminālprocesā apsūdzētajām personām. Valstīm šī direktīva ir jāievieš līdz 2016. gada 27. novembrim¹⁶⁹. Direktīvā ir noteikts, ka aizdomās turētie vai apsūdzētie var saņemt advokāta palīdzību bez nepamatotas kavēšanās un no jebkura šāda agrākā brīža:

- a) pirms viņus nopratina policija vai cita tiesību aizsardzības vai tiesu iestāde;
- b) kad izmeklēšanas vai citas kompetentās iestādes veic izmeklēšanas vai citu pierādījumu vākšanas darbību;
- c) bez nepamatotas kavēšanās pēc brīvības atņemšanas;
- d) ja viņi ir izsaukti ierasties tiesā, kuras kompetencē ir krimināllietas, savlaicīgi pirms viņi stājas minētās tiesas priekšā.

Tiesības uz advokāta palīdzību ietver to, ka:

- a) dalībvalstis nodrošina, ka aizdomās turētajiem vai apsūdzētajiem ir tiesības privāti tikties un sazināties ar advokātu, kas viņu pārstāv, tostarp pirms policijas vai citas tiesību aizsardzības vai tiesu iestādes veiktas nopratināšanas;
- b) dalībvalstis nodrošina, ka aizdomās turētajiem vai apsūdzētajiem ir tiesības uz advokāta klātbūtni un efektīvu līdzdalību, kad viņus nopratina; šādi līdzdalībai jāatbilst valstu tiesību aktos paredzētajām procedūrām ar noteikumu, ka šādas procedūras neskar attiecīgo tiesību efektīvu īstenošanu un būtību; ja advokāts piedalās nopratināšanā, šādas līdzdalības faktu fiksē, izmantojot protokolēšanas procedūru saskaņā ar attiecīgās dalībvalsts tiesību aktiem;

- c) dalībvalstis nodrošina, ka aizdomās turētajiem vai apsūdzētajiem kā minimums ir tiesības uz savu advokātu klātbūtni šādās izmeklēšanas vai pierādījumu vākšanas darbībās, ja minētās darbības ir paredzētas valsts tiesību aktos un ja aizdomās turētajam vai apsūdzētajam ir jāpiedalās vai ir jāpiedalās attiecīgajā darbībā:
  - i. uzrādīšana atpazīšana,
  - ii. konfrontācija,
  - iii. nozieguma vietas rekonstrukcija¹⁷⁰.

Bērniem parasti nebūs līdzekļu savai juridiskā pārstāvja atalgošanai. Juridiskā palīdzība ir taisnīgas, humānas un efektīvas tiesu sistēmas pamatelements, kura pamatā ir tiesiskums¹⁷¹.

ANO ir norādījusi, ka starptautiskajās tiesībās noteiktā juridiskās palīdzības piemērošanas joma attiecas vien uz krimināllietām, bet „piekļuve juridiskajai un citai palīdzībai [administratīvajās un civilajās] lietās tomēr ir būtiska, lai nodrošinātu, ka bērni var rīkoties, lai aizsargātu savas tiesības”¹⁷². ANO arī iesaka „bērniem nodrošināt iespēju iesniegt sūdzības un uzsākt tiesvedību viņu tiesību pārkāpumu gadījumos. Tā kā bērni, nonākot saskarsmē ar tiesu sistēmu, parasti ir neizdevīgākā stāvoklī, viņiem ir īpaši nepieciešama juridiskā palīdzība, un valstīm šie pakalpojumi būtu jānodrošina bez maksas¹⁷³.

ANO principu un pamatnostādņu attiecībā uz piekļuvi juridiskajai palīdzībai krimināltiesību sistēmās (turpmāk – ANO Pamatnostādnes par juridisko palīdzību)¹⁷⁴ 1. principā dalībvalstis tiek mudinātas juridisko palīdzību valsts tiesību aktos noteikt par tiesībām. Pamatnostādnēs ir ierosināts juridisko palīdzību „noteikt par prioritāti bērna vislabākajās interesēs un nodrošināt tās pieejamību, atbilstību vecumam, daudzdisciplīnu dimensiju, efektivitāti un reaģēšanas spēju uz bērnu specifiskajām likumīgajām un sociālajām vajadzībām”¹⁷⁵. Tas nozīmē, ka juridiskā palīdzība ir jāsniedz ne tikai nolūkā segt bērnu juridisko pārstāvju izmaksas, bet arī jebkuras izmaksas, kuras var rasties saistībā ar juridiskā atbalsta un pieejamas informācijas sniegšanu bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, un izmaksas, kas saistītas ar procedūras pielāgojumu nodrošināšanu. Tāpat pamatnostādnēs ir ieteikts neparedzēt, ka juridiskā palīdzība ir atkarīga no personas iespējām, tostarp arī ne no to bērnu vecāku finansiālā stāvokļa, kuri saskārušies ar krimināltiesību sistēmu¹⁷⁶.

168 Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. panta 3. punkta d) apakšpunkts; ECTK 6. panta 3. punkta c) apakšpunkts.

169 Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 22. oktobra Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešām personām un konsulārajām iestādēm.

170 Turpat, 3. pants.

171 Pielikuma 1. punkts.

172 ANO Augstais komisārs cilvēktiesību jautājumos, Bērnu piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem (*Access to Justice for Children*), 2013. gada 16. decembris, A/HRC/25/35, pieejams tiešsaistē: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 40. un 43. punkts.

173 Turpat, 58. punkts.

174 ANO Ģenerālā asambleja, Rezolūcija Nr. 67/187 par ANO principiem un pamatnostādnēm attiecībā uz piekļuvi juridiskajai palīdzībai krimināltiesību sistēmās (*United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*), 2012. gada 20. decembris, A/RES/67/187.

175 Turpat, 11. princips.

176 Turpat, 1. principa c) apakšpunkts.

III.3. rādītājs. Visi tiesu procesu profesionāļi, kas saskaras ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, ir apmācīti atzīt un sekmēt bērnu tiesības, tostarp viņu tiesības uz saprātīgiem pielāgojumiem

Ir jānodrošina tiesu sistēmas profesionāļu apmācība, lai viņi ievērotu un aizsargātu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības un, protams, lai viņi nenodarītu šiem bērniem kaitējumu¹⁷⁷. UNCRPD 13. panta 2. punktā ir noteikts, ka valdībām ir jāveicina atbilstoša apmācība darbiniekiem, kas strādā tiesu administrācijas jomā, par procesuāliem un vecumam atbilstošiem pielāgojumiem, lai nodrošinātu efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem.

Profesionāļiem ir jāsaņem apmācība par to, kā atpazīt situācijas, kad ir jānodrošina pielāgojumi (piemēram, tulks), kā

atpazīt un veicināt alternatīvas saziņas lietderību ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, lai izmantotu viņu liecības¹⁷⁸, un kā pielāgot procedūras atbilstīgi atšķirīgām vajadzībām. UNCRC komiteja ir ieteikusi šādu apmācību balsīt uz bērnu ar invaliditāti tiesībām¹⁷⁹. Tāpat Eiropas Padomes Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu ir ieteikta starpdisciplināra apmācība par dažādu vecumu un grupu bērnu tiesībām un vajadzībām, lai nodrošinātu, ka tiesvedība tiek attiecīgi pielāgota¹⁸⁰.

Pētījumā iegūtie dati

III.1. rādītājs. Neatkarīgas struktūras un trešās personas var iesniegt sūdzības bērna vai bērnu ar garīga rakstura traucējumiem vārdā

Visās projekta valstīs cietušie un NVO var iesniegt sūdzību iestādēm par bērnu tiesību vai personu ar invaliditāti tiesību pārkāpumiem. Tomēr Bulgārijā, Čehijā, Latvijā, Lietuvā, Spānijā un Ungārijā NVO nav atļauts iesniegt sūdzības bērnu ar garīga rakstura traucējumiem vārdā, ja vien bērna likumīgais aizbildnis nav NVO iecēlis par pārstāvi vai ja vien organizācijai nav izsniegta pilnvara par konkrētu rīcību saistībā ar bērnu. Ja NVO neatbilst šiem kritērijiem, tām trūkst likumīga pamatojuma un ir liegts rīkoties.

Čehijā valsts prokurors¹⁸¹ un valsts tiesību aizstāvis (ombuds)¹⁸² var iesniegt sūdzības par pārkāpumiem, kas saistīti ar administratīvo iestāžu pieņemtiem lēmumiem. Šīs sistēmas nepilnība ir tā, ka neviena no šīm iestādēm nepārstāv cietušos. Ungārijā NVO var iesniegt kolektīvas sūdzības Vienlīdzīgas attieksmes iestādei personu grupu vārdā, kas ir diskriminētas vai kas, iespējams, ir nenovēršami apdraudētas, bet nevar īstenot reprezentatīvu rīcību.

Apvienotajā Karalistē un Ziemeļīrijā VCTI un NVO, kas strādā ar invaliditātes jautājumiem vai bērnu tiesībām, var iesniegt sūdzības atsevišķu personu vārdā saskaņā ar sarežģītu argumentu procedūru par nostāju un sabiedrības interesēm. Anglijā un Velsā VCTI funkcijas pilda Līdztiesības un cilvēktiesību komisija, kurai ir likumā noteikti pienākumi ierosināt cilvēktiesību pārkāpumu lietas jebkuras personas vai grupas vārdā un uzraudzīt cilvēktiesību standartu īstenošanu. Ziemeļīrijas Līdztiesības un cilvēktiesību komisijai ir tādas pašas pilnvaras, savukārt Skotijas Līdztiesības un cilvēktiesību komisija savus pienākumus daļa ar Skotijas Cilvēktiesību komisiju, un tai ir jāapspriež ierosinātie jautājumi pirms to iesniegšanas tiesā.

Komisāram jautājumos par bērniem (Anglija), komisāram bērnu un jauniešu lietās (Skotija), kā arī Velsas komisāram jautājumos par bērniem un Ziemeļīrijas komisāram bērnu un jauniešu lietās ir tiesības iejaukties lietās, kas plaši skar bērnu tiesības, bet nav pilnvarojuma pašiem uzsākt tiesvedību¹⁸³.

177 Šā projekta ietvaros ir sagatavots izglītības un apmācības rīks tiesu sistēmas praktiķiem. Materiāli ir pieejami tiešsaistē: www.mdac.org.

178 Piemēram, attēlu apmaiņas saziņas sistēmas (vai PECS).

179 ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 5: Konvencijas par bērna tiesībām īstenošanas vispārējie pasākumi, 2003. gada 27. novembris, CRC/C/GC/5, pieejams tiešsaistē: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fGC%2f2003%2f5&Lang=en (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 53. punkts.

180 Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, 67. punkts.

181 Administratīvās tiesas procedūras kodekss, Likums Nr. 150/2002 krājums, 66. panta 2. punkts.

182 Turpat, 66. panta 3. punkts.

183 2004. gada Bērnu tiesību likums, 2. pants (ar grozījumiem saskaņā ar 2014. gada Likumu par bērnu un ģimeņu tiesībām).

Tomēr Īrijā ir bijuši vairāki gadījumi, kad NVO ir ierosinājušas lietas atsevišķu personu vārdā. Īrijas tiesas ir secinājušas, ka NVO drīkst ierosināt lietu personas vai personu grupas vārdā, ja tai „ir vai nu labticīgas bažas, vai ieinteresētība noteikumos, ko tā vēlas apstrīdēt, vai arī tiesības, kuras tā vēlas aizsargāt, ir vispārēji svarīgas visai sabiedrībai”¹⁸⁴. Tiesas ir arī izlēmušas atzīt pamatojumu gadījumos, kad potenciālajam prasītājam pašam nav līdzīgu zināšanu un finansiālo līdzekļu¹⁸⁵.

Rumānijas Tiesiskās aizsardzības centra (TAC) (Bukarestē esoša NVO) uzmanība ir tikusi vērsta uz vairākām lietām, kurās iesaistīti bērni ar garīga rakstura traucējumiem. TAC nav spējis palīdzēt visiem bērniem, jo nebija likumīgā aizstāvja, kas vēlētos pieprasīt juridisko pārstāvību attiecīgo bērnu vārdā. Šādas situācijas galvenokārt radās saistībā ar iestādēs dzīvojošiem bērniem, kuru likumīgais aizbildnis ir pati iestāde vai bērnu tiesību aizsardzības organizācija. Šādos gadījumos TAC vienīgi var vērst prokurora uzmanību uz lietu kā uz potenciālu krimināllietu. Kāds advokāts, kas nespēja palīdzēt bērnam tehnisku aspektu dēļ, situāciju aprakstīja šādi:

„Iestādē bija vairāk nekā simts bērnu, kurus uzraudzīja pieci darbinieki. Iestādei trūka darbinieku. Seši bērni bija ieslēgti telpā un bija sadalīti pa trim gultām. Viņi bija saņēmuši tik lielu devu nomierinošo līdzekļu, ka knapi elpoja. Viņu rokas un kājas bija sasietas ar virvēm. Domāju, ka ANO Konvencija par bērna tiesībām nosaka labus standartus, taču Rumānijā tie bieži tiek pārkāpti. Mēs iesniedzām sūdzību, taču, lai gan šīs darbības var atzīt par spīdzināšanu, tikai pēc sešām nedēļām prokurors uzsāka kriminālizmeklēšanu. Un prokurors pats neapmeklēja iestādi, viņš nosūtīja ierēdni, kurš [...] nevarēja uz klausīt visus bērnus. Tādēļ es šaubos, ka šiem bērniem patiešām ir piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem.”

Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2014. gadā izskatīja lietu pret Rumāniju par astoņpadsmitgadīgu jauniešu ar intelektuālās attīstības traucējumiem, kurš nomira psihiatriskajā slimnīcā, esot valsts aprūpē. Tiesas norādītie fakti un argumenti atspoguļo likumīgā pamatojuma problēmu, kas it sevišķi attiecas uz bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Kad TAC 2004. gadā īstenoja cilvēktiesību monitoringu *Poiana Mare* psihiatriskajā slimnīcā, centra darbinieki apmeklējuma laikā satika *Valentin Câmpeanu* aukstā, izolētā un slēgtā telpā, kurā bija metāla gulta bez gultasveļas. Viņam mugurā bija vien pidžamas augšējā daļa. *Valentin Câmpeanu* bērībā bija inficējies ar HIV. Neizskaidrojamā kārtā psihiatriskā slimnīca viņam nenodrošināja antiretrovirālos medikamentus, jo nevēlējās viņam pieskarties, baidoties kļūdains inficēties ar HIV. Tajā pašā dienā viņš nomira¹⁸⁶.

TAC noskaidroja, ka *Valentin Câmpeanu* nebija vecāku vai aizbildņu. Viņam nebija neviena, kas varētu viņu pārstāvēt pēc viņa nāves, atklāt šo nolaidīgo rīcību pret viņu un panākt atbildības uzņemšanos. Eiropas Cilvēktiesību tiesai iesniegtais jautājums bija par to, vai šī NVO varētu viņu pārstāvēt. Tiesnesis *Pinto De Albuquerque* paskaidroja, ka šī lieta ir „labs piemērs, kas atspoguļo atbildētājas valsts turpmāku nolaidību, kas, nenodrošinot *Câmpeanu* kungam juridisko pārstāvību un likumīgu aizbildni viņa dzīves laikā, kad pret valsti pastāvēja pierādāma lieta attiecībā uz viņa saņemto veselības aprūpi un izglītību, patiešām kavējās pildīt viņa tiesības saskaņā ar konvenciju un valsts tiesību aktiem”¹⁸⁷. Ir ļoti būtiski, lai visām valstīm būtu sistēmas, kurās personas var saņemt juridisku pārstāvību, un tas ir sevišķi svarīgi personām, kas pašas nespēj rīkoties savā vārdā, tostarp bērniem un jauniešiem ar garīga rakstura traucējumiem.

III.2. rādītājs. Juridiskā pārstāvība

Pārstāvība krimināllietās

Izņemot Čehiju, Īriju¹⁸⁸ un Slovēniju¹⁸⁹, visās projekta valstīs ir sistēmas, kas bērniem paredz tiesības uz advokātu tūlīt pēc aizturēšanas. Čehijā bērniem ir tiesības uz advokātu pēc aizturēšanas tikai tad, ja viņi ir vismaz 15 gadus veci¹⁹⁰. Bērniem, kas jaunāki par 15 gadiem, tiek piemērota nepilngadīgo tiesību aizsardzības līdzekļu sistēma, kura neparedz advokātu. Ja bērns ir vecumā no 15 līdz 17 gadiem un galu galā tiek atzīts par vainīgu, viņam/viņai ir jāatmaksā valstij savas juridiskās pārstāvības izdevumi¹⁹¹.

Īrijā aizdomās turētajam ir atļauts piekļūt advokātam, taču advokātam nav jābūt klāt nopratināšanas laikā¹⁹². Nesen izskatīta lieta, kurā bija iesaistīts bērns ar psihosociāliem traucējumiem, parādīja, ka, pat ja nopratinātā persona ir jaunāka par 18 gadiem un ar smagiem garīgās veselības/uzvedības traucējumiem, nav vajadzīga advokāta klātbūtne, lai aizturēšanu atzītu par likumīgu¹⁹³.

Slovēnijā bērniem, kas jaunāki par 15 gadiem, ir tiesības uz advokātu jau no paša tiesvedības sākuma, ja prognozējamais spriedums vainas konstatēšanas gadījumā pārsniegtu brīvības atņemšanu uz trim gadiem, ja vien tiesnesis citos gadījumos neatzīst, ka bērnam viņa neaizsargātības dēļ ir vajadzīga pārstāvība¹⁹⁴.

184 *Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communication & Ors* [2010. gads] IEHC 221, 48. punkts.

185 *Irish Penal Reform Trust Limited & Ors v. Governor of Mountjoy Prison & Ors* [2005. gads] IEHC 305 citāts *R v. Inspectorate of Pollution & Anor. Ex Parte Greenpeace Ltd (no. 2)* [1994. gads] 4 viss ER 329.

186 *Centre for Legal Resources on Behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*, (pieteikums Nr. 47848/08), Eiropas Cilvēktiesību tiesa, 2014. gada 17. jūlija spriedums, 61. punkts.

187 Turpat, 67. punkts.

188 *Lavery v. The Member in Charge, Carrickmacross Garda Station* [1999. gads] IESC 29. lpp.

189 Tiesu Likums Nr. 94/2007, 454. pants.

190 Nepilngadīgo tiesību aizsardzības līdzekļu likums Nr. 218/2003 krājums, 42. panta 2. punkta a) apakšpunkts.

191 Kriminālkodekss, Likums Nr. 141/1961 krājums, 152. panta 1. punkts.

192 *JM (A minor) v. Member in Charge of Coolock Garda Station* [2013. gads] IEHC, 251. lpp.

193 Turpat.

194 Tiesu Likums Nr. 94/2007, 454. pants.

Pārstāvība civillietās un administratīvajās lietās

Nevienā no projekta valstīm tiesību akti neparedz bērniem tiesības uz sevis noteiktu (nevis saistībā ar vecākiem vai aizbildņiem) juridisko pārstāvību civillietās un administratīvajās lietās, ja vien viņu vislabākās intereses nav pretrunā vecāku vai aizbildņu interesēm.

Anglijā un Velsā bērni var sniegt norādījumus advokātam civillietās un administratīvajās lietās, ja bērns ir saņēmis tiesas atļauju un ja advokāts uzskata, ka bērns spēj sniegt norādījumus par tiesvedību, ņemot vērā bērna izpratnes spēju¹⁹⁵. Lai gan ir ieviesti vajadzīgie tiesību akti, četru Apvienotās Karalistes jurisdikciju komisāri jautājumos par bērniem ir uzsvēruši „nekonsekvenci saistībā ar atsevišķas juridiskās pārstāvības nodrošināšanu bērniem, kad tas ir vajadzīgs”¹⁹⁶.

Kā minēts iepriekš, Čehijā bērniem, kas jaunāki par 15 gadiem, nav tiesību uz juridisko pārstāvību, jo uz viņiem attiecas nepilngadīgo tiesību aizsardzības līdzekļu sistēma. Taču nepilngadīgo tiesvedībai ir divi posmi, proti, pirmkārt, pirmstiesas kriminālprocesa posms (saskaņā ar pieaugušo krimināltiesībām) un, otrkārt, civiltiesiskais posms (saskaņā ar nepilngadīgo tiesībām un civillikumu). Pirmajā posmā bērnam nenodrošina advokātu vai juridisko palīdzību, turklāt viņš/ viņa nevar piekļūt savai policijas lietai. Šajā posmā bērnu var iesaistīt standarta izmeklēšanas procedūrās, piemēram, policijas nopratināšanā, pirkstu nospiedumu, asins paraugu un DNS paraugu ņemšanā. Saskaņā ar nepilngadīgo tiesību aizsardzības līdzekļu sistēmu ir piemērojams civilais (zemāks) pierādījumu standarts nekā kriminālprocesā. Rezultātā bērnus, kas jaunāki par 15 gadiem, var apsūdzēt, balstoties uz pierādījumiem, kuri apkopoti (pieaugušo) kriminālizmeklēšanas procedūrās, liecību apkopošanas posmā nenodrošinot advokātu un piemērojot zemāku pierādījumu standartu. Šī nepieņemamā situācija ir noteikti jāizpēta dziļāk.

Juridiskā palīdzība

Ja bērni ir apsūdzēti krimināllietā, viņiem visās projekta valstīs ir tiesības uz juridisko palīdzību. Bērniem visās valstīs (izņemot Bulgāriju) ir arī tiesības uz juridisko palīdzību administratīvajās lietās vai civillietās. Pēdējos gados Apvienotās Karalistes un Īrijas valdības ir būtiski samazinājušas budžetu, kas pieejams juridiskajai palīdzībai bērniem administratīvajās lietās vai civillietās. Īrijā šāda juridiskā palīdzība ir atkarīga no vecāku finansiālā stāvokļa. Juridiskā palīdzība civillietās ir arī atkarīga no turpmāka atbilstības novērtējuma, kurš nosaka, vai bērna tiesvedībai ir sekmīgas prognozes¹⁹⁷. Īrijas Juridiskās palīdzības padome ir konstatējusi kavējumus saistībā ar pieteikumiem uz juridisko palīdzību un advokāta nodrošināšanu bērniem civillietās¹⁹⁸.

Lietuvā tika novērota pozitīva prakse, proti, Valsts programma Jaunprāfīgas apiešanās novēršanai un bērnu atbalstam, ar ko saskaņā cietuši bērni var saņemt bezmaksas juridisko palīdzību un atbalstu.

III.3. rādītājs. Apmācība un izglītība

Īrijā, Slovēnijā un Spānijā ir pieejama ļoti ierobežota informācija par apmācības kursiem to profesiju pārstāvjiem, kas saskaras ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Rumānijā no 36 obligātajiem kursiem tiesnešiem un prokuroriem tikai divi ietver informāciju par bērnu tiesībām un par invaliditāti¹⁹⁹. Īrijā, Lietuvā, Slovēnijā un Ungārijā tiesnešiem, advokātiem, policistiem, ne arī sociālajiem darbiniekiem nav jāapgūst apmācība par jebkādu bērnu tiesību vai invaliditātes tiesību aspektu.

Čehijā tiesneši, kas specializējušies nepilngadīgo lietās (un kas izskata lietas, kurās apsūdzētie jaunāki par 15 gadiem) ir apmācīti, kā droši rīkoties saistībā ar bērniem, taču par to nav izstrādātas nekādas obligātas pamatnostādnes. Šis apmācības beigās apgūtās zināšanas netiek pārbaudītas²⁰⁰. Katrā prokuratūrā ir jābūt bērnu tiesību ekspertam, taču nav prasību, ka arī prokuroram būtu jāspecializējas pirms amata pienākumu pārņemšanas, kā arī nav prasību par prokurora kompetences novērtēšanu. Vairākas ANO struktūras ir kritizējušas tiesu sistēmas profesionāļu apmācības sadrumstalotību Čehijā²⁰¹.

Latvijā nepilngadīgo tiesību aizsardzības līdzekļu profesionāļiem ir jāapgūst apmācība par bērnu tiesībām. Tas attiecas uz tiesnešiem, advokātiem, sociālajiem darbiniekiem un policijas darbiniekiem, kuri strādā ar bērniem krimināllietu, administratīvo lietu un civillietu ietvaros, pildot dažādus pienākumus, kā arī jebkādas citas personas, kuras pieņem lēmumus, kas ietekmē vai var ietekmēt bērnu tiesības un likumīgās intereses. Apmācības programmas ilgums ir 40 stundas, kas ir jāpabeidz gada laikā pēc tam, kad profesionālis ieņem savu amatu. Reizi piecos gados ir jāapgūst obligāts 24 stundu kvalifikācijas pilnveides kurss.

195 2010. gada Ģimenes procedūras noteikumi, 16. panta 6. punkts.

196 AK komisāru jautājumos par bērniem ziņojums ANO Bērnu tiesību komitejai (UK Children's Commissioners' Report to UN Committee on the Rights of the Child) (2008. gada jūnijs), pieejams tiešsaistē: http://www.niccy.org/uploaded_docs/uncrc_report_final.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā), 13. lpp.

197 1995. gada Likums par juridisko palīdzību civillietās, 28. pants.

198 Juridiskās palīdzības darba grupa (Legal Aid Taskforce), Juridiskā palīdzība civillietās Īrijā: informācija praktiķiem (Civil Legal Aid in Ireland: Information for the Profession), Law Society of Ireland, (2008. gads), 9. lpp.

199 E-apmācības kurss „Diskriminācijas apkarošana saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru” (Combating discrimination, based on the ECtHR jurisprudence), kas paredzēts tiesnešiem, un augstākās izglītības pirmā posma studiju programma tiesību zinātnēs (izvēles) par tiesību aizsardzības līdzekļiem nepilngadīgajiem (Undergraduate Law Degree elective module on Juvenile Justice).

200 Nepilngadīgo tiesību aizsardzības līdzekļu likums Nr. 218/2003 krājums, 3. panta 8. punkts.

201 ANO Bērnu tiesību komiteja, Noslēguma secinājumi: Čehija, 2011. gada 4. augusts, CRC/C/CZE/CO/3-4, 70. punkts; ANO Cilvēktiesību komiteja, Noslēguma secinājumi: Čehija, 2013. gada 22. augusts, CCPR/C/CZO/CO/3, 20. punkta c) apakšpunkts.

Spānijā obligāto apmācību par bērnu tiesībām nodrošina tikai specializētajai bērnu policijas vienībai²⁰², taču šī apmācība neietver bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības. Ungārijā, lai gan nav obligātas apmācības tiesnešiem, advokātiem, policijas darbiniekiem un sociālajiem darbiniekiem, apmācība ir obligāti jāapgūst bērnu tiesību pārstāvjiem²⁰³, kas aizsargā institucionālajās aprūpes iestādēs, audžuģimenēs un bāreņu namos ievietoto bērnu tiesības. Tas ietver advokātus, skolotājus, policijas un sociālos darbiniekus, kā arī citas personas, kuras sniedz pakalpojumus bērniem vai nodrošina bērnu tiesības. Šiem profesionāļiem ir jāapgūst 120 stundu

kurss un jānokārto eksāmens. Pēc tam katru gadu ir jāapgūst turpmāka 14 stundu apmācība. Apmācība neietver bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības. Kā minēts iepriekš valstī esošie 20 bērnu tiesību pārstāvji ir atbildīgi par aptuveni 22 000 bērnu.

Īrijā *Garda Síochána* (policijai) tiek piedāvāta divu gadu specializētā apmācības programma par noprotināšanas metodēm attiecībā uz dažādiem cietušiem bērniem, arī bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Tā ir intensīva programma, kas ietver vairāku mēnešu praksi nevalstiskā organizācijā. Kopš 2007. gada apmācību ir saņēmuši 112 policisti²⁰⁴.

Ieteikumi

- S.** Visu valstu valdībām ir jānodrošina, ka VCTI ir pilnvarotas ierosināt tiesvedību bērnu vārdā valstu un starptautiskajās tiesās un mehānismos bērnu tiesību pārkāpumu gadījumos.
- T.** Visu valstu valdībām ir jānodrošina, ka VCTI un NVO ir likumīgs pamatojums ierosināt tiesvedību bērnu ar garīga rakstura traucējumiem (atsevišķu vai grupas) vārdā valstu un starptautiskajās tiesās un mehānismos. VCTI un NVO arī jābūt tiesībām uz juridisko palīdzību saistībā ar šādas tiesvedības ierosināšanu.
- U.** Visu valstu valdībām ir jānodrošina, ka visiem bērniem tiek garantēta tūlītēja piekļuve advokātam uzreiz pēc apcietināšanas. Advokātam ir jānosaka pienākums konsultēt bērnu visos noprotināšanas posmos un visos tiesvedības posmos, ja bērns tiek apsūdzēts.
- V.** Visu valstu valdībām ir jānodrošina, ka visiem bērniem tiek garantēta tūlītēja piekļuve advokātam civillietās un administratīvās lietās, ja:
  - a.** viņu vislabākās intereses ir pretrunā viņu vecāku vai aizbildņu interesēm;
  - b.** viņu vēlmes ir pretrunā viņu vecāku vai aizbildņu vēlmēm un bērns spēj formulēt savas vēlmes atbilstīgi savām pašpārstāvības tiesībām; un
  - c.** bērns ir informēts par atsevišķi juridisko pārstāvību un ir to pieprasījis.
- W.** Visu valstu valdībām ir jānodrošina, ka visiem bērniem tiek garantēta bezmaksas (izmantošanas brīdī) juridiskā pārstāvība visās lietās, kas viņus skar. Juridiskā palīdzība nedrīkst būt atmaksājama, ja bērns tiek atzīts par vainīgu vai ja bērna sūdzība vai pieteikums ir bijis nesekmīgs. Juridiskās palīdzības summa nedrīkst būt atkarīga no personas finansiālā stāvokļa.
- X.** Visu valstu valdībām ir jānodrošina, ka bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiek sniegta juridiskā palīdzība civilprocesos un administratīvajos procesos un ka šī juridiskā palīdzība ietver saprātīgus pielāgojumus, lai bērns ar garīga rakstura traucējumiem varētu efektīvi piedalīties procesā.
- Y.** Visu valstu valdībām ir jānodrošina, ka ikviens tiesu sistēmas profesionālis, kas saskaras ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, saņem regulāru apmācību un tiek pārbaudīts jautājumos par bērnu tiesībām, invaliditātes tiesībām un par praktiskiem pasākumiem, kuri jāīsteno, lai nodrošinātu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības²⁰⁵.

202 Šis kurss ir pieejams: <http://www.intervencionsocial.es/formacion-info/online/menores/> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 27. martā).

203 Valdības Dekrēts Nr. 214/2012 (2012. gada 30. jūlijs) par dokumentāciju centru pacientiem, sociālās aprūpes klientiem un bērnu tiesībām, 4. un 5. punkts.

204 Par šo apmācības kursu informācija tika saņemta policistu intervijas laikā ar mūsu pētnieku Invaliditātes tiesību un politikas centrā (Centre for Disability Law and Policy), NUI, Golvejā, 2014. gada 9. jūnijā. Par šo kursu nav pieejama nekāda publiska informācija.

205 Šā projekta ietvaros ir izstrādāts tiešsaistes apmācības un izglītības rīks tiesu sistēmas profesionāļiem, kas saskaras ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Rīks ir pieejams: www.mdac.org.

1. pielikums. Projekta dalībnieki

Projekta vadības komanda

Cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (Mental Disability Advocacy Center, MDAC)

MDAC ir starptautiska cilvēktiesību organizācija, kas, balstoties uz tiesību aktu normām, veicina līdztiesību, iekļaušanu un tiesiskumu personām ar garīga rakstura traucējumiem visā pasaulē. Mūsu redzējums ir līdztiesības panākšana pasaulē, kurā emocionālās, garīgās un mācīšanās atšķirības saņem vienlīdzīgu attieksmi, kurā tiek pilnībā ievērota ikvienas personas neatkarība un cieņa un kurā cilvēktiesības tiek bez izņēmuma nodrošinātas ikvienai personai.

Anna Lousone (Anna Lawson), tiesību zinātņu profesore, Invaliditātes jautājumu pētījumu centrs (Centre for Disability Studies), Lidsas universitāte

Lidsas universitāte ir viena no Apvienotās Karalistes lielākajām izglītības iestādēm un viena no Apvienotās Karalistes 10 svarīgākajām pētniecības iestādēm. Šā projekta ietvaros Lidsas universitātes Invaliditātes jautājumu pētījumu centrs sadarbojas ar Juridisko augstskolu (School of Law). Juridiskā augstskola ir viena no Apvienotās Karalistes vadošajām juridiskajām augstskolām un 2008. gada izpētes novērtējumā saņēma izcilu reitingu par savu pētījumu starptautisko kvalitāti. Invaliditātes jautājumu pētījumu centrs ir starptautiski nozīmīga organizācija invaliditātes pētniecības jomā un centra redzamība sadarbība ar citām organizācijām visā pasaulē turpina palielināties.

Profesore Anna Lousone ir Invaliditātes jautājumu pētījumu centra direktore. Viņai ir bijusi būtiska nozīme dažādos starpdisciplīnu un starptautiskos izpētes projektos (tostarp Anglijas NHS, ES Pamattiesību aģentūras un Eiropas Komisijas projektos) un ir prezentējusi savus darbus vairāk nekā 25 valstīs. Papildus akadēmiskajam darbam Anna Lousone darbojas Līdztiesības un cilvēktiesību komisijā CHANGE (kā komisijas priekšsēdētāja) un China Vision.

Eleonora Flinna (Eilíonóir Flynn), vecākā lektore un Invaliditātes tiesību un politikas centra (Centre for Disability Law and Policy, CDLP) direktora vietniece, Īrijas Valsts universitāte Golvejā

Īrijas CDLP veicina sociālo tiesiskumu un cilvēktiesības personām ar invaliditāti, sekmējot tiesību aktu un politikas reformas. CDLP ir ieņēmis vadošu pozīciju politikas ieteikumu sniegšanā gan Eiropā, gan ārpus tās, pateicoties apjomīgiem un sekmīgiem pētījumiem un savas valdes locekļiem, kas ir vieni no prominentākajiem šīs jomas pārstāvjiem. Eiropā ir vēl tikai divas citas līdzīgas organizācijas. CDLP, lielā mērā pateicoties saviem direktoriem Žerāram Kvinnam (Gerard Quinn) un Eleonorai Flinnai, kas ir starptautiskā mērogā atpazīstamas personas starptautisko un salīdzinošo invaliditātes tiesību jomā, ir panācis būtisku progresu kopš 2008. gada, kad centrs tika dibināts, izmantojot Atlantic Philanthropies piešķirto ievērojamo finansiālo atbalstu. Kopš 2008. gada centrs ir piesaistījis aptuveni 8 miljonus Euro no ES pētniecības dotācijām, Sorosa Atvērtās sabiedrības fondiem un citiem avotiem.

Projekta partneri

Bulgārija

Globālā iniciatīva psihiatrijā, Sofija (Global Initiative on Psychiatry Sofia, GIP-Sofia)

GIP-Sofia uzdevums un redzējums ir veicināt cilvēcīgu, ētisku un efektīvu garīgās veselības aprūpi visā pasaulē un atbalstīt personu un organizāciju globālu tīklu, lai sagatavotu, sekmētu un īstenotu vajadzīgās reformas. GIP-Sofia īsteno projektus un darbības, kas sekmē visas garīgās veselības sistēmu un aprūpes dimensiju, tostarp deinstitutionalizāciju un iestāžu aprūpes transformāciju, personu ar garīga rakstura traucējumiem, aprūpētāju un profesionāļu tiesību nostiprināšanu, līdzdalību politikas izstrādē un interešu aizstāvībā, kā arī antistigmatisku un informētības vairošanas pasākumu īstenošanu personām ar garīga rakstura traucējumiem.

Čehija

Cilvēktiesību līga (League of Human Rights, LIGA)

LIGA redzējums ir taisnīga, brīva un līdzdarbīga sabiedrība ikvienam. Kopš 2002. gada LIGA ir sistemātiski veicinājusi cilvēktiesības, tostarp personu ar invaliditāti un bērnu tiesības, veicot pētījumus un sagatavojot analīzes, izstrādājot alternatīvus ziņojumus ANO struktūrām un ierosinot stratēģisku lietu tiesvedību. LIGA ir Fédération Internationale des Droits de l'Homme biedre.

Ungārija

Dr. Judīte Zellere (Judit Zeller)

Dr. Judīte Zellere ir Pamattiesību komisāra biroja (*Office of the Commissioner for Fundamental Rights*) (valsts preventīvais mehānisms saskaņā ar ANO Konvencijas pret spīdzināšanu fakultatīvo protokolu) juriste un vecākā lektore Pécs universitātē. Pirms pašreizējo amatu ieņemšanas Zelleres kundze strādāja par juristi Ungārijas Pamattiesību komisāra birojā, piedaloties izmeklēšanās par bērnu tiesībām, personu ar invaliditāti tiesībām un cilvēktiesībām veselības aprūpes sistēmā. Viņa ir arī strādājusi par psiholoģi Bērnu tiesību aizsardzības centrā (*Child Protection Centre*) Baraņas apgabalā, Ungārijā.

Īrija

Invaliditātes tiesību un politikas centrs, Golvejas universitāte

Kā aprakstīts iepriekš, projekta vadības partneris.

Latvija

Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA”

RC ZELDA veicina deinstitucionalizāciju un sabiedrībā balstītu garīgās veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu attīstību personām ar garīga rakstura traucējumiem (gan personām ar intelektuālās attīstības traucējumiem, gan personām ar psihosociāliem traucējumiem), veicot pētījumus, cilvēktiesību monitoringu, juridisko interešu aizstāvību un sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumus. RC ZELDA ir astoņu gadu ilga gadu pieredze pētījumu veikšanā un cilvēktiesību uzraudzībā, kā arī sadarbībā ar valdību normatīvo aktu saskaņošanā ar starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību un interešu aizstāvības jomā.

Lietuva

Garīgās veselības perspektīvas (Mental Health Perspectives) (iepriekš saukta par Globālo iniciatīvu psihiatrijā (Global Initiative on Psychiatry), Viļņas birojs (PSP))

PSP ir bezpeļņas organizācija, kam ir 14 gadu pieredze lobēšanas, sadarbības tīklu, informēšanas vairošanas, interešu aizstāvības, attīstības un mobilizācijas darbībās, kuru mērķis ir cilvēcīgu, ētisku un efektīvu garīgās veselības aprūpes pakalpojumu un politikas izstrādes veicināšana visā pasaulē. PSP sevišķi aktīvi darbojas Centrāleiropas un Austrumeiropas, kā arī Centrālāzijas reģionos. PSP atbalsta plašu personu un organizāciju tīklu saistībā ar reformu izstrādi, interešu aizstāvību, izpēti, uzraudzību un īstenošanu garīgās veselības aprūpes un pakalpojumu, sociālās integrācijas un iekļaušanas, kā arī bērnu tiesību, cilvēktiesību un nediskriminācijas jomā.

Rumānija

Tiesiskās aizsardzības centrs (Centre for Legal Resources) (TAC)

TAC aktīvi atbalsta tādu tiesisko un iestāžu regulējumu izstrādi un darbību, kas nodrošina cilvēktiesības un vienlīdzīgas iespējas, kā arī bezmaksas piekļuvi taisnīgiem tiesību aizsardzības līdzekļiem un kas veicina TAC juridisko zināšanu izmantošanu sabiedrības vispārējās interesēs.

Slovēnija

Ļubļanas universitāte, Sociālā darba fakultāte (ĻUSDF)

ĻUSDF ir vienīgā Slovēnijas augstskola, kurā var apgūt sociālā darba iemaņas, un ir izstrādājusi specializētas programmas par darbu ar jauniešiem, vecāka gadu gājuma cilvēkiem, sievietēm, personām ar garīgās veselības traucējumiem vai personām ar garīga rakstura traucējumiem, kā arī ar etniskajām minoritātēm utt. Pēdējo 25 gadu laikā ĻUSDF ir īstenojusi aptuveni 100 pamata un lietišķos pētnieciskos projektus un piedalījies vairākos attīstības projektos. Papildus sociālā darba teorijai un jēdzieniem galvenie pētījumu temati ir brīvprātīgais darbs, kopienas darbs, kolektīvais darbs, novērtēšanas metodes un sociālā darba procedūru un programmu faktiskā novērtēšana, kā arī sociālā darba administrēšana. Fakultāte arī piedalījās kopienas pakalpojumu plānošanā, ko īstenoja nevalstiskās organizācijas sociālās aprūpes jomā, it sevišķi starpniekstruktūru izveide (grupu mājas, drošās mājas, krīžu komandas), darbs ar ģimenēm, darbs uz ielas, jauniešu centri, sociālo prasmju apguve, individuālā plānošana un finansēšana, kā arī citas kopienas pieejas.

Spānija

Cilvēktiesību institūts (Bartolomé de las Casas), Madrides Karlosa III universitāte

Institūts ietver pētnieku komandu, ko veido Madrides Karlosa III universitātes dažādu jomu, nodaļu un pētniecības grupu profesori un pētnieki, no kuriem daudzi pārstāv Starptautisko tiesību nodaļu, Reliģisko tiesību nodaļu un Filozofijas nodaļu. Institūta galvenie mērķi ir veicināt cilvēktiesību vērtības, izveidot satvaru cilvēktiesību aplūkošanai un apspriešanai, attīstīt pētījumus par cilvēktiesībām, veicināt zinātnisko darbu cilvēktiesību jomā un mudināt cilvēktiesību studijas.

Apvienotā Karaliste

Lidsas universitāte

Kā aprakstīts iepriekš, projekta vadības partneris.

Ekspertu grupas locekļi

Andrea Kumber (Andrea Coomber), direktora organizācijā *JUSTICE*, kas veicina tiesību aktu reformas visas sabiedrības interesēs un ir cilvēktiesību organizācija, kura strādā, lai nostiprinātu Apvienotās Karalistes tiesu sistēmu (gan administratīvo tiesību, civiltiesību un krimināltiesību sistēmu).

Kamilla Latimiera (Camille Latimier), cilvēktiesību eksperte, *Inclusion Europe*, Eiropas asociācija personām ar intelektuālās attīstības traucējumiem un viņu ģimenēm (*European association of persons with intellectual disabilities and their families*).

Dainis Pūras (Dainius Pūras), ANO īpašais ziņotājs par tiesībām uz veselību.

Gerisone Lansdouna (Gerison Lansdown), starptautiska bērnu tiesību aizstāve.

Marija Hercoga (Mária Herczog), ANO Bērnu tiesību komitejas locekle un priekšsēdētāja *Eurochild*, kas ir tādu Eiropas organizāciju un personu tīkls, kuras darbojas, lai veicinātu bērnu un jauniešu tiesības un labklājību.

Stefānija Burela (Stéphanie Burel), starptautiska konsultante bērnu tiesību jautājumos un šā projekta vadītāja no 2013. gada maija līdz 2014. gada martam.

Ursula Kilkeliņa (Ursula Kilkelly), tiesību zinātnieci profesore un dekāne, Korkas universitāte, Īrija.

Konsultante

Vanessa Sedlecki (Vanessa Sedletzki), starptautiska konsultante cilvēktiesību, pārvaldības un politikas jautājumos.

